

ANKEERKLÆRING
TIL
GULATING LAGMANNSRETT

3. september 2026

Tingrettens saksnummer: 23-010714TVI-TSRO/TSTA og 24-007870TVI-TSRO/TSTA

Ankende part Helse Stavanger HF, org.nr. 983 974 678
Postboks 8100
4068 Stavanger

Prosessfullmektig: Advokat Johnny Johansen
Advokatfirmaet Haavind AS
Postboks 359 Sentrum
0101 Oslo

Rettslig medhjelper: Advokat Goud Helge Homme Fjellheim
Advokatfirmaet Haavind AS

Ankemotpart Bravida Norge AS, org.nr. 987 582 561
Østre Aker vei 90 Bygg 5
Postboks 313 Økern
0508 Oslo

Prosessfullmektig: Advokat Rolf Markussen
CLP Advokatfirma
Sommerrogata 1315
0255 Oslo

1.	INNLEDNING	6
1.1	Tvisten i et nøtteskall	6
1.2	Tingrettens avgjørelse.....	7
1.3	Helse Stavangers anke	7
1.4	Sammenhengen mellom tingrettens dom og Bravidas sluttoppgjør	8
1.5	Strukturen for ankeerklæringen.....	8
2.	HELSE STAVANGERS HOVEDSYNSPUNKTER PÅ TINGRETTENS DOM	9
2.1	Den grunnleggende svikten i tingrettens dom.....	9
2.2	Tingrettens bevisbedømmelse	12
2.3	Tingrettens rettsanvendelse	13
2.4	Tingrettens saksbehandling	14
2.5	Sakens prinsipielle betydning.....	14
3.	OM PROSJEKTET OG BRAVIDAS KONTRAKTER.....	14
3.1	Byggeprosjektet Nye Stavanger Universitetssykehus	14
3.2	Entreprisekontraktene mellom helseforetaket og Bravida	17
3.3	Kontraktens system.....	19
3.4	Bravidas sluttoppgjør for K4003 og K3207	24
4.	OVERSIKT OVER BRAVIDAS KRAV I SAKEN	25
5.	FORSERINGS-/BYGGHERRESVIKTKRAVET K4003	26
5.1	Innledning	26
5.2	Overordnet om merkostnadene som Bravida krever dekket i « <i>forserings- /byggerresviktkravet</i> »	27
5.3	Nærmere om anførselen om at Helse Stavanger har fastsatt en komprimert fremdriftsplan sammenlignet med det Bravida hadde krav på etter kontrakten	31
5.4	Nærmere om anførselen om at Bravida har blitt hindret av forutgående entreprenør.....	37
5.5	Nærmere om anførselen om økning i mengdene på regulerbare poster	43
5.6	Nærmere om anførselen om omfanget av bestilte endringer	45
5.7	Nærmere om anførselen om svikt i Helse Stavangers prosjektering.....	47
5.8	Kort om anførselen om manglende etterlevelse av kontraktens LEAN-prinsipper	54
5.9	Utmålingen av « <i>forserings-/byggerresviktkravet</i> »	55
6.	TASK FORCE-/TILBAKEGANGSLAGKRAVET K4003	56
6.1	Innledning	56
6.2	Overordnet om merkostnadene som Bravida krever dekket i påstandspunktet benevnt « <i>task force-kravet</i> »	58
6.3	Bravida har ikke sannsynliggjort noe grunnlag for dekning av merkostnadene inntatt i påstandspunktet benevnt « <i>task force-kravet</i> »	59
6.4	Kravene er uansett ikke varslet i tide	59
6.5	Bravida kan under ingen omstendighet ha krav på dobbelt betaling for utført arbeid	59
7.	RIGG- OG DRIFTSJUSTERING I FORLENGET BYGGETID K4003	60

7.1	Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og Helse Stavangers syn	60
7.2	Kontraktens formel for regulering av rigg og drift i forlenget byggetid	61
7.3	Beregningen av forlengelse utover opprinnelig byggetid – bokstav «Z»	61
7.4	Fastsettelse av opprinnelig byggetid – bokstav «Y»	64
7.5	Oppsummering	66
8.	RIGG- OG DRIFTSJUSTERING I FORLENGET BYGGETID K3207	66
8.1	Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og konklusjon og Helse Stavangers ankegrunner	66
8.2	Kontraktens formel for beregning av rigg og drift i forlenget byggetid	66
8.3	Fastsettelse av opprinnelig byggetid – bokstav «Y»	67
8.4	Beregningen av forlengelse utover opprinnelig byggetid – bokstav «Z»	68
8.5	Oppsummering	68
9.	K4003: MERKOSTNADER OG TAP SOM FØLGE AV FORSINKET OPPSTART OG FORLENGET BYGGETID	68
9.1	Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og konklusjon og Helse Stavangers ankegrunner	68
9.2	Sakens faktiske side – ankegrunner	69
9.3	Sakens rettslige side – ankegrunner	74
9.3.1	Bravidas krav knyttet til tappt dekningsbidrag for utleide ressurser	74
9.3.2	Bravidas krav knyttet til uproduktive baser i oppstartsfasen	76
9.3.3	Bravidas krav knyttet til merkostnader for baser i forlenget byggetid	77
9.4	Oppsummering	78
10.	K3207: MERKOSTNADER FORSINKET OPPSTART	79
10.1	Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og konklusjon og Helse Stavangers ankegrunner	79
10.2	Sakens faktiske side – ankegrunner	79
10.3	Sakens rettslige side – ankegrunner	80
10.3.1	Bravidas krav knyttet til uproduktive baser	80
10.3.2	Bravidas krav knyttet til tilleggsvederlag for tappt dekningsbidrag for utleide ressurser	83
10.3.3	Bravidas krav knyttet til tilleggsvederlag for tappt dekningsbidrag og lønnskostnader for permitterte ressurser	83
10.3.4	Bravidas krav knyttet til tilleggsvederlag for ansettelseskostnader for nye fagarbeidere, prosjektledere og avdelingsledere	84
10.3.5	Bravidas krav knyttet til merkostnader for en ekstra bas	84
10.4	Oppsummering	85
11.	FORSINKELSESDRETER OG AVSAVNSRETER AV FORSINKET UTBETALT INNESTÅENDE K4003	85
11.1	Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og ankegrunnene	85
11.2	Tidspunktet innestående kan faktureres	86
11.3	Sakens rettslige side – ankegrunner	86
12.	FORSINKELSESDRETER OG AVSAVNSRETER AV FORSINKET UTBETALT INNESTÅENDE K3207	88
12.1	Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og ankegrunnene	88

13.	PROSJEKTERINGSKOSTNADER FOR NØDVENDIG PRODUKSJONSUNDERLAG K 4003	89
13.1	Innledning – tingrettens konklusjon – overordnet om ankegrunnene	89
13.2	Kontraktens vilkår	89
13.3	Underlaget i form av BIM-modellen var nødvendig og egnet arbeidsunderlag	90
13.4	Bravidas utfordringer skyldes Bravidas egne forhold	91
13.5	Under enhver omstendighet er kravet varslet for sent	92
13.6	Kort om utmålingen	93
13.7	Oppsummering	94
14.	MERKOSTNADER TIL MÅLING AV UTFØRTE MENGDER FOR K4003	94
14.1	Innledning – tingrettens konklusjon – overordnet om ankegrunnene	94
14.2	Kontraktens vilkår	94
14.3	BIM-modellen inneholdt tilstrekkelig informasjon for å måle mengder	95
14.4	Bravidas eventuelle merkostnader skyldes forhold Bravida selv var ansvarlig for	95
14.5	Under enhver omstendighet er kravet varslet for sent	96
14.6	Kort om tingrettens utmåling av vederlaget	96
14.7	Oppsummering	97
15.	VEDERLAG FOR UTFØRTE FELLES FØRINGSVEIER K4003	97
15.1	Innledning – tingrettens konklusjon – overordnet om ankegrunnene	97
15.2	Kort om forholdet til sluttoppgjøret	97
15.3	Avklaring av hva som er omtvistet, herunder avgrensning av anken	98
15.4	Overordnet om tvistetemaet	99
15.5	Kommentarer til tingrettens vurdering	100
16.	FASTSETTELSESDOM – RIGG- OG DRIFTSJUSTERING VOLUMFORMEL (UENDRET BYGGETID) K4003	103
16.1	Innledning – tingrettens konklusjon – overordnet om ankegrunnene	103
16.2	Kontraktens formel for regulering av rigg og drift i uendret byggetid (økt volum)	104
16.3	Fastsettelse av kontraktsverdi av utført arbeid på tidspunktet for opprinnelig sluttfrist – bokstav B	105
16.4	Oppsummering	106
17.	LØNNS- OG PRISSTIGNING	107
17.1	Innledning	107
17.2	Forliksavtalen 29. september 2023	107
17.3	Nærmere om innholdet i forliksavtalen og tingrettens dom	107
18.	FORSINKELSESRENTER	108
19.	BYGGHERRENS MOTKRAV	109
19.1	Innledning – oversikt over byggherrens motkrav som påankes	109
19.2	Helse Stavangers krav på dagmulkt for oversittelse av sluttfristen	109
19.3	Oppsummering	111
20.	GJENNOMFØRING AV ANKEFORHANDLINGENE OG MEKLING	112
20.1	Fagkyndige meddommere	112

20.2	Varighet av ankeforhandlingene	112
20.3	Rettsmekling.....	112
21.	PÅSTAND	112

1. INNLEDNING

1.1 Tvisten i et nøtteskall

Tvisten gjelder det økonomiske oppgjøret for arbeid entreprenøren Bravida Norge AS (Bravida) har utført for byggherren Helse Stavanger HF (Helseforetaket/SUS) knyttet til bygging av nytt sykehus i Stavanger. Bravida hadde flere kontrakter for helseforetaket, blant annet elektroentreprisen K4003 og rørentreprisen K3207.

Kontraktsverdien på elektroentreprisen K4003 var 231,4 millioner kroner eksklusiv merverdiavgift. Kontraktsverdien på rørentreprisen K3207 var 141,2 millioner kroner eksklusiv merverdiavgift.

Tvisten for tingretten gjaldt enkelte av de økonomiske kravene som Bravida har fremmet mot byggherren i tilknytning til disse to kontraktene, i tillegg til motkrav fra Helse Stavanger mot Bravida.

Når det gjelder Bravidas krav mot Helse Stavanger, hadde Bravida for tingretten systematisert kravene i ti påstandspunkter.

For tingretten ble det brukt klart mest tid på påstandspunktet som Bravida benevnte «*forserings-/byggherresviktkravet*». Beløpet som Bravida krevde dekket under denne etiketten, var i underkant av 240 millioner kroner eksklusiv merverdiavgift. Under denne etiketten krevde Bravida å få dekket merkostnader som Bravida mener selskapet er påført ved at Bravida, for å gjennomføre kontrakt K4003, har bemannet prosjektet med betydelige flere personer enn det selskapet hevder å ha lagt til grunn som nødvendig ved kalkulasjonen av sitt tilbud. Bravida mener at grunnen til at bemanningen endte med å bli så mye høyere, skyldes en lang rekke forhold som byggherren har risiko og ansvar for. Det er et bredt spekter av byggherreforhold som Bravida mener foreligger. Hovedgrupperingen synes å være 1) at Helse Stavanger fastsatte fremdriftsplaner som medfører komprimering/økt parallellitet av Bravidas arbeider sammenlignet med hva som fulgte av kontrakten, 2) at Bravidas arbeider har blitt hindret av sideordnede entreprenører, 3) at det er betydelige svikt i prosjekteringen til Helse Stavanger, 4) at mengdene i de regulerbare postene vesentlig overstiger det Bravida hadde grunn til å regne med ved inngivelsen av tilbudet, 5) at det er bestilt store mengder endringer og 6) at Helse Stavanger har brutt en lang rekke kontraktsforpliktelser knyttet til organisering og styring av prosjektet.

En betydelig utfordring i saken er at det som Bravida behandler under etiketten «*forserings-/byggherresviktkravet*», ikke rettslig sett er ett krav, men en lang rekke ulike krav med ulike grunnlag både faktisk og rettslig. Det er ikke rettslogisk mulig å behandle alle disse kravene under ett, slik Bravida inviterte tingretten til å gjøre, og som tingretten har gjort.

En del av kostnadene knyttet til at Bravida gjennomførte kontrakt K4003 med en bemanning som var høyere enn det selskapet hevder det la til grunn ved kalkulering av tilbudet, skilte Bravida for tingretten ut i et eget påstandspunkt som ble gitt etiketten «*task force-kravet*». Det er uklart hva som er forholdet mellom det Bravida har benevnt «*forserings-/byggherresviktkravet*» og det Bravida har benevnt «*task force-kravet*». Det som behandles i de to påstandspunktene, synes i vesentlig grad å overlappe.

De øvrige kravene Bravida fremmet for tingretten var mer avgrenset. Dette gjaldt krav etter formelen for rigg og drift i forlenget byggetid for begge kontrakter, diverse krav om dekning av kostnader knyttet til forsinket oppstart av kontraktsarbeidene i begge kontrakter, krav om dekning av kostnader til å avklare utførte mengder på poster for K4003, krav om vederlag for utførte fellesføringer for K4003 og krav om vederlag for utarbeidelse av produksjonsunderlag for K4003. De andre kravene har i hovedsak en eller annen form for tilknytning til forhold som omfattes av påstandspunktet benevnt «*forserings-/byggherresviktkravet*». I dette ligger det også at hvordan lagmannsretten bedømmer kravene som Bravida har samlet under etikettene «*forserings- og byggherresviktkravet*», vil påvirke størrelsen på de fleste av de øvrige kravene.

Tingretten konkluderer med at Bravida har et «forserings-/byggherresviktkrav» på nærmere 240 millioner kroner eksklusiv merverdiavgift uten å identifisere og drøfte de enkelte byggherreforholdene som kravet bygger på. For Helse Stavanger er det viktig at lagmannsretten merker seg dette. Dette innebærer for eksempel at tingretten unnlater å identifisere de konkrete forsinkelser fra sideordnet entreprenør som tingretten legger til grunn at forelå. Tingretten har lagt til grunn at det foreligger en svært stor mengde forsinkelser på forangående entreprenørs hånd i forskjellige etasjer i de seks byggene K4003 gjelder. Dersom disse forsinkelsene faktisk oppstod i prosjektet, må de ha oppstått på ulike tidspunkter over en periode på flere år. Det er imidlertid ikke mulig å ta stilling til om det foreligger forhold byggherren har risikoen og ansvaret for eller hva de direkte og avledede konsekvensene av forholdene eventuelt er, uten at forholdene er identifisert.

Twisten gjelder også motkrav fra byggherren mot Bravida knyttet til K4003. For tingretten krevde byggherren dagmulkt og erstatning for forsinkelser og brudd på samordningsplikten.

1.2 Tingrettens avgjørelse

Sør-Rogaland tingrett avsa dom 8. juni 2026. Tingretten gav Bravida medhold på de fleste punkter. Domsslutningen er inntatt i dommen side 179-182.

Bravida ble tilkjent tilleggsvederlag på til sammen ca 332,2 millioner kroner (domsslutningen punkt 1 – 9). I tillegg kom vederlag for lønns- og prisstigning (LPS), merverdiavgift og forsinkelsesrenter. Bravida fikk også fastsettelsesdom for krav på økt vederlag for rigg- og drift (domsslutningen punkt 10).

Bravida ble tilkjent dekning av sakskostnader for tingretten (domsslutningen punkt 11 og 13). Helseforetaket ble dømt til å betale tingrettens kostnader (domsslutningen punkt 12).

Helseforetaket fikk ikke medhold i sine motkrav, og ble dømt til å betale Bravidas kostnader knyttet til motkravene (domsslutningen knyttet til motkravet punkt 1 og 2).

1.3 Helse Stavangers anke

Helseforetaket anker tingrettens dom. Anken gjelder dommen i sin helhet. Anken gjelder tingrettens rettsanvendelse og bevisbedømmelse.

Helseforetaket mener at det i tillegg er klar svikt ved tingrettens saksbehandling da sentrale deler av Helse Stavangers anførsler ikke er gjengitt og drøftet i dommen. Etter en helhetsvurdering har helseforetaket kommet til at en ikke vil påberope feil i saksbehandlingen som en selvstendig ankegrunn.

Helseforetaket anfører at tingrettens fastsettelse av tilleggsvederlag til Bravida er uriktig (domsslutningens punkt 1–10). Tingrettens avgjørelse er uriktig både når det gjelder spørsmålet om det er grunnlag for Bravidas krav og når det gjelder utmålingen av vederlagene.

Helseforetaket anfører at også tingrettens avgjørelse knyttet til byggherrens motkrav er uriktig (domsslutningen knyttet til motkravet punkt 1). Bravida er pliktig til å svare dagmulkt for forsinket overlevering av kontraktsarbeidene for K4003.

For tingretten anførte helseforetaket at Bravida i tillegg var pliktig til å svare dagmulkt for oversittelse av delfrister, og at kontraktens ansvarsbegrensning på 10 % ikke kom til anvendelse som følge av grov uaktsomhet. Det ble også krevd erstatning som følge av misligholdt samordningsplikt. Helse Stavanger fastholder at Bravida har opptrådt grovt uaktsomt og misligholdt samordningsplikten. De økonomiske kravene knyttet til disse forholdene frafaller likevel. For lagmannsretten begrenses Helse Stavangers motkrav slik at det kun kreves dagmulkt for forsinket ferdigstilling av K4003.

Helseforetaket anfører videre at tingrettens avgjørelse knyttet til sakskostnader er uriktig.

Tingrettens dom ble forkynt for helseforetaket 8. juni 2026. Tingretten fastsatte ankefristen til seks uker fra forkynnelse, og det ble avgjort at ankefristen ikke løper i rettsferien. Anken er rettidig.

1.4 Sammenhengen mellom tingrettens dom og Bravidas sluttoppgjør

Som nevnt innledningsvis, gjaldt tvisten for tingretten kun enkelte deler av Bravidas krav mot byggherren knyttet til kontraktene K4003 og K3207.

Etter NS 8405 skal entreprenøren, når arbeidene er ferdigstilt, sende inn et sluttoppgjør som skal omfatte samtlige av entreprenørens krav mot byggherren. Siktemålet er å legge til rette for en samlet, ryddig avklaring av partenes mellomværende. Normalt kommer eventuelle rettslige tvister mellom partene i etterkant av sluttoppgjøret.

Bravida valgte i denne saken i stedet å ta ut søksmål forut for at arbeidene var ferdige og forut for sluttoppgjørene. Bravida sendte sitt sluttoppgjør på K4003 og K3207 først 23. desember 2025. Dette er fem dager etter at hovedforhandlingen i tingretten var ferdig.

For K4003 krevde Bravida totalt 862 406 028 kroner med tillegg av merverdiavgift og forsinkelsesrenter. For K3207 krevde Bravida 214 095 481 kroner med tillegg av merverdiavgift og forsinkelsesrenter. Disse beløpene inkluderer kravene som Bravida fremmet i tingrettssaken. Det fremgår ikke tydelig av Bravidas sluttoppgjør hvilke deler av kravene som inngikk i Bravidas søksmål.

Som vi kommer tilbake til nedenfor, er det en nær sammenheng mellom Bravidas største krav i rettssaken og det underliggende sluttoppgjøret. Krav om tilleggsvederlag knyttet til såkalt «*plunder og heft*» kan kun baseres på byggherreforhold som entreprenøren har varslet i tråd med kontrakten og som er fulgt opp i sluttoppgjøret. Det er entreprenøren som må påvise årsakssammenheng mellom de påberopte byggherreforholdene og de økonomiske konsekvensene i form av «*plunder og heft*». Dette innebærer at retten, for å kunne ta stilling til Bravidas krav om plunder og heft, også må ta stilling til de underliggende byggherreforholdene og om disse er varslet og fulgt opp i tråd med kontrakten.

De største påstandspunktene i rettssaken, benevnt «*forsering/byggherresvikt-kravet*» og «*task-force-kravet*», er begge håndtert av tingretten som krav for til plunder og heft. Til tross for dette, unnlater retten å ta konkret stilling til de underliggende byggherreforholdene. Tingrettens vurdering av årsakssammenheng blir derfor hengende i luften, løsrevet fra det som skal være selve fundamentet for vurderingen.

Bravidas sluttoppgjør kommenteres nærmere nedenfor i punkt 3.4.

1.5 Strukturen for ankeerklæringen

Innledningsvis vil vi presentere Helse Stavangers hovedsynspunkter på tingrettens dom. Vi vil også gi en kortfattet presentasjon av prosjektet, kontraktene mellom partene samt Bravidas krav i sluttoppgjørene for K4003 og K3207.

Deretter vil vi redegjøre nærmere for Helse Stavangers syn på de ti kravene som Bravida har fremmet. Kravene behandles enkeltvis, og hovedsakelig i samme rekkefølge som i tingrettens dom.

Avslutningsvis vil vi redegjøre for helseforetakets motkrav mot Bravida. Motkravet er betydelig nedjustert, og for lagmannsretten kreves det kun dagmulkt for oversittelse av sluttfristen på K4003.

Alle beløp i denne anken er oppgitt eksklusive merverdiavgift, med mindre noe annet tydelig fremgår.

2. HELSE STAVANGERS HOVEDSYNSPUNKTER PÅ TINGRETTENS DOM

2.1 Den grunnleggende svikten i tingrettens dom

Den store posten i denne saken er påstandspunktet som Bravida har benevnt «*forserings-/byggherresviktkravet*». Essensen i dette påstandspunktet er at Bravida konstaterer at selskapet har gjennomført K4003 med en mye høyere bemanning enn det selskapet hevder at det la til grunn ved kalkulasjonen av tilbudet. Bravida gjør gjeldende at *hele* denne økningen skyldes forhold byggherren har risikoen for. Bravida krever derfor dekket alle merkostnader som selskapet mener å ha hatt på grunn av økningen i bemanningen. Det totale beløpet er i underkant av 240 millioner kroner eksklusiv merverdiavgift. Kravet er alene høyere enn opprinnelig kontraktssum.

Høyesterett har i HR-2019-1225-A *HAB* lagt til grunn at **krav ikke kan bygges opp på denne måten**. I avsnitt 78 uttaler Høyesterett:

Det er ikke noe godt alternativ til dette å basere utmålingen på differansen mellom faktiske kostnader og entreprenørens kalkulerte utgifter. Blant annet tar en slik fremgangsmåte hverken høyde for entreprenørens egne feil eller ineffektivitet, eller for mulige svakheter ved hans kalkyle

Tingretten synes ikke å ha forstått at det nettopp er denne måten Bravida har bygget opp kravet på når basis for kravet er en sammenligning av bemanning selskapet hevder å ha lagt til grunn ved kalkulasjonen av tilbudet og faktisk bemanning ved gjennomføring av kontraktsarbeidene.

Det ser heller ikke ut som tingretten har forstått at et grunnpremiss for Bravidas krav, er at det ikke var noen svakheter knyttet til selskapets tilbudskalkyle. Dette er viktig fordi det følger av **tingrettens egne premisser** at Bravida underestimerte kontraktsomfanget i svært betydelig grad ved kalkulasjonen av tilbudet.

Helse Stavanger viser her til at Bravidas egen begrunnelse for at bemanningsbehovet hadde økt fra inngivelse av tilbudet til gjennomføringen av kontraktsarbeidene, var en påstått ekstrem øking i parallellitet i utføring av arbeidsoperasjoner i fremdriftsplanen utarbeidet den 30. juni 2022 sammenlignet med det som fulgte av kontrakten på tidspunktet for kontraktsinngåelsen. Tingretten konkluderte imidlertid med at fremdriftsplanen utarbeidet den 30. juni 2022 *ikke* la opp til større parallellitet for gjennomføring av Bravidas arbeidsoperasjoner sammenlignet med det som kunne utledes av kontrakten på kontraktsinngåelsestidspunktet.¹ Basert på denne konklusjonen følger det av Bravidas egen argumentasjon at selskapet underestimerte kontraktsarbeidet ved kalkulasjonen av tilbudet fordi det ikke tok tilstrekkelig høyde for den parallellitet som fulgte av kontrakten.

Det skulle derfor ha vært helt avgjørende for tingrettens vurdering av «*forserings-/byggherresviktkravet*» at den la til grunn at fremdriftsplanen fra juni 2022 *ikke* førte til økt parallellitet for Bravida ved utførelsen av kontraktsarbeidet. Tingretten mente imidlertid at dette **ikke hadde noen betydning** for bedømmelsen av om at Helse Stavanger skal dekke alle Bravidas kostnader knyttet til at bemanningen ble mye høyere enn det Bravida hevder å ha lagt til grunn ved inngåelsen av kontrakten. Dette standpunktet er det ikke mulig å forstå for Helse Stavanger. Standpunktet står i skarp motstrid til Bravidas egen tidsnære begrunnelse for kravet.

Bravidas krav om at byggherren måtte dekke de kostnader Bravida hadde ved at bemanningen ble mye høyere enn det Bravida hevder å ha lagt til grunn ved kalkulasjonen av tilbudet, ble fremsatt som krav første gang i KBS-065 i oktober 2022.² Bravidas begrunnelse for at selskapet måtte ha en bemanning som var mange ganger høyere enn det som selskapet hevder å ha lagt til grunn ved kalkulasjonen av tilbudet, var da at det var mye større parallellitet ved utførelsen av kontraktsarbeidene enn det som fulgte av kontrakten. I KBS-065 anførte Bravida at den økte parallelliteten i

¹ Tingrettens dom s. 38 nest siste avsnitt

² FU158 s. 1023 flg. KBS-065 er datert 31. oktober 2022

fremdriftsplanen innebar en økning i bemanning sammenlignet med hva som var planlagt, tilsvarende rundt 28 000 timer for august og september 2022.³

I KBS-106 for oktober og november 2022 krevde Bravida vederlag for 47 147,5 timer.⁴ Den påståtte økte parallelliteten var også hovedbegrunnelsen for behovet for en bemanning som var langt høyere enn det Bravida hevder var planlagt i påfølgende KBS'er benevnt forsering (KBS-112, KBS-113, KBS-116, KBS-119, KBS-121, KBS-122, KBS-126, KBS-128, KBS-129, KBS-133, KBS-134, KBS-135, KBS-137, KBS-139, KBS-140, KBS-148 og KBS-150).

Først i KBS-119 for mars 2023 utvidet Bravida argumentasjon for hva som var årsaken til den økte bemanningen, men hovedbegrunnelsen var fortsatt at det var mye større parallellitet ved utførelsen av kontraktsarbeidene. I denne KBS'en gjorde Bravida gjeldende at planlagt bemanning var 50 montører for arbeidene i de fire hovedbyggene, mens faktisk totalbemanning var over 260 montører, dvs en økning på over 500 %. Bravidas presentasjon i nevnte KBS, viser at det var Bravidas oppfatning om økt parallellitet som var hovedårsaken til behovet for bemanningsøkningen.⁵

Sammenholder man tingrettens syn om at fremdriftsplanen av juni 2022 ikke medførte en økt parallellitet ved utføringen av kontraktsarbeidet, med Bravidas hovedbegrunnelse for at bemanningen ble høyere enn planlagt, ser man at Bravidas egen argumentasjon viser at selskapet har **underestimert behovet for bemanning i betydelig grad ved kalkulasjonen av tilbudet.**

Parallelliteten fulgte av planene som lå i konkurransegrunnlaget, men av en eller annen grunn hensyntok ikke Bravida dette ved kalkulasjonen av kontrakten. Helse Stavanger mener at dette alene er tilstrekkelig til å konstatere at Bravida ikke har krav på at Helse Stavanger skal dekke merkostnadene som er samlet i påstandspunktet Bravida har benevnt «*forserings-/byggerherresvikkravet*» og «*task force-kravet*». Helse Stavanger mener også at dette er et viktig bakteppe for avgjørelsen av øvrige krav i saken.

Det foreligger omfattende forskning på hva som skaper problemer for gjennomføringen av komplekse tilvirkningsprosjekter. Et av de sikreste funnene er at **underestimering av kontraktsarbeidet** fra leverandørens side ofte skaper store problemer for gjennomføringen av prosjektet. Det påpekes at en leverandør som har underestimert kontraktsarbeidet svært ofte har lav produktivitet, blir sterkt forsinket med utføringen av kontraktsarbeidet og har utfordringer med kvaliteten på arbeidet som utføres. Problemene blir større jo mer leverandøren har bommet ved estimeringen som er grunnlaget for tilbudet. Forskernes forklaring på observasjonene er blant annet at underestimering medfører manglende bemanning ved oppstart av prosjektet. Det medfører at realdebitor har for lite kvalifisert personell til å utføre arbeidet. Det forsøkes å avhjelpe ved at realdebitor i større eller mindre grad setter på personell som ikke er tilstrekkelig kvalifisert. Personell som ikke er tilstrekkelig kvalifisert, har lavere produktivitet enn kvalifisert personell. Ved komplekse arbeidsoppgaver kan forskjellen på produktivitet være veldig stor. Når det kommer inn personell som ikke er tilstrekkelig kvalifisert, reduseres også produktiviteten til kvalifisert personell ved at de må lære opp og bistå personell som ikke er tilstrekkelig kvalifisert. Leverandøren får også utfordringer med kvaliteten på det som utføres som er med på å redusere produktiviteten ytterligere. Lav produktivitet medfører at det oppstår forsinkelser som skaper ytterligere problemer. Blant annet kreves det ekstra personell for å ta inn forsinkelsene, men realdebitor har ikke tilgang på tilstrekkelig kvalifisert personell slik at man kan få en nedadgående spiral. Videre innebærer økningen i bemanning at det blir mer krevende for realdebitor å organisere og styre utførelsen av kontraktsarbeidet. Igjen har realdebitor utfordringer med å få tak i tilstrekkelig kvalifisert personell til dette arbeidet som medfører svikt i styring som også er med på å redusere produktiviteten.

Problemene for prosjektet forsterkes av det som i forskningslitteraturen benevnes som opportunistisk atferd fra realdebitors side. Det er en betegnelse på den adferden som observeres fra realdebitors

³ FU158 s. 1029 og 1036

⁴ FU158 s. 1487 KBS-106 er datert 22. desember 2022

⁵ FU158 s. 1624 og 1625. KBS-119 er datert 20. april 2023

side i forsøket på å dekke inn at tapet som underestimeringen i utgangspunktet påfører ham. Observasjonen i forskningslitteraturen er at ved sterk underestimering av kostnadene ved kalkulasjonen av tilbudet, vil realdebitor i mange tilfeller aktivt forsøke å hindre at sluttresultatet blir at leverandøren går med tap på kontrakten. Han vil derfor ofte være aktiv med å fremme krav på økt vederlag, dvs at leverandøren har en lav terskel for å mene at det foreligger forhold i prosjektgjennomføringen som gir rett til økt vederlag. Dette medfører ofte et høyt konfliktnivå i prosjektet da oppdragsgiver oppfatter mange av kravene som fremsettes som grunnløse. Dette kan føre til at oppdragsgiver mister tilliten til leverandøren, og strammer til dokumentasjonskravene for alle krav som fremsettes. Summen av dette er at det etter hvert brukes mer og mer tid i prosjektet på å diskutere om leverandøren har krav på ekstra vederlag og/eller tid knyttet til en lang rekke forskjellige forhold.

Helse Stavanger mener at de forannevnte observasjonene som er gjort i komplekse tilvirkningsprosjekter, er overførbare til komplekse utførelsesentrepriser. Det er derfor sentralt at Bravida, basert på sin egen begrunnelse for oppbemanningen, i svært betydelig grad synes å ha underestimert omfanget av kontraktsarbeidet ved inngåelsen av avtalen.

Helse Stavanger vil samtidig sterkt understreke at Bravida ikke har krav på å få dekket merkostnadene som er samlet i påstandspunktene benevnt «*forserings-/byggherresviktkravet*» og «*task force-kravet*», selv om man skulle legge til grunn at Bravida ikke underestimerte arbeidsomfanget ved kalkulasjonen av tilbudet. Grunnen til dette er måten Bravida har bygget opp kravet på. Bravida har bygget kravet ovenfra og ned. Det gjør Bravida ved å ta utgangspunkt i sitt påståtte totale ressursforbruk, og så trekke fra det som hevdes å være kalkulert bemanning. Kostnadene knyttet til differansen kreves dekket av byggherren. Bravida hevder at det foreligger mange kategorier av årsaksfaktorer til bemanningsøkningen, og at det er byggherren som har ansvaret og risikoen for alle disse kategoriene. Bravida gjør ikke noe forsøk på å konkretisere det enkelte byggherreforholdet og hvilke konsekvenser det har hatt. Bravida gjør ikke en gang et forsøk på å angi hva bidraget fra de forskjellige kategoriene av årsaksfaktorer, har vært.

Det er et grunnvilkår at de byggherreforhold som en entreprenør mener danner grunnlaget for et krav mot byggherren, identifiseres. Dette er blant annet bærebjelken i Høyesteretts avgjørelse i HR-2019-1225-A *HAB*.

I den rettslige analysen av Bravidas krav på å få dekket merkostnader knytte til påståtte byggherreforhold, er det ikke mulig for Bravida å komme unna at det er en rekke forhold som behandles under etiketten «*forserings-/byggherresviktkravet*». Rettslig sett utgjør disse forholdene en rekke ulike krav med forskjellig grunnlag både faktisk og rettslig. Hovedkategorier av krav vil etter Helse Stavangers syn være eventuelle 1) krav knyttet til anførsler om at Helse Stavanger fastsatte fremdriftsplaner som medfører komprimering/økt parallellitet av Bravidas arbeider sammenlignet med hva som fulgte av kontrakten, 2) krav knyttet til at Bravidas kontraktsutførelse har blitt hindret av sideordnede entreprenører, 3) krav knyttet til svikt i prosjekteringen til Helse Stavanger, 4) krav knyttet til at mengdene i de regulerbare postene vesentlig overstiger det Bravida hadde grunn til å regne med ved inngivelsen av tilbudet, 5) krav knyttet til at det er bestilt endringer og 6) krav knyttet til at Helse Stavanger har brutt en lang rekke kontraktsforpliktelser knyttet til organisering og styring av prosjektet (påstått manglende overholdelse av LEAN-prinsippene).

Innenfor disse kategoriene kan det være et større eller mindre antall krav, og også hvert av disse kravene må identifiseres. Det betyr at hvert forhold som krav skal bygges på, må konkretiseres. Det må drøftes om forholdet utgjør et byggherreforhold (et forhold som byggherren etter kontrakten bærer risikoen for og som etter omstendighetene kan gi entreprenøren rett til tilleggsvederlag og/eller forlenget byggetid) og hvilke konsekvenser byggherreforholdet har hatt for Bravida både direkte og avledede. Dette er helt fraværende i tingrettens dom.

Når tingretten konkluderer med at fremdriftsplanen av juni 2022 ikke medfører økt parallellitet for Bravidas utførelse av kontraktsarbeidene sammenlignet med det som fulgte av kontrakten, og dermed har lagt til grunn at Helse Stavanger ikke har redusert tidsperioden som Bravida hadde tilgjengelig for

å få ferdigstilt byggene, er det ikke mulig å skjønne hvordan tingretten likevel kommer til at Bravida skal ha i underkant av 240 millioner kroner eksklusiv merverdiavgift for forholdene som er samlet under etiketten «*forsering-/byggherresviktkravet*». Er det slik at de øvrige kravene vokser (hever seg som en brøddeig) straks det konstateres at det største kravet under etiketten ikke eksisterer?

Lagmannsretten må reflektere over hvordan tingretten kunne ende opp i en slik absurditet. Tingretten havner der fordi den unnlater å identifisere hvilke konkrete byggherreforhold som hevdes å foreligge, og unnlater å drøfte om det er forhold som byggherren har risikoen og ansvaret for, om kravet er varslet i tråd med kontraktens regler og hvilke konkrete konsekvenser byggherreforholdet eventuelt har for Bravidas kontraktsarbeid både direkte konsekvenser og avledede konsekvenser. Tingretten har dermed heller ikke noe grunnlag for å drøfte i hvilken grad Bravida allerede har fått kompensasjon gjennom de underliggende krav som Bravida har fremsatt og gjennom endringsordre fra byggherren. Tingretten ser ut til å ha bukket under for eksemplets makt, og nøyer seg for hver hovedkategori av krav å trekke frem noen få eksempler på konkrete byggherreforhold, og så foreta en eller annen form for generalisering av disse basert på forklaringer som Bravidas vitner avgir under hovedforhandlingen. Det ser også ut som tingretten mener at så lenge Bravida har varslet ett krav knyttet til ett byggherreforhold i en av hovedkategoriene, så har Bravida gitt tilstrekkelig varsel for alle krav som faller inn under denne hovedkategorien.

2.2 Tingrettens bevisbedømmelse

Høyesterett har i en rekke dommer lagt til grunn at det er begivenhetsnære bevis som skal tillegges klart størst vekt i bevisbedømmelsen. Dette er også presisert i flere entreprisesaker, jf blant annet HR-2019-1225-A *HAB* avsnitt 85. Høyesterett har gjentatte ganger presisert at denne retningslinjen for bevisbedømmelsen innebærer at vitneforklaringer for domstolene i utgangspunktet bare kan tillegges vekt i den utstrekning forklaringene er forenelige med begivenhetsnær dokumentasjon, jf blant annet HR-2018-2344-A avsnitt 40.

Helse Stavanger mener det er spesielt viktig å følge denne retningslinjen for bevisbedømmelsen der gjennomføringen av prosjektet har kjennetegn som erfaringsmessig medfører at det er forhold på entreprenørens hånd som er viktige årsaker til entreprenørens lave produktivitet og forsinkelser. Omfattende generaliseringer i hovedsak basert på vitneforklaringer fra entreprenørens vitner vil da innebære at byggherren i stor utstrekning blir tilordnet risiko og ansvar for forhold som det er fullt mulig at skyldes entreprenørens egne forhold. Det er en grundig analyse av den begivenhetsnære dokumentasjonen som gir svaret på om det er byggherre eller entreprenøren som har risikoen og ansvaret for de påberopte forholdene.

Helse Stavanger kan ikke se at tingretten ved avgjørelsen av noen av kravene i sakene, har fulgt retningslinjen fra Høyesterett om at begivenhetsnære bevis skal veie særlig tungt.

Helse Stavanger har i saken fremlagt en stor mengde begivenhetsnære bevis, og den mest sentrale dokumentasjonen ble gjennomgått grundig i Helse Stavangers innledningsforedrag, vitneførsel og prosedyre. Det er likevel tilnærmet ingen spor i tingrettens dom av den begivenhetsnære dokumentasjonen som Helse Stavanger påberopte seg.

Tingretten skriver gjennomgående uttrykkelig at den bygger sitt bevisresultat på forklaringer fra ett eller flere av Bravidas vitner. Noen steder er det vist til enkelte begivenhetsnære dokumenter som tingretten mener at underbygger at forklaringene fra Bravidas vitner kan legges til grunn. Den omfattende begivenhetsnære dokumentasjonen som er påberopt av Helse Stavanger under hovedforhandlingen, er i all hovedsak ignorert av tingretten uten at tingretten har gjort noe forsøk på å forklare hvorfor. Forklaringene fra Helse Stavangers vitner, som er underbygget med en omfattende begivenhetsnær dokumentasjon, er ikke tillagt bevisverdi.

Helse Stavanger mener at resultatet av tingrettens bevisbedømmelse ville blitt et annet knyttet til alle krav i saken dersom tingretten hadde tillagt den begivenhetsnære dokumentasjonen den vekt som Høyesterett gang på gang har sagt at begivenhetsnær dokumentasjon skal ha.

2.3 Tingrettens rettsanvendelse

Helse Stavanger mener at tingretten i liten grad har tatt utgangspunkt i kontraktens bestemmelser og analyser av disse ved avgjørelse av sakens krav.

Når det gjelder alle forholdene som Bravida har behandlet under ett i «*forsering/byggherresviktkravet*», har Helse Stavanger allerede påpekt at disse forholdene rettslig sett utgjør en rekke krav, og at det ikke er rettslogisk mulig å behandle disse kravene under ett.

Det kan se ut som tingretten behandler «*forsering-/byggherresviktkravet*» som ett, stort plunder- og heftkrav. Slike plunder- og heft-krav gjelder imidlertid bare de avledede konsekvensene av konkrete byggherreforhold, jf NS 8405 punkt 25.3 (2) bokstav b og HR-2019-1225-A HAB avsnitt 54 og 55.

Kontraktens system innebærer at dersom entreprenøren mener det har oppstått et byggherreforhold som hindrer entreprenørens arbeid og som gir rett til tilleggsvederlag, så må entreprenøren varsle sitt krav om vederlagsjustering etter NS 8405 punkt 25.3. Dersom entreprenøren ikke varsler innen ugrunnet opphold, taper han kravet. Så snart entreprenøren har grunnlag for å beregne omfanget av sitt økonomiske krav, skal han sende spesifisert krav etter punkt 25.4. I utgangspunktet skal alle påregnelige konsekvenser av byggherreforholdet håndteres ved denne vederlagsjusteringen.

Et eksempel kan være at entreprenøren mener seg forhindret til å utføre en arbeidsoppgave som følge av forsinkelse i arbeidene til forutgående entrepriser. Entreprenøren skal da først varsle byggherren om forholdet, og det er naturlig at han i varselet konkretiserer hva forsinkelsen består i og hvilke konsekvenser dette får for hans arbeider. Så snart entreprenøren får grunnlag for å beregne sitt vederlagskrav, skal entreprenøren sende et spesifisert og begrunnet krav. Kravet skal omfatte alle påregnelige konsekvenser av byggherreforholdet. Dette kan typisk gjelde direkte kostnader knyttet til å foreta arbeidet på et senere tidspunkt, herunder utgifter til tilkomst, tilrigging og opprydding. Det kan også gjelde mer avledede konsekvenser, som for eksempel at den senere utførelsen medfører at andre deler av entreprenørens arbeider blir hindret.

Etter omstendighetene kan byggherreforhold i tillegg skape avledede ineffektivitets-effekter på annet arbeid som det på forhånd er vanskelig å forutse ved entreprenørens prising av det enkelte forholdet. Dette gjelder især dersom flere byggherreforhold virker sammen på det samme område og i samme tidsperiode. Det er slike avledede konsekvenser på annet arbeid som omtales som plunder og heft.

Bravida har ved fremsettelsen av sitt krav ikke gjort noe forsøk på å konkretisere hva som er kostnader knyttet til direkte konsekvenser av de påberopte byggherreforhold (og som forutsetningsvis skal dekkes i tilknytning til det enkelte varslede krav), og hva som er kostnader knyttet til avledede konsekvenser. Dette henger sammen med at Bravida heller ikke har gjort noe forsøk på å identifisere de konkrete byggherreforholdene som kostnadene hevdes å knytte seg til.

Helse Stavanger anfører at «*forsering-/byggherresviktkravet*» ikke oppfyller noen av vilkårene som oppstilles i HR-2019-1225-A HAB. Vi kommer nærmere tilbake til dette i punkt 3.3.3.

Helse Stavanger påpeker at fraværet av å konkretisere og vurdere de byggherreforholdene som skal danne grunnlag for kravet, også kjennetegner tingrettens avgjørelse av de fleste av de andre kravene som Bravida har fått medhold i. Dette innebærer at tingretten ikke foretar noen meningsfull drøftelse av om kravene er varslet i tide eller om de øvrige rettslige vilkår for tilleggsvederlag er oppfylt.

2.4 Tingrettens saksbehandling

Tingrettens dom gir kun en kortfattet gjengivelse av byggherrens anførsler. Dette gjelder både den overordnede fremstillingen på side 14–20, og i tilknytning til rettens behandling av de ulike krav og problemstillinger. Byggherrens argumenter er tidvis helt utelatt, og tidvis er anførslene så knapt drøftet at det ikke er mulig å avgjøre om tingretten har forstått og tatt inn over seg byggherrens argumenter.

Dommen er i tillegg uvanlig unyansert både i drøftelser og i resultat. Dommen inneholder en rekke passasjer med skarp kritikk av byggherren og av nøkkelpersoner hos byggherren. Flere av uttalelsene fremstår som nedlatende, belærende og unødvendige for å begrunne det resultat tingretten har kommet til.

Tingrettens negative uttalelser om byggherren og byggherrens nøkkelpersoner, i kombinasjon med rettens omfattende henvisninger til Bravidas vitneforklaringer, forsterker mistanken om at byggherrens anførsler ikke har blitt forsvarlig vurdert.

Den mangelfulle gjengivelsen av byggherrens anførsler, sammenholdt med rettens unyanserte og ensidige drøftelser, innebærer en alvorlig saksbehandlingsfeil som det er grunn til å tro har påvirket resultatet, jf tvisteloven § 29-21.

Helse Stavanger har etter en samlet vurdering likevel besluttet at det ikke ankes særskilt over tingrettens saksbehandling med påstand om at dommen skal oppheves. Helseforetaket har tillit til at saksbehandlingsfeilene vil bli avhjulpet ved den nye behandlingen av tvisten i lagmannsretten.

2.5 Sakens prinsipielle betydning

Tingrettens dom innebærer et markert avvik fra det etablerte systemet for behandling av vederlagskrav i entreprisprosjekter. I stedet for å behandle de enkelte kravsgrunnlagene individuelt, foretar tingretten en samlet behandling, både på grunnlagssiden og utmålingssiden.

Denne fremgangsmåten er i strid med det systemet som ligger til grunn for NS 8405 og alle standard entrepriseavtaler. Entreprisestandardene er utarbeidet med sikte på at partene raskt skal avklare sine posisjoner, og det skal legges til rette for at enkeltkrav kan løses raskt underveis i prosjektgjennomføringen. Tingrettens fremgangsmåte skaper liten forutberegnelighet for partene, og vil gjøre det vanskelig å løse tvister underveis i bygge- og anleggsprosjekter. Om tingrettens avgjørelse blir stående, vil det trolig være sterkt prosessdrivende og det vil på sikt lede til høyere byggekostnader.

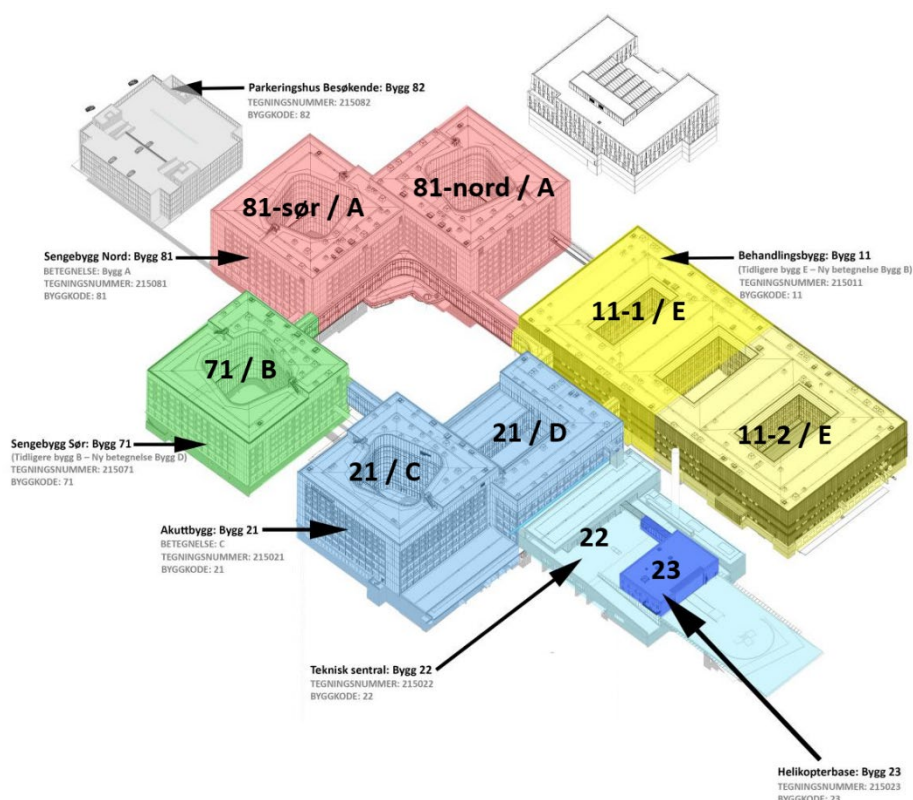
3. OM PROSJEKTET OG BRAVIDAS KONTRAKTER

3.1 Byggeprosjektet Nye Stavanger Universitetssykehus

3.1.1 Overordnet

Nye Stavanger Universitetssykehus er lokalisert på Ullandhaug. Første byggetrinn består av fire hovedbygg. I tillegg kommer helikopterbase, teknisk sentral/ambulanseshall og to parkeringshus. Byggeprosjektet omfatter til sammen ca 128 000 m².

Illustrasjonen nedenfor viser prosjektet etter utvidelsen av Bygg E (Bygg 11). Utvidelsen omtales ofte som Bygg 11 del 2.

Bokstavbetegnelsen på byggene endret seg underveis i prosjektet, og normalt vil det derfor være mest hensiktsmessig å benytte bygningenes tekniske bygningsnummer. Denne nummereringen har vært konsistent gjennom byggeprosjektet, og er også brukt i postene i kontraktens tekniske beskrivelse.

- Bygg 11 (Bygg E, behandlingsbygget)
- Bygg 21 (Bygg C/D, akuttbygget)
- Bygg 22 (Teknisk sentral/ambulanseshall)
- Bygg 23 (Basebygget/helikopter)
- Bygg 71 (Bygg B, Sengebygg sør)
- Bygg 81 (Bygg A, Sengebygg nord)

K4003 har utført arbeid i alle de ovennevnte byggene. I tillegg til disse har vi parkeringshusene:

- Bygg 74 (P-hus ansatte)
- Bygg 82 (P-hus besøkende)

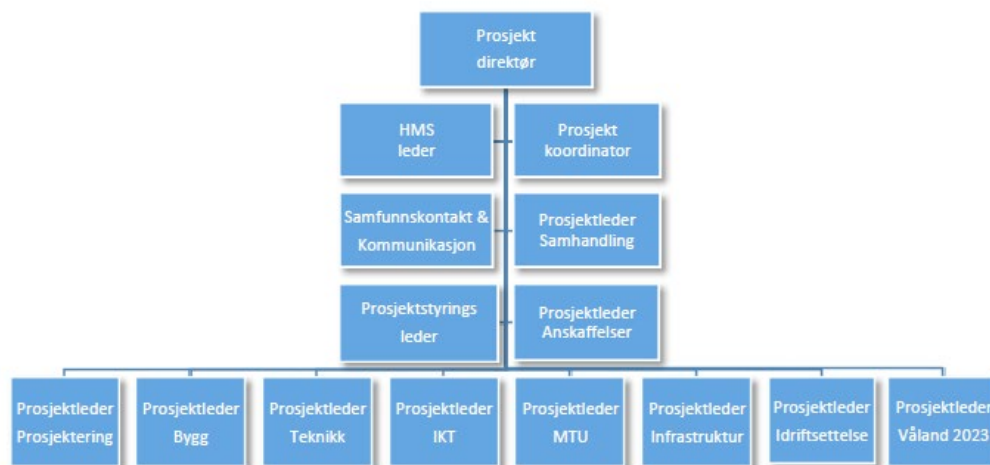
Prosjektet er i stor grad gjennomført ved såkalte utførelsesentrepriser, der byggherren har ansvaret for det vesentligste av prosjektering og hvor entreprenørene har ansvaret for utførelse. Dette er i tråd med vanlig praksis ved bygging av sykehus i Norge. En stor del av kontraktene med entreprenørene var basert på NS 8405:2008, som er en standard byggekontrakt for utførelsesentrepriser.

I tråd med politiske føringer ble det lagt opp til et stort antall sidestilte entrepriser. Det var et ønske om at kontraktene ikke skulle være større enn at også lokale aktører kunne delta i konkurransen om oppdragene. Prosjektet ble gjennomført med 106 entrepriser, og i tillegg var det egne kontrakter knyttet til rigg- og drift.

Byggearbeidene kom i gang i 2018 og sykehuset åpnet 16. november 2025.

3.1.2 Byggherrens organisasjon

Byggherreorganisasjonen ved Nye SUS var bygget opp etter samme hovedmodell som er lagt til grunn i andre store norske sykehusutbygginger i nyere tid. Figuren nedenfor er hentet fra kontrakt K4003⁶, og gir en overordnet fremstilling av strukturen i organisasjonen:

Organisasjonen ble ledet av prosjektdirektøren, og hadde egne prosjektstyringsfunksjoner for kostnad, plan, anskaffelser, HMS, BIM og digital samhandling, kvalitet, risiko og dokumenthåndtering. I tillegg var det etablert egne områdeledere for prosjektering, samhandling, byggfag, tekniske fag, IKT, infrastruktur og medisinteknisk utstyr. På det meste besto byggherreorganisasjonen av 80 personer.

Prosjektdirektør Kari Gro Johansen har utdannelse og erfaring innen prosjektstyring. Hun arbeidet mer enn 20 år i Statoil (nå Equinor), hvor hun blant annet hadde en sentral rolle i Snøhvit-utbyggingen (ca 40 milliarder kroner) og Mongstad-utbyggingen (ca 8 milliarder kroner). Johansen har i tillegg vært leder for Statoils prosjektstyringsavdeling.

Therese Øvernes har utdannelse innen prosjektstyring, og var prosjektleder for prosjektering fra januar 2017 til 2022, og deretter assisterende prosjektdirektør fra 2022 til 2025. Hun er i dag prosjektdirektør for byggetrinn 2. Før Nye SUS hadde hun blant annet erfaring fra prosjektstyring av en rekke kommunale eiendomsprosjekter.

Prosjekteringsgruppen (Nordic – COWI) besto av om lag 140 arkitekter og rådgivende ingeniører. Flere av disse hadde erfaring fra store sykehusprosjekter, blant annet St. Olavs hospital i Trondheim (ca 200 000 m²), Sykehuset Østfold (ca 83 000 m²) og Gødstrup Hospital i Danmark (145 000 m²).

3.1.3 Prosjektets totalkostnad og sluttoppkjørene med øvrige entreprenører

Totalkostnad for SUS første byggetrinn er pr. 31. juli 2026 estimert til om lag 12,8 milliarder kroner. I mars 2022 var prognosen 12,3 milliarder kroner. Prosjektet styrte da mot at byggearbeidene (inkludert testfasen) skulle ferdigstilles i desember 2024. Som følge av forsinkelser, især knyttet til Bravidas arbeider, ble åpningen av sykehuset utsatt til november 2025. Forsinkelsen var hovedårsaken til at prognosen ble oppjustert slik det fremgår over.

Av tingrettens dom etterlates det et inntrykk av at byggeprosjektet til SUS har vært uten kontroll og styring. Etter helseforetakets syn er dette uriktig. Nye Stavanger Universitetssykehus har tvert imot

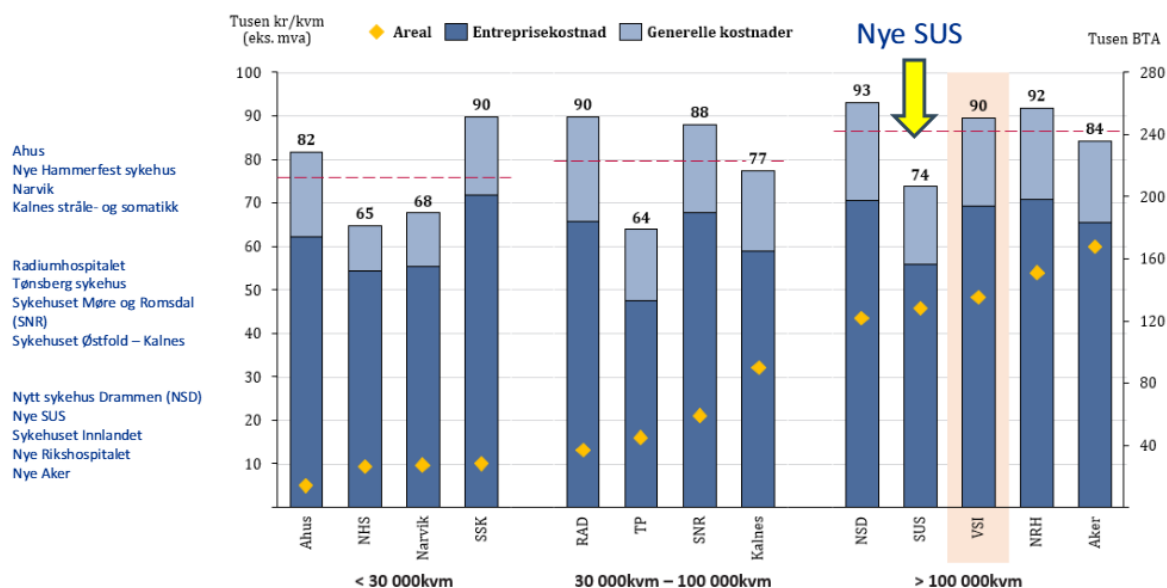
⁶ FU01 s.103

blitt gjennomført kostnadseffektivt og profesjonelt, og helseforetaket har klart å gjennomføre byggeprosjektet til lavere kostnader enn det som er vanlig for sammenlignbare prosjekter.

Helse Sør-Øst har gjennomført en kartlegging av nyere sykehusprosjekter. Kartleggingen er utført av «*Bedre Megaprojekter*» som er et nasjonalt utviklingsprogram med mål om å bidra til at de største og mest komplekse prosjektene skal lykkes. Deltakere er blant annet Statsbygg, Forsvarsbygg, Statens Vegvesen, Nye Veier, NTNU, Helse Sør-Øst, Statnett, Bane NOR, Aker BP, BI og Equinor.

Resultatet viser at byggekostnadene til SUS er markert lavere enn for sammenlignbare prosjekter. Rapporten er gjengitt i FU164 s.1551. Illustrasjonen nedenfor er hentet fra FU164 s.1576.

Resultatene av benchmark-studien:

3.2 Entreprensekontraktene mellom helseforetaket og Bravida

3.2.1 K4003 EI anlegg

Kontrakten om elektro-arbeidene er omtalt som K4003. Opprinnelig var arbeidene utlyst som to kontrakter; K4001 EL anlegg Bygg A-B og K4002 EL anlegg bygg C-D-E. Disse ble slått sammen til K4003.⁷

K4003 ble inngått 25. mars 2019.

Etter kontraktsinngåelse ble det besluttet at Bygg 11 (daværende Bygg E) skulle utvides med 20 000 m². For denne utvidelsen ble det inngått en egen kontrakt om elektroarbeidet mellom helseforetaket og Bravida, omtalt som K4004. Sistnevnte kontrakt er ikke del av denne tvisten.

Kontraktssummen for K4003 var på 231 395 829 kroner eksklusive merverdiavgift.

Kontrakten er en utførelsesentreprise basert på NS 8405:2008. De spesielle kontraktsbestemmelsene stiller krav om digital samhandling og bruk av BIM.

⁷ Kontrakten K4003 er inntatt i FU01 s.50

Kontrakten inneholdt en hovedfremdriftsplan for prosjektet.⁸ Kontrakten inneholdt også en overordnet fremdriftsplan for innvendige arbeider.⁹

Kontrakten fastsatte ikke noen klart definert byggetid for K4003, og fristene skulle settes «*i henhold til omforent fremdriftsplan*».¹⁰ Dette har sammenheng med at kontrakten la opp til en samhandlingsfase hvor entreprenørene i samarbeid med byggherren skulle sette opp en detaljert fremdriftsplan/taktplan for egne arbeider.

Både kontraktens hovedfremdriftsplan og den overordnede fremdriftsplanen la opp til et stort omfang av parallelle aktiviteter for K4003. Forholdet er illustrert nærmere i HDS1 s.5.

3.2.2 K3207 Røranlegg

Kontrakten om rørarbeidene er omtalt som K3207 Røranlegg Bygg A-B. Opprinnelig ble rørarbeidene utlyst som kontrakt K3201 og K3202, med tilsvarende oppdeling av bygg/delkontrakter som K4003. På grunn av begrenset interesse i markedet, ble arbeidene senere søkt utlyst med ytterligere oppsplitting, men uten hell. K3207 har samme innhold som opprinnelig K3201.¹¹

K3207 ble inngått 17. februar 2020, med en kontraktssum på 141 208 852 kroner eksklusiv merverdiavgift.

Også denne kontrakten var en utførelsesentreprise basert på NS 8405:2008. På samme måte som for K4003, inneholder ikke kontrakten for K3207 en klart definert byggetid, og det er fastsatt at alle frister settes «*i henhold til omforent fremdriftsplan*».¹² Kontrakten inneholdt hovedfremdriftsplan og en overordnet fremdriftsplan for innvendige arbeider.

3.2.3 Øvrige kontrakter

Bravida hadde flere kontrakter med Helse Stavanger. Utover K4003 og K3207 hadde Bravida følgende kontrakter med Helse Stavanger:

- K1017 Provisorisk IKT-anlegg
- K3002 Kjøleanlegg for bio-olje
- K3401 Gass & trykkluft
- K4004 El-anlegg – Bygg 11 – Del 2
- IO-9312 Nøkkelskap

I tillegg har Bravida vært underleverandør til flere entrepriser, blant annet:

- K2901 Prefabrikkerte OP stuer
- K4602 Avbruddsfri strømforsyning
- K5401 Brannalarmanlegg

Ingen av de forannevnte kontraktene er en del av denne tvisten.

⁸ FU01 s.1423

⁹ FU01 s.1424

¹⁰ FU01 s.1411

¹¹ Kontrakten for K3207 er inntatt i FU02 s.1.

¹² FU02 s. 3569

3.3 Kontraktens system

3.3.1 Entreprenørens krav som følge av byggherreforhold

Systemet i NS 8405 er, på samme måte som de øvrige standardkontraktene for bygge- og anleggsarbeider, basert på at entreprenøren bærer risikoen for at han kan gjennomføre de avtalte arbeidsoppgavene til avtalt kontraktssum og innenfor avtalte tidsfrister.

Dersom det skulle oppstå forhold underveis i prosjektet som byggherren bærer risikoen for, vil entreprenøren etter omstendighetene ha rett til vederlagsjustering og/eller forlenget byggetid. Det er vanlig å dele slike byggherreforhold i tre hovedgrupper, jf NS 8405 punkt 24.1 og 25.2.

Den første hovedgruppen er endringer, tidvis omtalt som tilleggsbestillinger. Byggherren har rett til å pålegge entreprenøren endringer. En endring kan gå ut på at entreprenøren skal yte noe i tillegg til, eller i stedet for det opprinnelig avtalte, at ytelsens karakter, kvalitet, art eller utførelse endres, eller at avtalte ytelser skal utgå. En endring skal normalt gis ved endringsordre, jf NS 8405 punkt 22.3, men etter omstendighetene kan det også skje på andre måter, jf NS 8405 punkt 23.1.

Den andre hovedgruppen er forsinkelse eller svikt ved byggherrens leveranser. Et eksempel kan være at byggherrens prosjektering er forsinket eller mangelfull, eller at byggeplassen ikke er klar slik at entreprenøren kan starte arbeidene som forutsatt.

Den tredje hovedgruppen er andre typer hindringer for entreprenørens oppfyllelse som byggherren har risikoen for. Det vanlige eksempelet er at grunnforholdene avviker fra det entreprenøren hadde grunn til å regne med, jf NS 8405 punkt 19.3.

Felles for alle disse byggherreforholdene er at de er underlagt formelle regler for hvordan entreprenøren skal gå frem for å varsle og fremme sine krav. Entreprenøren må først varsle om at han mener det foreligger et byggherreforhold, og at han vil gjøre krav gjeldende som følge av byggherreforholdet.¹³ Ved dette nøytrale varselet må det aktuelle byggherreforholdet konkretiseres og identifiseres. Unnlatt eller forsinket varsel medfører som hovedregel at entreprenøren mister retten til å påberope seg forholdet som grunnlag for tilleggsvederlag eller fristforlengelse.

Deretter skal entreprenøren underbygge og spesifisere hvilket økonomisk og/eller tidsmessig krav som gjøres gjeldende som følge av byggherreforholdet. Slik spesifisering skal entreprenøren sende så snart det er grunnlag for det.¹⁴ Det må være årsakssammenheng mellom det byggherreforholdet som utløser entreprenørens krav, og de økonomiske og/eller tidsmessige konsekvenser som entreprenøren krever dekket. Det er derfor avgjørende at entreprenøren identifiserer og konkretiserer byggherreforholdet som kravet er basert på.

I denne typen store, komplekse prosjekter, stilles det strenge krav til dokumentasjon og notoritet. Samlet skal reglene legge til rette for at partene gjøres i stand til raskt å kunne ta stilling til, og fortrinnsvis også lukke, varsler og krav underveis i prosjektet. Tydelige varsler vil ofte også sette byggherren i stand til å treffe tiltak som kan begrense ytterligere kostnadspådrag. De formelle reglene skal også bidra til bevis sikring. Reglene gjør det lettere for partene å forutberegne sin rettsposisjon og følgelig er de også prosessdempende.

¹³ Varslingsbestemmelsene for endringer finnes i NS 8405 punkt 23.2 og 24.4. Varslingsbestemmelsene for byggherresvikt og byggherresisiko, finnes i NS 8405 punkt 25.3 og 24.4.

¹⁴ Bestemmelsene om entreprenørens spesifiserte krav finnes i NS 8405 punkt 24.6 og 25.4.

3.3.2 Kort om Pims365

For å sikre kontroll og sporbarhet i prosjektet, valgte Helse Stavanger å ta i bruk prosjektstyrings-systemet fra Pims365. Systemet brukes særlig i store komplekse prosjekter innen olje og gass, fornybar energi, industri, bygg og anlegg og samferdsel. Systemet brukes blant annet av Statsbygg, Bane NOR, Equinor og Aker BP.

All samhandling mellom aktørene i prosjektet skjer gjennom prosjektstyringssystemet, og ved bruk av ulike moduler i systemet. Et hovedskille går mellom det som kan kalles ordinær samhandling og det som knytter seg til kontraktsoppfølging og varsler.

Modulen for samhandling fungerer som en generell kommunikasjonskanal for aktørene i prosjektet, og kan ses på som en erstatning for bruk av e-post. Ved bruk av samhandlingsmodulen, registreres det først en samhandlingssak. En samhandlingssak kan registreres av entreprenøren, byggherren, prosjekterende eller sideentreprenør, og kan handle om nærmest hva som helst. Samhandlings-sakene i prosjektet har typisk omhandlet tekniske spørsmål, avklaring av grensesnitt, informasjon om prosjekteringsprosessen og fremdriftsplanlegging. Samhandlingssakene for K4003 er fremlagt samlet i FU75-FU150.

Modulen for kontraktselementer er ment for formell kommunikasjon knyttet til kontraktens varslings-regler. Denne modulen inneholder en nedtrekksliste hvor entreprenøren eller byggherren velger hvilket skjema som skal brukes. Det benyttes egne elektroniske skjema for entreprenørens varsel om endring, og egne skjema for entreprenørens varsel om byggherresvikt.

Det følger av kontrakten at entreprenørens varsling skal gjøres gjennom Pims365.¹⁵

Modulen for kontraktselementer er bygget opp i tråd med kontraktens varslingsregime, og skjemaene er tilpasset NS 8405. Ved å kreve bruk av de aktuelle skjemaene sikrer man bevissthet om hva som skal varsles og hvordan varselet skal følges opp. Modulen for kontraktselementer sikrer notoritet, og ivaretar både entreprenørens og byggherrens behov for mest mulig ensartet håndtering av formelle varsler og krav.

Helseforetaket oppfatter at Bravida benyttet varslingssystemet i kontraktsmodulen underveis i prosjektet, og at begge parter anså dette som kontraktens ordning for varsling om krav. Helse Stavanger oppfatter at Bravida i tilknytning til rettssaken hevdet at også kommunikasjon i sam-handlingsdelen i Pims 365 skal anses som kontraktsmessig varsel. Dette er Helse Stavanger uenig i.

3.3.3 Kort om krav knyttet til ineffektivitet, plunder og heft

Kontraktens system er at de økonomiske og tidsmessige konsekvensene skal avklares for hvert enkelt byggherreforhold. Dersom for eksempel entreprenøren mener at han blir forsinket og får merarbeid som følge av at byggherrens dørleveranse er forsinket, så skal entreprenøren først varsle kravet, jf NS 8405 punkt 25.3 første ledd. Deretter skal entreprenøren, så snart han får grunnlag for dette, prise de økonomiske konsekvensene av forholdet, jf NS 8405 punkt 25.4 (*«uten ugrunnet opphold sende byggherren et spesifisert og begrunnet krav»*).

Entreprenørens spesifiserte krav skal både omfatte de direkte konsekvensene, typisk merkostnadene ved å montere dørene senere enn planlagt, og eventuelle påregnelige avledede kostnader, for eksempel som følge av at den forsinkede dørmonteringen hindrer andre deler av entreprenørens arbeid. Som utgangspunkt skal alle påregnelige konsekvenser prises og håndteres i tilknytning til det enkelte krav.

¹⁵ K4003: FU02 s. 62 og K3207: FU01 s. 106

Etter omstendighetene kan det i tillegg oppstå avledede, indirekte konsekvenser av byggherreforholdene. Slike konsekvenser omtales ofte som «*plunder og heft*». Høyesterett omtaler begrepet slik i HR-2019-1225-A HAB:

(54) Betegnelsen plunder og heft er et bransjeuttrykk som ikke har et entydig rettslig innhold. Men kjernen er at entreprenøren påføres ekstrakostnader som følge av at forhold på byggherrens hånd medfører nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid hos entreprenøren.

(55) Det er altså tale om avledete konsekvenser av forhold som byggherren svarer for, som pålegg om endringer i det som er avtalt, eller forsinkelse eller annen svikt i byggherrens medvirkningsplikt. I praksis vil plunder og heft ofte skyldes samvirke mellom flere årsaker, hvorav noen kan tilskrives byggherren og andre entreprenøren. Entreprenøren må i sin planlegging og i sine beregninger ta høyde for at det kan inntre noen forstyrrelser i fremdriften av arbeidene

Slike avledede konsekvenser kan tidvis være vanskelig å forutse, og især gjelder dette avledede konsekvenser av byggherreforhold som oppstår samtidig, på samme sted og i samme tidsrom. Et eksempel kan være at monteringen av den forsinkede dørleveransen faller samtidig med at det gjøres endringsarbeider i himlingen i samme areal. Desto flere ulike byggherreforhold som påvirker de samme arbeidene i samme periode, desto større negative effekter kan dette få for entreprenørens effektivitet.

Det er uomtvistet at entreprenøren som utgangspunkt har krav på tilleggsvederlag dersom det oppstår slike avledede konsekvenser som følge av forhold byggherren er ansvarlig for. Også for denne typen krav er det et vilkår at entreprenøren varslar byggherren om kravet, jf. NS 8405 punkt 25.3 andre ledd bokstav b). Det er også et vilkår at entreprenøren kan påvise at det foreligger slike forhold som gir rett til tilleggsvederlag.

Høyesterett har i HR-2019-1225-A HAB klargjort bevisreglene knyttet til slike avledede krav. Det følger av denne dommen at entreprenøren må påvise årsakssammenhengen mellom byggherrens forhold og sine merkostnader. Dette skal gjøres i to operasjoner:

(66) Årsakssammenhengen må fastlegges i to trinn. Først skal det bevises at det foreligger forstyrrelser eller ineffektiv drift som følge av byggherrens forhold. Dette omfatter å føre bevis for at det har inntrådt forhold under arbeidet som er byggherrens risiko, hvilke arbeidsoperasjoner disse har påvirket, i hvilke perioder det har skjedd og hvilke konsekvenser i form av redusert produktivitet som dette har medført for entreprenøren. Når det er ført sannsynlighetsbevis for konsekvensene, må det deretter sannsynliggjøres en årsakssammenheng mellom disse og entreprenørens merutgifter

Som det fremgår, må entreprenørens påvisning av årsakssammenheng ta utgangspunkt i «*byggherrens forhold*». Entreprenøren må konkret angi hvilke byggherreforhold som påberopes, og årsakssammenhengen må påvises for det enkelte byggherreforhold. I den grad entreprenøren har mistet sin rett til å påberope et byggherreforhold som følge av manglende eller for sent varsel, vil forholdet heller ikke kunne være grunnlag for et krav knyttet til plunder og heft. Det er entreprenøren som må sannsynliggjøre at det foreligger et byggherreforhold som er rettidig varslet.

Det forannevnte sitatet innebærer videre at første steg i årsakssammenhengen knytter seg til entreprenørens konkretisering av hvilke forstyrrelser og ineffektivitet som har oppstått som følge av byggherreforholdet. Høyesterett sier at entreprenøren først må påvise «*hvilke arbeidsoperasjoner*» som har blitt påvirket, «*i hvilke perioder det har skjedd og hvilke konsekvenser i form av redusert produktivitet som dette har medført for entreprenøren*».

Et eksempel kan være at entreprenøren mener at det har oppstått ineffektivitet som følge av at forutgående entreprenør ikke har ferdigstilt sine arbeider i tide. Da følger det av Høyesteretts dom at

entreprenøren konkret må angi konsekvensene av dette. Et eksempel på slik konkretisering kan være: Forsinkelser fra forutgående entreprenør NN i kontrollområde 10 (bygg A fjerde etasje) medførte at en ikke fikk montert fancoils på det tidspunkt som var planlagt (uke 34). Dette medførte at en måtte foreta denne monteringen to uker senere (uke 36). Som følge av denne tilbakegangen, tok monteringsarbeidet av fancoils 3 timer lengre enn det ville tatt om arbeidet hadde blitt utført på planlagt tidspunkt.

Det forannevnte sitatet fra Høyesterett innebærer at neste steg i årsakssammenhengen knytter seg til entreprenørens påvisning av hvilke merkostnader byggherreforholdet har medført. Når entreprenøren har gjennomført første steg – konkretisert konsekvensene av byggherreforholdet (i hvilken del av bygget, i hvilken tidsperiode og hvilke konsekvenser det er tale om), vil det gjennomgående være kulant å fastslå de økonomiske konsekvensene. I eksempelet foran vil vederlaget knytte seg til tilbakegangen og det forhold at monteringsarbeidet av fancoilene tok tre timer lenger å utføre.

Ved fastleggingen av de økonomiske konsekvensene må en naturligvis vurdere i hvilken grad entreprenøren allerede har fått dekket plunder og heft i tilknytning til vederlaget for det enkelte byggherreforhold. Som påpekt i punkt 3.3.1, er kontraktens utgangspunkt at alle påregnelige økonomiske konsekvenser skal håndteres i tilknytning til det enkelte byggherreforholdet, altså i tilknytning til det enkelte endringskrav.

I situasjoner hvor entreprenøren påberoper at det er flere byggherreforhold som har virket samtidig, må entreprenøren gjennom å følge beskrivelsen over, påvise at de nevnte effektene har påvirket de samme arbeidsoppgavene, i de samme delene av bygget og i de samme periodene.

3.3.4 Kort om forsering

Begrepet forsering brukes normalt om situasjoner hvor entreprenøren setter på ekstra ressurser for å nå avtalte milepæler. Det kan for eksempel være at en elektriker setter på flere mann, innfører lengre arbeidsdager, doble skift mv.

I motsetning til det som gjelder i offshore-kontrakter, har byggherren i landbaserte entrepriseavtaler svært begrenset kompetanse til å pålegge entreprenøren forsering. I NS 8405 er byggherrens kompetanse til å pålegge forsering begrenset til situasjoner som faller inn under NS 8405 punkt 22.2. Et pålegg om forsering er å anse som en endring og skal gis ved endringsordre, jf NS 8405 punkt 22.3.

Dersom byggherren pålegger forsering, har entreprenøren rett til dekning av merkostnadene ved forseringen. Typisk kan dette være overtids- eller skifttillegg, eller økte kostnader ved innleie av mannskap.

Dersom entreprenøren har rett til fristforlengelse, og byggherren urettmessig avslår entreprenørens krav, kan entreprenøren iverksette forsering for byggherrens regning. Dette omtales ofte som defensiv forsering, og er regulert i NS 8405 punkt 24.8. Som regel iverksettes slik defensiv forsering av entreprenøren for å unngå å komme i posisjon hvor byggherren krever dagmulkt.

Forsering som entreprenøren iverksetter uten pålegg fra byggherren (defensiv forsering), er underlagt egne vilkår.

Grunnvilkåret etter NS 8405 punkt 24.8 er at entreprenøren har et berettiget krav på fristforlengelse. I dette ligger for det første at det må foreligge et byggherreforhold som forsinker entreprenørens fremdrift på kritisk linje, jf NS 8405 punkt 24.1. For det andre må entreprenøren ha varslet kravet uten ugrunnet opphold, jf NS 8405 punkt 24.4. Dersom entreprenøren ikke har varslet kravet i tide, tapes retten til fristforlengelse, jf punkt 24.4 (2). Forholdet kan da heller ikke brukes som begrunnelse for defensiv forsering (fordi det da ikke foreligger et *«berettiget krav på fristforlengelse»*).

For det tredje er det vilkår at entreprenøren har spesifisert og begrunnet kravet om fristforlengelse. Dette har sammenheng med bestemmelsen i NS 8405 punkt 24.8. (1) hvor det oppstilles som vilkår at

entreprenøren vurderer de sannsynlige forseringskostnadene opp mot dagmulkten. Entreprenøren kan ikke starte defensiv forsering for byggherrens regning dersom forseringskostnadene antas å ville overstige den aktuelle dagmulkten, tillagt 30 %. Dagmulkten er som utgangspunkt begrenset til å utgjøre 10 % av kontraktssummen, jf punkt 34.3 (3). Dette innebærer at kontraktens utgangspunkt om defensiv forsering som hovedregel ikke kan påbegynnes dersom forseringskostnadene anses å overstige kontraktssummen med 13 %.

Krav på tilleggsvederlag for forsering og krav på tilleggsvederlag for såkalt plunder og heft, er underlagt ulik kontraktsrettslig regulering. Slike krav kan derfor ikke behandles under ett, og må vurderes separat. Dette er også lagt til grunn av Høyesterett i HR-2019-1225-A *HAB* avsnitt 52.

3.3.5 Kort om Lean-metodikk

Kontrakten la opp til at byggarbeidene skulle gjennomføres i tråd med Lean-metodikk. Lean er et konsept for effektiv planlegging og gjennomføring av byggeprosjekter. Det er fokus på å oppnå flyt i produksjonen, og i størst mulig grad unngå venting, omarbeid, feil, unødvendig transport og dårlig informasjonsflyt.

Konseptet ble opprinnelig utviklet for produksjon av biler, og ble senere videreutviklet for byggebransjen. Da metodikken ble innført i Norge rundt 2006, ble den gjerne omtalt som «*trimmet bygging*». St. Olavs hospital i Trondheim tok i bruk trimmet bygging på fase 2, og ble med dette det første store byggeprosjektet i Norge som benyttet metoden. Konseptet har senere blitt videreutviklet, og sammen med Livsvitenskapsprosjektet til Statsbygg (byggstart i 2019) var SUS var et av de første megaprojektene i Norge til å ta i bruk Lean-metodikk i den videreutviklede formen.

Et hovedgrep ved Lean er at bygget deles inn i definerte arbeidsområder, ofte omtalt som kontrollområder eller taktområder. Tanken er å legge til rette for god flyt i arbeidene, en viss grad av repetitive arbeidsoppgaver og dermed mulighet for kontinuerlig læring og forbedring med tilhørende økt produktivitet gjennom prosjektet.

Arbeidet som skal utføres innenfor hvert kontrollområde/taktområde detaljplanlegges og arbeidsoppgavene gjennomføres sekvensielt. Arbeidet planlegges som et «*tog*» som beveger seg gjennom kontrollområdene i en fast takt. Arbeidsoperasjonene som skal utføres, deles opp i såkalte «*vogner*», og arbeidet innenfor hver vogn skal utføres innenfor en «*taktperiode*». Det er vanlig at hver taktperiode settes til én uke.

Arbeidet som skal utføres i en vogn, kan tilligge én eller flere entreprenører. Hvilke arbeider som skal utføres i en vogn, og dermed om vognen har én eller flere entreprenører, fastlegges gjennom taktplanleggingen. Taktplanleggingen gjøres i nært samspill mellom de involverte entreprenørene og byggherren.

Lean-metodikk stiller store krav både til byggherre og entreprenør. For byggherren er det blant annet viktig å sikre at prosjekteringen er ferdig i tide, og at forangående entreprenør ferdigstiller sine arbeider innenfor den avsatte tidsperioden. For entreprenøren er det blant annet viktig å planlegge og styre egne arbeider slik at disse kan gjennomføres effektivt, og at disse ferdigstilles innenfor den tidsperiode som vedkommende disponerer over kontrollområdet. Et viktig verktøy i denne sammenheng er taktkontroll.

Kontrakten har bestemmelser om Lean i C.1.1 Tekniske rammebestemmelser punkt 2.6.¹⁶

¹⁶ FU02 s. 119

3.4 Bravidas sluttoppgjør for K4003 og K3207

3.4.1 Innledning

Som nevnt innledningsvis, er Bravidas krav i denne tvisten bare en del av det økonomiske mellomværende mellom partene knyttet til K4003 og K3207. Bravida leverte sine sluttoppgjør for K4003 og K3207 først 23. desember 2025, fem dager etter at hovedforhandlingen i tingretten ble avsluttet. Verken tingretten eller Helse Stavanger hadde derfor det fulle bildet av Bravidas krav da saken ble behandlet i tingretten.

Bravidas sluttoppgjør omfatter Bravidas samlede økonomiske krav knyttet til K4003 og K3207, og herunder også de krav som tingretten behandlet. Bravida unnlater imidlertid i sine sluttoppgjør å redegjøre nærmere for disse forholdene, og måten Bravida har fremmet kravene på, gjør det svært vanskelig å se hvilke deler av sluttoppgjørene som inngår i tingrettens dom og hvilke som ikke gjør det. Bravida oppfordres til å klargjøre dette i anketilsvaret.

3.4.2 Sluttoppgjøret for K4003

I sluttoppgjøret for K4003 har Bravida krevd 862 406 028 kroner eksklusiv merverdiavgift og forsinkelsesrenter. Bravidas oversikt over det samlede kravet er slik:

	Element	Sum (eks mva)	Notat
1	Kontrakt	231 395 829,-	
2	Varsel krav og endringer / endringslogg, se oppsett nedenfor og i vedlagte endringslogg	539 996 173,-	Krav endringer og mengder må ses i sammenheng
3	Målebrev/mengder	17 586 328,-	Krav endringer og mengder må ses i sammenheng
4	Kontraktens formler for rigg- og driftsjustering – begge formler	31 390 382,-	
5	LPS	42 037 316,-	
	Summert oppgjør	862 406 028,-	

Helse Stavangers innsigelser og motkrav ble sendt Bravida 20. februar 2026.

Bilag 1: Bravidas sluttoppstilling K4003 med alle vedlegg, datert 23. desember 2025

Bilag 2: Helse Stavangers innsigelser med alle vedlegg, 20. februar 2026

Bravida forfulgte sine økonomiske krav i sluttoppgjøret ved forliksklage 29. april 2026. Helse Stavanger leverte tilsvar til forliksrådet den 15. mai 2026. I tilsvaret ble standpunktene fra innsigelsesbrevet opprettholdt. Forliksrådet innstilte saken for videre behandling.

Bilag 3: Forliksklage fra Bravida, 29. april 2026

Bilag 4: Tilsvar til forliksrådet fra Helse Stavanger, 15. mai 2026

Bilag 5: Innstilling fra forliksrådet, 20. mai 2026

3.4.3 Sluttoppgjøret for 3207

I sluttoppgjøret for K3207 har Bravida krevd 214 095 481 kroner eksklusiv merverdiavgift og eksklusiv forsinkelsesrenter. Bravidas oversikt over det samlede kravet er slik:

Element	Sum (eks mva)	Notat
Kontrakt	141 208 852,-	
Krav og endringer	27 754 087,-	Krav og mengder må ses i sammenheng
Målebrev/mengder	17 162 430,-	Krav og mengder må ses i sammenheng
Formler	10 286 822,-	
LPS	17 692 290,-	
Summert oppgjør	214 095 481,-	Ikke ink renter
Tidligere fakturert	197 193 943	
Forsinkelses renter	5 145 092	

Helse Stavangers innsigelser og motkrav ble sendt Bravida 20. februar 2026

Bilag 6: Bravidas sluttoppstilling K3207 med vedlegg, datert 23. desember 2025

Bilag 7: Helse Stavangers innsigelser med alle vedlegg, 20. februar 2026

For K3207 har Bravida ikke tatt ut rettslige skritt i form av forliksklage. Partene har avtalt at søksmålsfristen er forlenget til 30. september 2026.

4. OVERSIKT OVER BRAVIDAS KRAV I SAKEN

Som det fremgår av punkt 1.1, var Bravidas krav for tingretten systematisert i ti påstandspunkter. I tillegg til kravsbeløpene i hvert punkt, krever Bravida merverdiavgift og forsinkelsesrenter. For enkelte av kravene krever Bravida også økt vederlag for lønns- og prisstigning (LPS).

Tingretten gav i det vesentligste Bravida medhold. Bravidas krav og tingrettens konklusjoner kan sammenfattes slik:

Nr.	Kravsbetegnelse	Bravidas krav	Helseforetakets syn	Tilkjent beløp
1	Forserings-/byggherresviktkravet	kr 239 742 700	kr 0	kr 236 723 162
2	Merkostnader task force/tilbakegangslag	kr 23 277 361	kr 0	kr 22 331 259
3	Rigg og drift i forlenget byggetid	kr 28 756 468	kr 6 442 237	kr 28 756 468
4	Merkostnader baser (oppstart + forlenget byggetid)	kr 14 475 603	kr 0	kr 14 101 853
5	Forsinkelsesrenter av innestående	kr 2 909 644	kr 0	kr 1 397 268
6	Andre merkostnader forsinket oppstart	kr 13 556 663	kr 0	kr 11 763 813
7	Prosjekteringskostnader produksjonsunderlag	kr 9 853 880	kr 0	kr 5 659 115
8	Merkostnader mengdekontroll	kr 3 309 107	kr 0	kr 2 565 687
9	Vederlag for utførte fellesføringer	kr 8 868 332	kr 0	kr 8 868 332
10	Fastsettelsesdom for rigg/drift i uendret byggetid	Fastsettelsesdom		Medhold
Sum poster 1–9 (tallfestede krav)		kr 344 749 758	kr 6 442 237	kr 332 166 957

Vi vil nedenfor behandle hvert enkelt påstandspunkt. Behandlingen vil følge samme rekkefølge som i dommen og i oversikten ovenfor, med unntak av Bravidas krav nr. 4 og krav nr. 6 som i anken vil behandles etter hverandre. Vi vil for hvert enkelt punkt klargjøre helseforetakets anførsler.

5. FORSERINGS-/BYGGHERRESVIKTKRAVET K4003

5.1 Innledning

Bravida krevde for tingretten dekket kostnader for en rekke forskjellige forhold samlet under etiketten «*forserings-/byggherresviktkravet*». For tingretten krevde Bravida 239 742 700 kroner eksklusiv merverdiavgift og forsinkelsesrenter i dette påstandspunktet.

Tingretten konkluderte med at Bravida hadde krav på å få dekning av merkostnader knyttet til forsering og byggherresvikt på 236 723 162,40 kroner eksklusiv merverdiavgift og forsinkelsesrenter. Tingretten mente også at beløpet skal inngå i beregningen av rigg og drift. Tingretten behandler påstandspunktet i dommen på side 29 til 93.

Helse Stavanger mener Bravida ikke har krav på dekning av noen av de merkostnadene som selskapet har samlet under etiketten «*forserings-/byggherresviktkravet*». Som påpekt i punkt 1.1 og 2 ovenfor, er det en rekke forskjellige forhold som behandles under denne etiketten, og som rettslig sett utgjør forskjellige krav som har ulike grunnlag faktisk og rettslig.

Tingretten behandler alle forholdene under ett, og ser ut til å behandle alt som ett, stort plunder og heft-krav. Det er imidlertid åpenbart at det ikke bare er merkostnader knyttet til *avledede konsekvenser* som Bravida krever dekket under etiketten «*forserings-/byggherresviktkravet*». For eksempel er den største andelen av de merkostnadene Bravida mener selskapet er påført som følge av at det er fastsatt en komprimert fremdriftsplan, kostnader som er en direkte konsekvens av det påståtte byggherreforholdet. Den største andelen av merkostnadene er knyttet til at Bravida mener at Helse Stavanger har pålagt selskapet en forsering gjennom en komprimering av fremdriftsplanen. Den direkte konsekvensen av dette var at Bravida måtte bemanne gjennomføringen av kontraksarbeidene med flere folk enn planlagt. En vesentlig del av den merkostnaden som ble påført på grunn av dette, var at selskapet måtte bruke dyrere arbeidskraft enn det som ellers ville ha vært nødvendig. Denne merkostnaden krever Bravida dekket. Dette er ikke avledede, plunder og heft-kostnader. Bravida mener riktignok at den store oppbemanningen i prosjektet i tillegg medførte ineffektiv drift. Krav om dekning av de sistnevnte merkostnadene, er et plunder og heft-krav.

De fleste av byggherreforholdene som Bravida mener har påført selskapet merkostnader, er ikke identifisert og konkretisert. Det er dermed heller ikke sannsynliggjort at de foreligger. For at Bravida skal kunne ha krav på dekning av merkostnader knyttet til et byggherreforhold, er det et grunnvilkår at byggherreforholdet konkretiseres. Dersom entreprenøren ikke konkretiserer hva byggherreforholdet bestod i, herunder når og hvor i bygget byggherreforholdet oppstod, har byggherren ingen mulighet til å forsvare seg mot kravet.

For plunder og heft-krav er det i tillegg til grunnvilkåret om at entreprenøren må konkretisere hva byggherreforholdet bestod i, et krav om at entreprenøren må påvise konkret hvilke forstyrrelser/ineffektivitet dette har medført for annet arbeid. Når disse konsekvensene er sannsynliggjort, må entreprenøren sannsynliggjøre årsakssammenheng mellom disse avledede konsekvensene av byggherreforholdet og entreprenørens merkostnader, jf HR-2019-1225-A *HAB* avsnitt 66. Bravida har ikke oppfylt vilkårene oppstilt av Høyesterett i *HAB* for noen av de merkostnadene som kreves dekket under etiketten «*forserings-/byggherresviktkravet*».

I og med at byggherreforholdene som Bravida hevder foreligger i det store og hele ikke er konkretisert, er heller ikke kravet til varslings oppfylt. Manglende konkretisering av byggherreforholdene innebærer også at Bravida ikke er i stand til å oppfylle dokumentasjonskravet for de påståtte merkostnadene. Bravida har heller ikke krav på regulering for lønns- og prisstigning på merkostnader som fastsettes ved et grovt skjønn.

Som påpekt ovenfor i punkt 2, kan de forholdene som Bravida påberoper seg under påstandspunktet benevnt «*forserings-/byggherresviktkravet*» deles inn i følgende hovedkategorier: 1) krav knyttet til at

Helse Stavanger fastsatte fremdriftsplaner som medførte komprimering/økt parallellitet av Bravidas arbeider sammenlignet med hva som fulgte av kontrakten, 2) krav knyttet til at Bravidas kontraktsutførelse ble hindret av sideordnede entreprenører, 3) krav knyttet til svikt i prosjekteringen til Helse Stavanger, 4) krav knyttet til at mengdene i de regulerbare postene vesentlig oversteg det Bravida hadde grunn til å regne med ved inngivelsen av tilbudet, 5) krav knyttet til at det ble bestilt endringer og 6) krav knyttet til at Helse Stavanger har brutt en lang rekke kontraktsforpliktelser knyttet til organisering og styring av prosjektet (påstått manglende overholdelse av Lean-prinsippene).

Helse Stavanger vil i det følgende utdype hvorfor Bravida ikke har sannsynliggjort at selskapet har krav i noen av disse hovedkategoriene gjennom det som er gjort gjeldende knyttet til det som er samlet i påstandspunktet benevnt «*forserings-/byggherresviktkravet*».

5.2 Overordnet om merkostnadene som Bravida krever dekket i «forserings-/byggherresviktkravet»

Essensen i «*forserings-/byggherresviktkravet*» er, som påpekt i punkt 2.1 ovenfor, at Bravida sammenligner den bemanningen Bravida hevder at selskapet la til grunn ved kalkulasjonen av tilbudet med den bemanningen Bravida mener at selskapet faktisk har hatt ved gjennomføringen av entreprisen K4003. Bravida hevder denne sammenligningen viser at Bravida har gjennomført prosjektet med en vesentlig høyere bemanning enn det Bravida planla på tidspunktet for inngåelsen av kontrakten. De merkostnadene Bravida mener å ha knyttet til den økte bemanningen, krever Bravida dekket av Helse Stavanger. Det bemerkes for ordens skyld at Bravida ikke på noe tidspunkt har redegjort i detalj for hvordan selskapet estimerte bemanningsbehovet ved kalkulasjonen av tilbudet, og heller ikke har fremlagt noen dokumentasjon som gir innsikt i dette.

I HR-2019-1225-A *HAB* legger Høyesterett til grunn at krav ikke kan sannsynliggjøres på denne måten, jf avsnitt 78. Høyesterett viser til at en slik fremgangsmåte verken tar høyde for mulige svakheter i entreprenørens kalkyle eller entreprenørens egne feil eller ineffektivitet. På tross av dette har tingretten ikke hatt noen betenkeligheter med å akseptere denne måten å sannsynliggjøre krav på dekning av merkostnader.

Første gang Bravida krevde dekket merkostnadene som var knyttet til at selskapet mente at faktisk bemanning lå langt over bemanningen lagt til grunn ved kalkulasjonen av tilbudet, er i KBS-065.¹⁷ Varselet ble sendt 30. oktober 2022, og gjaldt august og september 2022. Kravet var på 16 236 998 kroner eksklusiv merverdiavgift. I det tilhørende brevet av 30. oktober 2022 vises det til brev av 29. januar 2020, 9. oktober 2020, 19. januar 2021 og 26. januar 2022. Disse brevene gjelder imidlertid andre forhold enn økt parallellitet ved utføring av kontraktsarbeidet. Det opplyses for ordens skyld at Bravida for tingretten bekreftet at selskapet ikke hadde sendt noe brev til Helse Stavanger 19. januar 2021. Helse Stavanger oppfatter det slik at brevet datert 19. januar 2021 som Bravida også fremla for tingretten,¹⁸ er et feildatert utkast til brevet som ble sendt 26. januar 2022.

Bravida benevnte kravet i KBS-065 for «*varsel ifb forsering*». Kravet var basert på at Bravida hadde en bemanning som tilsvarte rundt 28 000 flere arbeidstimer for august og september 2022 enn det selskapet hadde kalkulert med ved inngivelsen av tilbudet.

Bravida utdypet kravet i et brev av 31. oktober 2022. Brevet er benevnt «*forsering/fremdrifts-omlegging*».

Bravidas begrunnelse for kravet var at revidert produksjonsplan av desember 2021 angivelig innebar at Bravidas produksjonsperiode ble betydelig komprimert. Komprimeringen bestod i at Bravida mente at selskapet fikk et økt antall parallelle aktiviteter. Det ble ikke gjort noe forsøk på å vise hvordan den

¹⁷ FU158 s. 1023 flg

¹⁸ FU02 s. 3987

påstått økte parallelliteten medførte et økt bemanningsbehov tilsvarende 28 000 timer for august og september 2022.

Bravida avsluttet brevet med følgende avsnitt:

Vi ser m.a.o at konsekvensene av den fremdriftsomleggingen som byggherre har gjort ved å legge veldig mange av våre elektroaktiviteter parallelt oppå hverandre fra august 2022 til mai 2023 har større konsekvenser for oss på produktivitet og bemanning enn det vi varslet i brev av 26.01.22.

Konsekvensene av økt parallellitet/komprimert produksjon er at Bravida må leie inn betydelig med innleid mannskap, øke antall baser, øke prosjektledelsen, samt at vi får et økt timeforbruk pga redusert produksjonseffektivitet/ineffektiv drift. De merkostnadene vi oppga i varsel av 26.01.22 knyttet til forsering/fremdriftsomleggingen vil øke betydelig.

Vi vil komme tilbake med oppsett over våre merkostnader for august/september/oktober, og deretter forsøke å avregne merkostnadene måned for måned gjennom den komprimerte produksjonsperioden fra august til juni 2023.

Kravet bestod altså av tre poster: 1) merkostnader knyttet til innleie av mannskap, 2) merkostnader knyttet til ekstra baser, logistikk og prosjektledelse og 3) påslag for ineffektiv drift. I KBS-065 var påslaget for ineffektiv drift 20 %. Ingen av postene ble dokumentert nærmere.

Kravet ble avslått av Helse Stavanger blant annet med den begrunnelse at byggeperioden var *utvidet* sammenlignet med hovedplanen ved kontraktssinnngåelse.¹⁹

Bravida fulgte likevel opp det selskapet hadde skrevet, og sendte, med to unntak, KBS'er for hver måned frem til og med mai 2024 med krav om dekning av utgifter på grunn av at Bravida gjennomførte prosjektet med en høyere bemanning enn det som var planlagt ved inngivelsen av tilbudet.²⁰ To av KBS'ene gjaldt for to måneder.

Økt parallellitet var den eneste begrunnelsen i KBS'ene frem til KBS-119, oversendt 20. april 2023. Summen av KBS'ene frem til dette var 83 855 083,93 kroner eksklusiv merverdiavgift.

I KBS-119, som gjaldt mars 2023, ble begrunnelsen utvidet.²¹

Økningen i bemanning ble beskrevet på følgende måte:

Status per i dag er at Bravida har produsert med mellom 220-280 montører, og 38 baser/logistikkansvarlige på prosjektet i perioden august 2022 til februar 2023, og at dette vil fortsette med mindre byggherrer reviderer fremdriftsplanen. Opprinnelig planlagt bemanning ut ifra kontraktsforutsetningene var ca. 50-65 montører og 4 hovedbaser. Det er m.a.o en ekstrem forsering med høy bemanning Bravida gjennomfører.

Økt parallellitet var fortsatt en av hovedbegrunnelsene for behovet for økt bemanning, og den eneste årsaken som Bravida forsøkte å underbygge hvilke utslag hadde for bemanningsbehovet.

Det er beskrevet på følgende måte på side 10 i brevet:²²

¹⁹ FU158 s. 1030

²⁰ FU158 s. 1023, FU158 s. 1479, FU158 s. 1559, FU158 s. 1567, FU158 s. 1584, FU158 s. 1602, FU158 s. 1668, FU158 s. 1726, FU158 s. 1821, FU158 s. 1843, FU158 s. 1848, FU158 s. 1912, FU158 s. 1917, FU158 s. 1922, FU158 s. 1935, FU158 s. 2024, FU158 s. 2029, FU158 s. 2907, FU158 s. 2917

²¹ FU158 s. 1602

²² FU158 s. 1660

Vi har fra Bravidas side gjort en sammenlikning og analyse som viser at det ville ha vært en bemanning på 50- 65 montører dersom kontraktens eksempel på «typisk» fremdriftsplan pr kontrollområde hadde kunnet legges til grunn, men den revidert fremdriftsplanen som Bravida er pålagt å følge av byggherre pr. i dag viser et økt bemanningsbehov pga den komprimerte og parallelle fremdriften på over ca. 260 montører:

I brevet viste Bravida så til to illustrasjoner som viste hvordan økt parallellitet hadde økt behovet for bemanning.

I dette brevet gjorde imidlertid Bravida i tillegg gjeldende at selskapet etter kontrakten hadde krav på en produksjonstid på 11 uker per kontrollområde mens dette var redusert til 6-7 uker i fremdriftsplanen. Videre ble det gjort gjeldende at mengdene Bravida skulle produsere i hvert område var økt betydelig. Bravida siktet her til økning av mengder i de regulerbare postene. I tillegg ble det regnet opp en rekke forhold som også ble ansett som medvirkende årsaker. Det ble formulert på følgende måte:²³

I tillegg til ovennevnte vises det også til følgende andre forhold som er en medvirkende årsak til at Bravida har måttet øke antall baser og innleid mannskap betydelig:

- Mangelfullt prosjekteringsunderlag fra byggherre. Det er en stor prosjektutfordring at byggherre ikke har klart å utarbeide et prosjekterings- og arbeidsunderlag som det er mulig å bygge/produsere etter. Dette har medført at Bravida selv har måttet sette på egne ressurser til å utarbeide produksjonsunderlag for montørene, hvilket igjen har nødvendiggjort behov for flere baser for å ha tilstrekkelig kontrollrutiner på arbeidsunderlaget og i forhold til kvalitet.*
- Forsinket prosjekteringsunderlag fra byggherre er også en medvirkende årsak til behovet for flere baser.*
- Sviktende styring av fremdrift og entreprenører fra byggherres side. Vi mener styrings-, fremdrifts- og prosjektoppfølgningen har sviktet fullstendig fra byggherre i dette prosjektet.*
- Byggherre har krevd at Bravidas prosjektleder ble fjernet på et tidskritisk tidspunkt i produksjonen*
- Vesentlig forskyvelse av hele prosjektet er også en medvirkende årsak til mer innleie enn planlagt*
- «Tilbakeganger» til kontrollområder pga manglende ferdigstilling hos forangående fag/prosjektering øker behovet for antall baser*

Bravida gjorde ikke noe forsøk på å vise hvordan de andre årsakene enn parallellitet hadde medført behov for økt bemanning eller hvordan den totale økningen fordelte seg på de forskjellige påberopte årsaksfaktorene.

I KBS-121 som gjaldt april 2023 ble det vist til det samme brevet som i KBS-119.

I KBS-122 som gjaldt for mai 2023 vises det til en vesentlig mer komprimert og parallell fremdriftsplan.²⁴ I tillegg vises det til at Bravida har varslet at selskapet har krav på ca 4 måneders fristforlengelse i brev av 25. april 2023. Dette brevet ser ut til å ende opp i det som er behandlet under etiketten «task force-kravet».

²³ FU158 s. 1655

²⁴ FU158 s.1728

I KBS-128, 129, 133, 134 og 135 vises det til teksten i KBS-122.

Det kommer så en oppsummering av Bravidas syn i KBS-137 der selskapet mener at det har utført arbeid på 17 måneder som etter kontrakten skulle utføres på 32 måneder. I tillegg hevdet Bravida at det hadde krav på 8 måneders fristforlengelse for en mengdeøkning på 23-30 %.²⁵

Teksten fra KBS-137 gjentas i KBS-139 og KBS-148. I KBS-140 er det inntatt en redegjørelse som viser til manglende overholdelse av LEAN-prinsipper. Det ser her ut til at Bravida igjen bare sikter til økt parallellitet.²⁶

KBS-150 er den siste KBS'en om forseringskravet. Her gir Bravida ingen begrunnelse, men viser bare til at partene er godt kjent med hverandres syn.²⁷

I Bravidas stevning²⁸ er det igjen økt parallellitet som trekkes frem som hovedgrunnen til behovet for økt bemanning. Det heter blant annet:

Den foreliggende stevning gjelder det forhold at byggherre har utarbeidet – og krevd at Bravida skal følge – en ekstremt parallell- og komprimert fremdriftsplan for elektroentreprisen (K4003), som sammen med omfattende annen svikt hos byggherre innen prosjektering, fremdriftsstyring, tilkomst, samt manglende etterlevelse av kontraktens LEAN-prinsipper i produksjonen og andre forhold, har medført at Bravida fom. august 2022 har måttet endre sin prosjektorganisasjon og bemanning vesentlig fra kontraktsforutsetningene. [...]

Ovennevnte illustrasjon viser 52 parallelle hovedaktiviteter for elektrokontrakten i løpet av en uke. En ekstrem parallellitet i aktiviteter har vært situasjonen for Bravida hver eneste uke fra august 2022 til september 2023, og som vil fortsette fremover. Det er byggherre som ensidig har besluttet hvor mange parallelle aktiviteter Bravida har måttet utføre uke for uke.

Sammenlikningen av den bemanningsplanen Bravida utarbeidet i forbindelse med kontrakten, og den faktiske bemanningen Bravida har hatt i prosjektet viser den ekstreme produksjonssituasjonen med parallelle aktiviteter som Bravida har opplevd fra august 2022 til september 2023 (i en periode på 12-13 måneder fra september 2022 har Bravida utført ca. 70 % av kontraktens arbeidsomfang):

Gjennom tingrettsbehandlingen fikk argumentasjonen om økt parallellitet stadig en mer tilbaketrukket plass i Bravidas argumentasjon.

Til tross for at tingretten gjengir økt parallellitet som den første anførselen Bravida har for «forserings-/byggherresviktkravet»²⁹, er den ikke med i oppregningen av tingrettens drøftelse av Bravidas anførsler om byggherresvikt. Her gir tingretten følgende oppregning av Bravidas anførsler:³⁰

Bravida har anført avtalte kontraktsforutsetninger fra byggherren, og har vist til følgende forhold:

a) manglende etterlevelse av kontraktens forutsetninger om ferdig/låst prosjekteringsunderlag senest åtte uker før oppstart produksjon i hvert kontrollområde

b) manglende ansvar for fremdrift og styring fra SUS

²⁵ FU158 s.1937

²⁶ FU158 s. 2033

²⁷ FU158 s. 2019

²⁸ FU03 s. 6 flg

²⁹ Tingrettens dom s. 4 siste avsnitt

³⁰ Tingrettens dom s. 30 første avsnitt

c) *svikt i forhold til LEAN*

d) *ikke omforent fremdriftsplan*

e) *svikt i forutsetningen om 11 ukers produksjonstid i hvert kontrollområde med en byggetid på 32 måneder totalt*

f) *svikt hva gjelder industrialisering og standardisering*

For Helse Stavanger er det uforståelig at tingretten ikke drøfter betydningen av at et forhold som Bravida ved gjennomføringen av kontrakten gang på gang påberopte som hovedgrunnen til behovet for økt bemanning, ikke lenger skal ha noen betydning for behovet for økt bemanning. Dette er desto vanskeligere å forstå siden tingretten selv under gjengivelsen av anførselene til Bravida knyttet til påstandspunktet benevnt «forserings-/byggherresviktkravet», har økt parallellitet på toppen av lista.³¹

5.3 Nærmere om anførselen om at Helse Stavanger har fastsatt en komprimert fremdriftsplan sammenlignet med det Bravida hadde krav på etter kontrakten

5.3.1 Innledning

Bravida varslet altså i KBS-065 første gang om at det var fastsatt en fremdriftsplan som medførte komprimert produksjon, og at det forelå en fremdriftsomlegging ved at veldig mange elektroaktiviteter var lagt parallelt oppå hverandre fra august 2022 til mai 2023.

Fra KBS-119 begynte Bravida å bruke komprimering også om det forholdet at Bravida mente at selskapet hadde fått mindre tid til å gjøre arbeidene som lå inne i et kontrollområde. Bravida mente at tiden fra å gjøre alle arbeidene i et kontrollområde hadde blitt redusert fra 11 til 6-7 uker.

Helse Stavanger mener det da er viktig å forstå at man snakker om komprimering i to forskjellige dimensjoner.

Økt parallellitet medfører i grove trekk at Bravida må ha flere team på byggeprosjektet samtidig, og medfører altså et økt bemanningsbehov. Det vil også i praksis medføre at Bravidas samlede tid til å gjennomføre alle kontrollområdene reduseres. I KBS-137 anførte Bravida at økt parallellitet medførte at tiden til å gjennomføre kontraktsarbeidene ble redusert fra rundt 32 måneder til rundt 17 måneder.

Redusert tid til å gjennomføre arbeidet i et kontrollområde, medfører ikke nødvendigvis noe økt bemanningsbehov i prosjektet. Redusert tid til å gjennomføre det enkelte kontrollområdet vil kunne medføre at flere personer må settes på å gjennomføre dette kontrollområdet. Samtidig vil kortere tid til å gjennomføre hvert enkelt kontrollområde medføre redusert parallellitet dersom den samlede tiden til å gjennomføre alle kontrollområder ikke reduseres. Kortere tid på hvert kontrollområde vil derfor etter omstendighetene kunne medføre redusert bemanningsbehov.

Det ser ikke ut som tingretten har fanget opp at disse to forskjellige dimensjonene av komprimering påvirker bemanningsbehovet forskjellig.

Helse Stavanger mener at disse to forskjellige dimensjonene ikke har betydning i den foreliggende sak da Helse Stavanger ikke på noe tidspunkt fastsatte en fremdriftsplan som innebar økt parallellitet eller reduserte den tiden Bravida hadde til å gjennomføre det enkelte kontrollområdet sammenlignet med det som fulgte av kontrakten. Helse Stavanger vil redegjøre nærmere for det i det følgende.

Om lagmannsretten skulle være enig med tingretten i at fremdriftsplanene ikke medførte økt parallellitet, men at Bravida fikk redusert tid til å gjennomføre det enkelte kontrollområdet, er det

³¹ Tingrettens dom s. 4 siste avsnitt

imidlertid viktig at lagmannsretten er oppmerksom på de to forskjellige dimensjonene av komprimering.

5.3.2 Kontraktens regulering av fremdrift

Tingretten foretar ingen drøftelse av hvilke rettslige føringer konkurransegrunnlaget satte for fremdriften til Bravida i K4003.

Det som er klart, er at kontrakten som var vedlagt konkurransegrunnlaget, ikke fastsatte milepælene for fremdriften til K4003.

Fremdriftsplanleggingen var regulert i kapittel E.3 Fremdriftsplanlegging.³²

Det var her fastsatt at prosjektet skulle ha tre kategorier av fremdriftsplaner: hovedfremdriftsplan, omforent fremdriftsplan og entreprenørens fremdriftsplan, jf punkt 2. Hovedfremdriftsplanen skulle vise start og slutt for de ulike kontrollområdene for hvert bygg og overordnede milepæler. Omforent fremdriftsplan var taktplanen i prosjektet. Taktplanen skulle vise fremdrift for kontrollområder med tog og vogner. Entreprenørens fremdriftsplaner skulle inneholde en ytterligere nedbryting av taktplanen med detaljering av arbeidsoperasjoner med leveranser for hver vogn.

Det var et grunntrekk i kontrakten at taktplanen, så langt som mulig, skulle være omforent. Taktplanleggingen skulle skje i en samhandlingsfase der alle entreprenørene skulle samarbeide for å bli enige om rekkefølge, takt og flyt på prosjektet, jf punkt 4.1.

Dersom partene ikke klarte å bli enige, kunne Helse Stavanger fastsette planen med virkning for entreprenøren så lenge den ikke ville være urimelig tyngende, jf punkt 4.1 siste avsnitt.

Før taktplanleggingen begynte, skulle det i mange kontrakter i prosjektet gjennomføres en optimaliseringsfase.

Disse rammene for fremdriftsplanleggingen innebar at det ga liten mening å sette bindende frister i kontrakten som var inntatt i konkurransegrunnlaget, og det ble heller ikke gjort. I kapittel E.1 Frister var det bare vist til at delfrister og sluttfrist skulle fastsettes i omforent fremdriftsplan.³³

Det var imidlertid inntatt tre planer i kapittel E.3 Fremdriftsplanlegging: ³⁴

- Hovedplan
- Hovedplan filtrert på kontrollområder for innvendige arbeider
- Utkast til omforent fremdriftsplan for kontrollområde 81.0301

I utkast til omforent fremdriftsplan var det inntatt et vannmerke med følgende tekst

Typisk eksempel på et kontrollområde

Hovedplanen og hovedplanen filtrert på kontrollområder for innvendige arbeider var også utkast selv om de ikke er benevnt som utkast. Det følger av reguleringen av frister i kapittel E.1.

Helse Stavanger mener disse planene satte visse rammer for hvilken fremdriftsplan byggherren kunne fastsette dersom partene ikke ble enige om en omforent fremdriftsplan ut av samhandlingsfasen. Helse Stavanger kunne i utgangspunktet ikke fastsette en fremdriftsplan som ga Bravida en markert

³² FU01 s. 1413

³³ FU01 s.1411

³⁴ FU01 s.1423

mer krevende gjennomføring enn det som fulgte av disse planene. En slik plan ville være urimelig tyngende.

Samtidig mener Helse Stavanger også at det har rettslig betydning at utkast til omforent fremdriftsplan har vannmerket som understreker at det er et eksempel.

Når det gjelder innholdet i planene, viste både hovedplanen og hovedplanen filtrert på innvendige arbeider at mange kontrollområder skulle utføres i parallell og at den største delen av arbeidet skulle utføres på 12-13 måneder.

Hovedplanen viste oppstart av prosjektet i 3. kvartal i 2018. Innvendige arbeider skulle starte i kulverter i 2. kvartal i 2020, mens arbeidet i etasjene skulle starte i 2. kvartal 2021. Det skulle være klart for å starte testing i 2022. Bygg 81 var sist ute, og skulle i dette eksemplet være klar ved inngangen til 4. kvartal 2022. Det var så en periode med testing frem til slutten av 4. kvartal 2023. Kontrakten la opp til prøvedrift etter dette.

Hovedplanen filtrert på kontrollområder for innvendige arbeider gir et mer detaljert bilde av gjennomføringen av de innvendige arbeidene. Det fremgår her at det legges opp til stor parallellitet. Arbeider i etasjer over bakken skal i de fire hovedbyggene skje fra februar 2021 til september 2022. Man ser at det legges opp til at det i de mest hektiske periodene skal jobbes i rundt 50 kontrollområder samtidig.

Eksempelet på utkast til en omforent fremdriftsplan for 81.031 viser at K4001 har tilgang til kontrollområdet i til sammen 11 uker.

Eksempelet legger opp til at vognene som K4001 er med i, kommer et stykke ut i toget. Oppstart av innvendige arbeider i kontrollområde 81.0301 er planlagt 1. november 2021, mens første vogn K4001 er med i, har oppstart 17. januar 2022.

Eksempelet legger videre opp til at K4001 aldri er alene i en vogn. K4001 må dele vognen med én eller to andre entreprenører.

Det er heller ikke slik at alle Bravidas vogner kommer etter hverandre. Den lengste avstanden mellom to vogner Bravida er med i, er åtte uker.

5.3.3 Om arbeidet med å komme frem til en omforent fremdriftsplan

Det ble gjennomført et omfattende arbeid med å komme frem til en omforent fremdriftsplan. Tingretten har ikke funnet grunn til å redegjøre for dette arbeidet til tross for at Helse Stavanger i tingretten gjennomgikk omfattende dokumentasjon knyttet til denne prosessen. Hadde tingretten forholdt seg til den dokumentasjonen som ble gjennomgått av Helse Stavanger, ville den sett at det ikke er grunnlag for de slutninger tingretten har gjort knyttet til fremdriftsplanlegging, og at det heller ikke er grunnlag for den sterke kritikken som er rettet mot Helse Stavanger.

Taktplanleggingen av de innvendige arbeidene i underetasjene i byggene startet våren 2020. Det første møtet med entreprenørene om taktplanlegging ble avholdt 14. mai 2020. Det ble så avholdt 20 møter frem til januar 2021. Møteserien ble da delt i planlegging av takter for bygg 81/71 og bygg 11/21/22/23. Det ble avholdt 11 møter for utforming av taktplanen for bygg 81/71 fra 13. januar 2021 til 26. april 2022. Det ble avholdt 15 møter om utformingen av taktplanen for bygg 11/21/22/23 fra 10. februar 2021 til 21. juni 2022. I tillegg ble det avholdt 2 møter som gjaldt hele bygningsmassen i denne perioden. Til sammen ble det altså gjennomført nesten 50 møter med entreprenørene om utforming av taktplanen i prosessen med å komme frem til en omforent taktplan. Bravida kom med rundt 40 skriftlige innspill i tilknytning til dette arbeidet.

Det ble også avholdt møter om taktplanen etter at omforeningsprosessen var gjennomført.

Helse Stavanger kan på denne bakgrunn ikke forstå at det kan være noen tvil om at prosessen med å komme frem til omforente taktplan, innebar en utstrakt samhandling mellom Helse Stavanger og entreprenørene i prosjektet, herunder Bravida.

Helse Stavanger ber også lagmannsretten merke seg at forslaget om å dele ett kontrollområde inn i to taktområder med en parallellforskyvning mellom taktområdene på 1 uke ble fremsatt i juni 2020.³⁵ Tanken bak delingen var at en inndeling på 500 m² var det arbeidsomfanget som man erfaringsmessig klarte å gjennomføre på en uke, og at en oppdeling i to taktområder ga mindre parallellitet og dermed et jevnere bemanningsbehov gjennom prosjektet. Effekten for K4003 ble skissert gjennom et eksempel.

Verken Bravida eller noen andre entreprenører hadde noen innsigelser mot at hvert kontrollområde ble delt inn i to til fire taktområder (to taktområder for blant annet sengerommene) med en parallellforskyvning på 1 uke. Det ble derfor besluttet å dele kontrollområdene i taktområder i juni 2020.

Oppstart fysiske arbeider innredning i underetasjene var november 2020.

Taktplanlegging for innvendige arbeider for sengerommene startet i januar 2021.

Lagmannsretten må særlig merke seg at det her ble en dialog om hvor mange timer Bravida trengte for å utføre arbeidet kontrollområdene i sengerommene. Bravida spilte her først inn 7 208,6 timer for kontrollområde 81.0801 i excel-ark vedlagt e-post av 10. februar 2021. Da Bravida ble forespurt om hvordan Bravida skulle klare å tjene penger på kontrakten med et så stort antall timer, nedjusterte Bravida timetallet i flere etapper, og endte til slutt på under 4 000 timer for kontrollområde 81.0801. Helse Stavanger understreker at det fra byggherrens side ikke var noe krav om at Bravida skulle redusere antall timer. Helse Stavanger ønsket bare å sikre seg at tallet var gjennomtenkt. Å legge til grunn et mye høyere timetall enn det som det reelt sett var behov for i taktplanleggingen, ville være uheldig både for Bravidas mulighet til å disponere sitt personell effektivt og for fremdriften til prosjektet.

Taktplanen for innvendige arbeider i sengeromsetasjene var ferdig i juni 2021. Arbeidene i sengeromsetasjene startet opp i september 2021.

5.3.4 Var fremdriftsplanene omforente?

Tingretten har lagt til grunn at taktplanene for innvendige arbeider ikke var omforente. Tingretten skriver i siste avsnitt på side 32 i dommen:

Retten finner etter bevisførselen å kunne legge til grunn som bevist at den reviderte fremdriftsplanen av 30.06.22 som byggherren påla entreprenørene å følge, verken er omforent eller optimalisert for Bravidas produksjon. Retten viser herom til referatet fra byggeplassmøtet den 06.09.22, til KBS-065, jf. KBS-001, oppfølgende e-poster og skriv, jf. også de rettslige forklaringene fra Jone Vold, Eirik Helgøy og Simon Strømmen. Retten tillegger at det er vanskelig å forstå hvorledes byggherren kan vurdere å opprettholde en anførsel om omforent fremdriftsplan med de bevis som er tilbudt retten.

Helse Stavanger anerkjenner ikke hvilke bevis tingretten her har vurdert. Som nevnt, har tingretten i alle fall ikke funnet grunn til å beskrive den omfattende prosessen som ble gjennomført for å komme frem til omforente taktplaner, og de innspillene Bravida kom med i den forbindelse.

Kontrakten fastsetter ikke en egen godkjenningmekanisme for taktplanen.

³⁵ FU176 s. 692

For Helse Stavanger ser det ut som spørsmålet om taktplanen var omforent eller ikke, beror på hvilke kriterier som skal legges til grunn for at taktplanen skal regnes som omforent.

Så lenge tingretten ikke beskriver disse kriteriene, er det vanskelig å vite hva tingretten har lagt til grunn.

Helse Stavanger mener det er rimelig å legge til grunn at en taktplan er omforent på det tidspunktet Bravida ikke hadde flere innspill til taktplanen slik at arbeidet med omforening av planen ble avsluttet uten protester. Dette gjelder især da også gjennomføringen av arbeidene startet i samsvar med de taktplanene som var utarbeidet, uten at Bravida gjorde anskrik.

De innvendinger til fremdriftsplanen fra Bravida som tingretten viser til, er innvendinger som kom mange måneder etter at omforeningsprosessen for taktplanen var sluttført.

Helse Stavanger kan ikke se at konklusjonen på om taktplanen var omforent, blir en annen fordi Bravida på et senere tidspunkt gjør anskrik mot taktplanen basert på økt parallellitet. Som det fremgår ovenfor, mener Helse Stavanger også at begrunnelsen for Bravidas anskrik svikter. Taktplanen hadde lavere parallellitet enn det som fulgte av hovedplanen filtrert på kontrollområder for innvendige arbeid.

5.3.5 Var fremdriftsplanene som ble fastsatt «urimelig tyngende»?

5.3.5.1 Innledning

Dersom lagmannsretten mener at det må oppstilles andre kriterier for når en taktplan er omforent enn det Helse Stavanger har lagt til grunn ovenfor, blir spørsmålet om taktplanene som ble fastsatt var urimelig tyngende for Bravida.

Helse Stavanger er enig med tingretten i at dette må vurderes på basis av de tre eksemplene på planer som var inntatt i konkurransegrunnlaget.

Helse Stavanger mener også at tingretten vurderer spørsmålet om parallellitet riktig. Helse Stavanger vil derfor bare kommentere dette helt kort i punkt 5.3.5.3.

Når det gjelder spørsmålet om Bravida har fått kortere tid til å utføre arbeidene i hvert enkelt kontrollområde, mener Helse Stavanger at tingretten tar feil.

5.3.5.2 Tiden som Bravida har fått til å utføre kontraktsarbeidet i hvert enkelt kontrollområde ble ikke redusert

Tiden Bravida har hatt tilgjengelig i kontrollområdet, beror på hvor mange vogner Bravida har hatt i kontrollområdet og som ikke er parallelle.

Tingretten legger til grunn at eksempelet til utkast til omforent fremdriftsplan ga Bravida en berettiget forventning om 11 ukers produksjonsperiode i hvert kontrollområde.

Tingrettens analyse går ikke dypt nok. Det går for eksempel ikke frem av tingrettens drøftelse at eksempelet til utkast til omforent fremdriftsplan, legger til grunn at Bravida aldri skal ha en vogn alene. Det fremgår heller ikke at eksempelet ikke legger opp til en sammenhengende produksjonsperiode på 11 uker.

Tingretten legger videre til grunn at den endelige taktplanen la til grunn en produksjonstid på 6 ½ uke. Tingretten gjør ikke noe forsøk på å forklare hvordan den har kommet frem til dette, og Helse Stavanger mener at dette uansett ikke er riktig.

Helse Stavanger vil påpeke at Bravida ved gjennomføringen av kontraktsarbeidene hadde mer tid tilgjengelig i kontrollområdene enn det som fremgikk av eksempelet på utkast til omforent fremdriftsplan i konkurransegrunnlaget.

Hovedtoget for innredningsarbeidene var T-62. Hovedkonseptet for toget var likt i alle kontrollområder for innvendige arbeider, men det varierte noe fra hovedbygg til hovedbygg. Videre hadde Bravida også vogner i andre tog.

Tiden Bravida hadde tilgjengelig kan eksemplifiseres med kontrollområde 81.0301, 21.0203 og 11.0201. Disse kontrollområdene var delt inn i henholdsvis 2, 3 og 4 taktområder.

Taktplan av 1. april 2022 viser at Bravida hadde tilgang til kontrollområde 81.0301 i 14 uker. Det er mulig at arbeidet i forberedende vogn og testvogn må trekkes ut for å gjøre det sammenlignbart med eksempelet i konkurransegrunnlaget. Ser man bort fra arbeidet i forberedende vogn og testvogner, hadde Bravida tilgang til kontrollområdet i 12 uker. Dette økte til 15 vogner i taktplanen av 31. mai 2023.

For kontrollområde 21.0203, er de samme tallene henholdsvis 16 og 13 uker for taktplanen av 1. april 2022. For taktplan av 31. mai 2023 er tallene 18 og 16 uker.

For kontrollområde 11.0201 er de samme tallene henholdsvis 20 og 17 uker i taktplanen av 1. april 2022. I taktplanen av 31. mai 2023 har dette økt til henholdsvis 24 og 20 uker.

Man er altså veldig langt unna de 6,5 ukene som tingretten har lagt til grunn.

Helse Stavanger ber også lagmannsretten merke seg at taktplanene la opp til at Bravida hadde mange av vognene alene. Dette var atskillig mer gunstig enn eksempelet på utkast til fremdriftsplan i konkurransegrunnlaget der Bravida delte samtlige vogner med andre. Helse Stavanger mener at dette mer enn veier opp for de eventuelle ulempene som Bravida ble påført ved at kontrollområdet ble delt i to til fire taktområder.

5.3.5.3 Tiden som Bravida har fått til å utføre kontraktsarbeidet i samtlige kontrollområder ble ikke redusert

Bravida anførte for tingretten at fremdriftsplanen fra juni 2022 medførte en ekstrem økning i parallellitet i Bravidas arbeider sammenlignet med det som fulgte av kontrakten.

Tingretten har lagt til grunn at fremdriftsplanen ikke har medført økt parallellitet utover hva som måtte forventes basert på planene som var inntatt i konkurransegrunnlaget, jf tingrettens dom side 38 nest siste avsnitt.

Helse Stavanger mener dette er riktig. Planlagt parallellitet fremgår med all tydelighet av hovedplanen filtrert på kontrollområder for innvendige arbeider.³⁶ Planen viser at opp til rundt 50 kontrollområder er planlagt utført samtidig.

Bravidas argumentasjon bygger på at selskapet mener at det kunne se bort fra eksempelet på hovedplan filtrert på kontrollområder for innvendige arbeider. Helse Stavanger kan ikke se at det er presentert noen forståelige argumenter for dette synet. En normalt påpasselig og rimelig oppegående entreprenør kan ikke velge å se bort fra deler av den informasjonen som gis gjennom dokumentene inntatt i konkurransegrunnlaget.

³⁶ FU01 s. 1424

5.3.6 Under enhver omstendighet er det varslet for sent

Bravida varslet om komprimert fremdriftsplan på grunn av økt parallellitet første gang 31. oktober 2022. Denne parallelliteten hadde da vært synlig i planverket siden desember 2020 (i tillegg til at den også fremgikk av konkurransegrunnlaget). Kravet ble altså varslet nesten to år etter at Bravida hadde mulighet til å se hva parallelliteten ville bli. Dette er selvfølgelig altfor sent.

Komprimering på grunn av redusert tid til å gjennomføre arbeidene i hvert kontrollområde ble varslet i april 2023 i KBS-121. Dette var også nesten 2 år siden etter at taktplanen var ferdig. Igjen er dette selvfølgelig altfor sent.

Alle innspill Bravida hadde til utformingen av taktplanene, skulle Bravida ha kommet med i omforeningsprosessen. Det er i utgangspunktet Bravida som har ansvar og risiko for at selskapet ikke er i stand til å utføre arbeidet i samsvar med de innspill selskapet ga ved utformingen av taktplanene i omforeningsprosessen.

5.4 Nærmere om anførselen om at Bravida har blitt hindret av forutgående entreprenør

5.4.1 Innledning

Tingretten har lagt til grunn at hindringer i form av manglende ferdigstillelse hos forangående fag var en langt viktigere årsak til manglende fremdrift i prosjektet enn at Bravida skulle utføre mange kontraktsarbeider i parallell. Tingretten formulerer det på følgende måte:

Av langt større negativ betydning for fremdriften i prosjektet enn parallellitet, er svikten i produksjonsforutsetningene for Bravida hva gjelder hindringer i form av forsinkelser fra forangående fag, prosjekteringsendringer fra byggherren, herunder også den manglende inkludering av medisinsk teknisk utstyr (MTU) i opprinnelig fremdriftsplan, forsinket prosjektering og prosjekteringsendringer for automatikk, manglende koordinering fra byggherren og svikt i forhold til Lean.³⁷

For Helse Stavanger er det overraskende at tingretten ikke gjør noe forsøk på å underbygge dette synspunktet. Dette særlig siden Bravida frem til langt inn i tingrettsbehandlingen har argumentert for at det var den ekstreme parallelliteten i utføring av kontraktsarbeid som var hovedårsaken til økningen i bemanningen sammenlignet med det selskapet hevder å ha lagt til grunn ved kalkulasjon av tilbudet.

Bravida nevnte første gang i KBS-119 datert 20. april 2023 at forsinkelser hos forangående entreprenør var en medvirkende årsak til det økte bemanningsbehovet. Dette forholdet ble da tatt med som det siste av seks medvirkende årsaker som Bravida regner opp (parallellitet var fremhevet som hovedårsaken). Bravida formulerte årsaken på følgende måte:

• «Tilbakeganger» til kontrollområder pga manglende ferdigstillelse hos forangående fag/prosjektering øker behovet for antall baser³⁸

Bravida utdypet ikke noe sted i brevet selskapets syn på hva omfanget av manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør var, og Bravida gjør heller ikke noe forsøk på å konkretisere hvilke forsinkelser som har foreligget hos forangående entreprenør og dermed heller ikke hvordan dette eventuelt har påvirket Bravida. Dette kjennetegner også de etterfølgende KBS'ene om forsering. Det er derfor ikke identifisert en eneste hindring på grunn av manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør i de 19 KBS'ene som Bravida har sendt knyttet til de merkostnader som er samlet i påstandspunktet benevnt «forserings-/byggherresviktkravet».

³⁷ Tingrettens dom s. 39 første avsnitt

³⁸ FU158 s.1655

I korrespondansen om dekning av merkostnader for tilbakegangslag (merkostnadene Bravida har samlet i påstandspunktet benevnt «*task force-kravet*»), har Bravida fremsatt påstand om at det var sendt ca 500 varsler om fristforlengelse i brev av 25. april 2023.³⁹ Det er ikke hevdet at disse skyldtes hindringer på grunn av manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør. Det er videre bare 79 av varslene som er identifisert av Bravida i dette brevet. Disse synes i stor utstrekning å bygge på andre byggherreforhold enn forsinkelse hos forangående entreprenør. Påstanden om ca 500 varsler om forsinkelser ble til påstand om 4 000 til 5 000 varsler i brev av 10. november 2023.⁴⁰ Det hevdes at disse 4 000 til 5 000 varslene gjelder manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør og mangler ved prosjektering/revidert produksjonsunderlag. **Ikke ett eneste** av disse 4 000 til 5 000 varslene ble identifisert i brevet 10. november 2023.

Tingretten nevner følgende 15 KBS'er og 4 Pims-meldinger ved beskrivelsen av hvilke hindringer Bravida har møtt som følge av manglende ferdigstillelse hos forangående leverandør:⁴¹

- KBS-012
- KBS-013
- KBS-014
- KBS-023
- KBS-029
- KBS-031
- KBS-034
- KBS-037
- KBS-041
- KBS-043
- KBS-059
- KBS-066
- KBS-083
- KBS-084
- KBS-085
- PIMS 170547
- PIMS 167827
- PIMS 174999
- PIMS 135144

Fire av disse KBS'ene (013, 031, 037 og 083) gjelder forsinkelse av dører.

Tingretten drøfter ikke om varslene dokumenterer en forsinkelse hos forangående entreprenør, og hva konsekvensene av forsinkelsen eventuelt var for Bravida. Det er i denne forbindelse grunn til å nevne at Bravida har frafalt KBS-012, 031, 043 og 083 i sluttoppgjøret.

På tross av dette meget begrensede antallet varsler, finner tingretten

³⁹ FU12 s. 982

⁴⁰ FU12 s. 999

⁴¹ Tingrettens dom s. 39

etter en samlet vurdering av bevilstilbudene i saken at det er hevet over tvil at Bravida gjennomgående – fra og med oppstart av produksjon i første innvendige kontrollområde i bygg 81, i stor utstrekning ble hindret av forangående fag – helt eller delvis. Hindringene i form av forsinkelser fra forangående fag var av ulik art og ulikt omfang, men de var mange, spredt over flere kontrollområder i ulike bygg, gjentakende - og for enkelte av forholdene; langvarige.⁴²

Det er ikke mulig å komme til en slik konklusjon på grunnlag av det meget begrensede antallet varsler som tingretten nevner i dommen. Det ser ut til at tingretten i all hovedsak bygger sitt bevisresultat på forklaringer Bravidas vitner avga for tingretten.

Helse Stavanger mener at Bravida i begrenset grad ble hindret i sin fremdrift av manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør. Slike eventuelle hindringer skulle vært avdekket av Bravida på den tilkomstbefaringen Bravida skulle gjennomføre hver fredag etter kl. 1200 i hvert taktområde selskapet skulle inn i den påfølgende uken. Det er i svært begrenset grad registrert avvik som kan ha hindret Bravidas fremdrift i referater fra tilkomstbefaringer som er gjennomført fredagen før oppstart av takt. Helse Stavanger kan ikke se at helseforetaket har risikoen for påståtte avvik som ikke er registrert på disse tilkomstbefaringene.

Manglende registrering på tilkomstbefaringer betyr enten at det ikke forelå noen avvik, eller så har Bravida ikke gjennomført tilkomstbefaringen og rapportert avdekkede avvik. Dersom Bravida ikke gjennomførte tilkomstbefaringer, så har Bravida kortslettet systemet med at avvik skulle avdekkes på tilkomstbefaringen og så langt mulig lukkes før oppstart av arbeidene i taktområdet mandag kl. 0700. I begge tilfeller medfører det at det ikke foreligger noen hindringer i form av manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør som Helse Stavanger svarer for.

5.4.2 Hvilket omfang av hindringer i form av manglende ferdigstillelse legger tingretten til grunn at Bravida har møtt?

Det er ikke helt enkelt å danne seg et bilde av hvor stort omfang tingretten mener at hindringer i form av manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør har hatt. I forlengelsen av dette har verken Bravida eller tingretten gjort noe forsøk på å redegjøre for hvor stor andel av bemanningsøkningen som er knyttet til hindringer i form av manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør.

Etter å ha nevnt 15 konkrete varsler som tingretten synes å mene dokumenterer hindringer på grunn av manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør, jf punkt 5.4.1 ovenfor, skriver tingretten at

Forsinkelsene fra forangående fag fulgte produksjonstoget suksessivt og akkumulerte restanser (restarbeider) økte etter hvert som toget skred fremover. De stadig nye forsinkelsene av ulik art og ulikt omfang, førte til økt behov for oppbemanning fordi Bravida samtidig som produksjonstoget skred fremover, var nødt til å benytte ressurser for hente inn forsinkelsene – bemanning det ikke var planlagt for.⁴³

Tingrettens oppsummering er at Bravida i stor utstrekning ble hindret av forangående fag. Det var mange hindringer, spredt over flere kontrollområder i ulike bygg, gjentakende og for enkelte forhold langvarige.

Tingretten viser til vitneførsel fra Bravida, og legger til grunn at Bravida kun var i stand til å ferdigstille 60-70 % av produksjonen i hvert kontrollområde når produksjonstoget gikk gjennom.⁴⁴

Siden tingretten knytter denne svært lave produktiviteten til hindringer i form av manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør, må tingretten altså mene at det foreligger et meget stort antall

⁴² Tingrettens dom s. 42 nest siste avsnitt

⁴³ Tingrettens dom s. 41 nest siste avsnitt

⁴⁴ Tingrettens dom s. 43 første avsnitt

forsinkelser hos forangående entreprenører. En slik slutning harmonerer også med det tingretten skriver på side 45 hvor det heter:

Selv om Bravida også har ansvar for enkelte av forsinkelsene i produksjonstoget i de ulike bygg, er den alt vesentlige årsak til forsinkelsene i produksjonsperioden, hindringer fra forangående fag. Retten er ikke i tvil om dette.

Helse Stavanger mener denne bevisvurderingen ikke på noen måte er holdbar basert på den begivenhetsnære dokumentasjonen som tingretten viser til i dommen.

5.4.3 Kontraktens system for overlevering av arbeidsområdet mellom vogner, og om rapportering av fremdrift – tilkomstbefaringer, lukking av avvik, utkikksmøter, tavlemøter og egenkontroll

Helse Stavanger er overrasket over at tingretten ikke har tatt utgangspunkt i kontraktens system for overlevering av arbeidsområdet mellom vogner og bestemmelser om rapportering av fremdrift ved drøftelsen av om Bravida har hatt merkostnader som følge av forsinkelser hos forangående entreprenører.

I et LEAN-prosjekt med over 100 sideordnede entreprenører er det selvfølgelig svært viktig å ha kontroll på fremdrift, herunder fremdriften i grensesnittet mellom entreprenørene. Kontrakten etablerte derfor også mekanismer for å sikre slik kontroll på fremdriften, herunder også i grensesnittet mellom entreprenørene.

Den mest sentrale kontraktsreguleringen for fastleggelsen av om og eventuelt i hvilket omfang Bravidas fremdrift er hindret av manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør, er bestemmelsene om overlevering av taktområdet til entreprenøren som skal inn og jobbe i taktområdet (overlevering av taktområdet til neste vogn). Dette er regulert i kontraktens kapittel C.1.1 Tekniske rammebetingelser punkt 2.6 Lean-gjennomføring.⁴⁵ Mekanismen er et element i det som gjerne kalles taktkontroll.

I punkt 2.6 fastsettes det at en takt varer en uke. Hver takt starter mandag morgen kl. 0700. Den avsluttes fredag kl. 1200. Arbeidet avsluttes med en tilkomstbefaring med godkjenning og overlevering av kontrollområdet til neste entreprenør. Det er entreprenøren som skal inn i området som hadde ansvaret for å sørge for at tilkomstbefaringen ble gjennomført, jf kontraktens kapittel D.1 Administrative rutiner punkt 4.4 Møtetyper og prosess i hvert kontrollområde.⁴⁶

Entreprenøren som skulle inn i området (påtroppende entreprenør) skulle godkjenne kontrollområdet. Dersom entreprenøren som skulle inn i området mente at forangående entreprenør ikke hadde ferdigstilt sine arbeider, så skulle påtroppende entreprenør registrere avvik. Forangående entreprenør hadde da plikt til å ferdigstille kontrollområdet til neste takt, dvs at forangående entreprenør måtte bruke helgen på å lukke avvik som var påpekt.

Dersom den påtroppende entreprenøren ikke hadde innsigelser, overtok han det fulle ansvaret for egen fremdrift i taktområdet, jf kapittel D.1 Administrative rutiner punkt 4.4.

Kontrakten etablerte med dette en mekanisme som ga god oversikt over fremdriften i grensesnittet mellom entreprenører, og et system som skulle sikre fremdrift ved at avvik ble avdekket og lukket (så langt det var mulig) før neste takt.

I dette ligger det også at det skulle foreligge dokumentasjon på alle tilfeller der forangående entreprenør ikke hadde ferdigstilt sine arbeider i en takt – i alle fall så langt det gjaldt arbeider som hadde betydning for påtroppende entreprenør.

⁴⁵ FU01 s.153 flg

⁴⁶ FU01 s.1377

Videre var det en rekke mekanismer for å sikre rapportering av fremdrift, og for å sikre at fremdriftshindringer ble avdekket så raskt som mulig slik at de kunne håndteres med minst mulig konsekvens for fremdriften i prosjektet.

Før oppstart av arbeidet i taktområdene skulle det holdes utkikksmøter 6 uker før oppstart og 3 til 0 uker før oppstart. Potensielle fremdriftshindringer var et tema i disse møtene.

Videre var det et statusmøte for fremdrift hver uke. Her skulle entreprenørene melde inn fremdrift før møtet. I tillegg var det også daglig taktkontroll, såkalte tavlemøter. Her ble fremdriftsstatus per aktivitet rapportert.

I kravet til entreprenørens kvalitetssystem lå det et krav om egenkontroll av egen fremdrift, jf kontraktens kapittel C.1.4 punkt 3.1 Entreprenørens prosjektilpassede kvalitetsplan.⁴⁷ Entreprenøren skulle oppdatere virkelig fremdrift i taktplanen ved hver ukeslutt, jf kontraktens kapittel E.3 punkt 5.3 Fremdriftsoppdatering.

5.4.4 Bravida har i liten grad påpekt avvik som hindret selskapets fremdrift i tilkomstbefaringer

Dersom Bravida etterlevde bestemmelsene om tilkomstbefaring, så er det enkelt for Bravida å dokumentere alle forsinkelser hos forangående entreprenør.

Slik dokumentasjon har Bravida ikke fremlagt.

Helse Stavanger har beregnet at Bravida skulle ha gjennomført 800 tilkomstbefaringer ved gjennomføringen av K4003. Antall tilkomstbefaringer der det er registrert avvik og avvikene umiddelbart er varslet til forangående entreprenør, utgjør en svært liten andel.

Dersom Bravida ikke registrerte avvik på tilkomstbefaringen eller ikke meldte disse avvikene til forangående entreprenør for lukking før oppstart av ny takt, har ikke Helse Stavanger ansvar og risiko for eventuelle hindringer som Bravida har møtt ved oppstart av takten mandag kl. 0700. Avvikene som Bravida har varslet for taktområde 81.0602.1 er her et eksempel. Her ble avvikene registrert mandag 17. oktober kl 17:17. Det ble her pekt på avvik som forangående entreprenør enkelt kunne ha lukket før mandag 17. oktober kl. 17:17 dersom forangående entreprenør hadde mottatt varsel i tråd med kontrakten fredag 14. oktober.⁴⁸

Bravida har i noen sammenhenger uttrykt seg på en måte som kan oppfattes som at selskapet ikke respekterte kontraktens system. Bravida uttrykte seg på følgende måte 17. oktober 2022:⁴⁹

Det påpekes at K4003 på absolutt ingen måte tar ansvar for andre sine mangelfulle leveranser og andre forhold som K4003 ikke har funnet med tilkomstbefaring som er mangler hos andre entrepriser er på ingen måte ansvar som ligger hos K4003. K4003 opprettholder sin fulle rett til å senere varsle mangler ved leveranse ved andre fag. Skulle BH motsi dette ser K4003 seg nødt til å vente med oppstart i området til alle mangler er utført, samt at vi får oversendt dokumentasjon på dette fra BH ved sine leverandører. Dette med referanse til byggherrens usaklige avslag på plunder og heft ved andre fag sine mangler.

Helse Stavanger fastholder at Bravida bærer den fulle risikoen for konsekvensene av at selskapet ikke respekterer kontraktens system.

⁴⁷ FU01 s. 216

⁴⁸ FU93 s. 971

⁴⁹ FU93 s. 960

Tingretten legger til grunn at tilkomstbefaringer ikke var et egnet virkemiddel for gjennomgang, kontroll og overlevering i henhold til D.1 Administrative rutiner punkt 4.4.⁵⁰ Retten begrunner det med at det ikke ble produsert etter Lean-metodikk og at befaringer ikke av noen ble benyttet til fremdriftsplanlegging.

Helse Stavanger klarer ikke å få tak i tingrettens argumentasjon. Tingretten har i det ovenforstående avsnittet i dommen konstatert at Bravida i all hovedsak gjennomførte tilkomstbefaringer. Hvordan kan da tingretten konkludere med at det forelå stadig akkumulerte forsinkelser fra foregående fag så lenge Bravida i all hovedsak ikke har registrert avvik på disse tilkomstbefaringene? Videre var mekanismen med tilkomstbefaringer sentral for å få lukket de avvikene det var mulig å lukke før neste takt, og for å ha kontroll på grensesnittet mellom entreprenørene. Det er åpenbart at entreprenørene ikke ensidig kunne velge ikke å respektere denne mekanismen. Helse Stavanger har ikke på noe tidspunkt opptrådt på en måte som kunne forstås som at bestemmelsene om tilkomstbefaringer ikke gjaldt.

5.4.5 Bortfall av eventuelle krav som følge av manglende rettidig varsling

Kontraktens system er at avvik hos forangående entreprenør skal avdekkes i tilkomstbefaringen og varsles umiddelbart. Grunnen er at avvik da kunne lukkes før neste takt i den grad det var mulig. I dette ligger det også at avvikene måtte varsles på tilkomstbefaringen (forangående entreprenør måtte gjøres kjent med avvikene). Krav knyttet til avvik som ikke ble varslet i tilkomstbefaringen, er ikke varslet i tide.

5.4.6 Tingrettens vurdering av om behovet for tilbakegang skyldtes Bravidas egne forsinkelser

For ordens skyld presiserer Helse Stavanger at det ikke er noen tvil om at det var mye arbeid Bravida ikke klarte å få utført i den vognen arbeidet var planlagt. I dette ligger det også at Bravida hadde mange tilbakegang.

Helse Stavangers poeng er at Bravidas forsinkelser hovedsakelig skyldes forhold som Bravida selv hadde risikoen for. Helse Stavanger viser her til at Bravida underestimerte kontraktsarbeidene ved kalkulasjonen av tilbudet, og at Bravida ikke klarte å bemanne og styre prosjektet på en fornuftig måte.

Tingretten håndterer de mange varslene fra Helse Stavanger om forsinkelser på Bravidas hånd på følgende måte:

Byggherrens stadige varsler om forsinkelser og manglende ferdigstilling i Bravidas vogner til rett tid – de såkalte «MC»-avvik, er mange. Retten har gjennomgått de fremlagte varslene i perioden fra januar 2023 til juni 2024, og har funnet at det gjennomgående ikke er vurdert eller tatt hensyn til rotårsaken til de forhold byggherren varsler om. I beste fall fremstår byggherrens aksjoner i så måte, kun som ytterligere heft og tidsspille for Bravida ved at varslene og kravene må behandles av entreprenørens administrasjon.

Helse Stavanger kan ikke se hvordan tingretten kan stoppe drøftelsen når den har konstatert at rotårsaken ikke er vurdert eller hensyntatt av Helse Stavanger. Dersom Bravida mente at selskapet ikke var rotårsak til forsinkelsen, skal dette fremgå av Bravidas svar på varselet. Tingretten kan ikke unnlate å ta stilling til om Bravidas innsigelse var holdbar eller ikke på den måten som er gjort i denne saken. Dersom Bravida ikke har svart på varselet, så er det vanskelig å se at Helse Stavanger skulle ha satt seg ned og vurdert mulige rotårsaker på egenhånd.

⁵⁰ Tingrettens dom s. 70 nest siste avsnitt

5.5 Nærmere om anførselen om økning i mengdene på regulerbare poster

5.5.1 Innledning

Ved gjennomføringen av kontrakten har det vært et tema mellom partene om det har vært økning i kontraktsmengdene, dvs mengdene på de regulerbare postene. Det fremstår som Bravida ved gjennomføringen av kontrakten har hatt store utfordringer med å fastslå hva kontraktsmengdene har vært.

Som påpekt ovenfor i punkt 5.2 introduserte Bravida en vesentlig økning i kontraktsmengdene som en årsak til det økte bemanningsbehovet i KBS-119 datert 20. april 2023. I et møte i mai 2023 hevdet Bravida at økningen i kontraktsmengdene var 15-20 %.⁵¹ I november 2023 var dette steget til ca 30 %.⁵²

I stevningen oppgav Bravida at det var «25-35 % «mengdeøkning fra kontraktsforutsetningen som ikke var hensyntatt i fremdriftsplan... ». ⁵³ Det ble særlig vist til mengdeøkninger i bygg 81, 71, 21 og 11. I tillegg anførte Bravida at det hadde vært omfattende tilleggs- og endringsarbeid i prosjektet, og at det store endringsomfanget var en del av den «systematiske byggherresvikten». ⁵⁴

I etterkant, i prosesskriv av 1. juli 2024, endret Bravida sin anførsel om 25-35 % mengdeøkning i prosjektet til en anførsel om at

*den totale volumøkningen i prosjektet utgjør ca. 25-35 %. Estimater omfatter både volumøkning knyttet til kontraktsmengder (kontraktens prispåbærende poster) og volumøkning som følge av endringer.*⁵⁵

Bravida har ikke forklart bakgrunnen for denne endringen av anførselen. Etter Helse Stavangers syn skyldes det antakelig at den mengdeøkningen Bravida opprinnelig påberopte som en årsak til det økte bemanningsbehovet (økte kontraktsmengder), ikke eksisterte.

Tingrettens vurdering av økt kontraktsvolum fremgår av ett enkelt avsnitt. Tingretten viser her til Bravidas estimat og legger estimatet til grunn uten en nærmere drøftelse⁵⁶. I dommen heter det:

Tilleggs- og endringsarbeider er i saken her av et vesentlig omfang og i dette ligger nødvendigvis for Bravida store kostnader. Arbeidene fører med seg endring i mengder. Bravida har estimert mengdeendringene til om lag 25-35 % - et anslag retten ikke finner grunn til å betvile etter den umiddelbare bevisførsel. Byggherrens anførsel om reduksjon i mengder, står ikke til troende.

Det er uklart om tingretten her skiller mellom økning i kontraktsmengder og økning i form av endrings- og tilleggsarbeider. Tingretten skriver i de første setningene om tilleggs- og endringsarbeider, mens den i siste setning viser til Helse Stavangers anførsel om at kontraktsmengdene er redusert.

Helse Stavanger konstaterer at Bravida i sluttoppgjøret legger til grunn at det totalt har vært en liten reduksjon i kontraktsmengdene. Helse Stavanger mener at reduksjonen er på rundt 10 %.

Uansett fremstår det nå som klart at heller ikke Bravida lenger gjør gjeldende at økningen i bemanningsbehovet kan forklares i økningen i kontraktsmengder. Dette er altså nok et punkt der

⁵¹ FU04 s. 7261

⁵² FU157 s. 185 og FU13 s. 1057

⁵³ FU03 s. 30

⁵⁴ FU03 s. 124, punkt 4.7

⁵⁵ FU19 s. 56, punkt 2.8

⁵⁶ Tingrettens dom s. 63 siste avsnitt

Bravidas argumentasjon har endret seg markert siden «forserings-/byggherresviktkravet» ble presentert første gang.

5.5.2 Nærmere om når økning i mengdene i regulerbare poster utgjør en endring

Selv om Helse Stavanger antar at økning i kontraktsmengder ikke lenger er noe som Bravida vil anføre som grunnlag for dekning av merkostnader, vil Helse Stavanger redegjøre kort for hva som skal til for at en økning i kontraktsmengdene skal kunne gi grunnlag for vederlagsjustering.

Kontrakten er en mengderegulerbar kontrakt, basert på avtalte enhetspriser. Det innebærer at opprinnelig kontraktssum er et estimert beløp, basert på estimerte mengder før utførelse. Bravidas endelige vederlagskrav avgjøres etter en avregning basert på kontraktens enhetspriser og faktisk utførte mengder i tråd med kontraktens målereglar.

Det følger av NS 8405 punkt 22.1 at avvik i forhold til kontraktens mengdeangivelse på poster som skal avregnes etter enhetspriser (regulerbare poster) ikke utgjør en endring med mindre «*avviket i vesentlig grad overstiger det entreprenøren burde ha tatt i betraktning ved inngåelse av kontrakten*».

I Rt-2014-520 *Repstad Anlegg* uttaler Høyesterett om den tilsvarende bestemmelsen i NS 8406:

Avvik fra mengdeanslag under regulerbare poster skal altså som hovedregel ikke anses som endringer. Entreprenøren må finne seg i at mengdene blir større eller mindre uten å kunne påberope seg reglene som gjelder for endringsarbeider. Men punkt 19.1 fjerde ledd gjør unntak når avviket i vesentlig grad overstiger det som entreprenøren burde forvente. Jeg ser bestemmelsen som utslag av et alminnelig prinsipp om at entreprenørens risiko begrenses av læren om bristende forutsetninger, se Rt-1999-922 Salhus flytebru på side 931.

Helse Stavanger mener i tråd med dette at kontraktens utgangspunkt er at regulerbare poster skal gjøres opp etter kontraktens enhetspriser og holdes utenfor endringsregimet i kontrakten. Det er kun der avviket overstiger den angitte vesentlighetsgrensen at avviket vil utgjøre en endring og gi krav på økt vederlag og/eller mer tid.

Vurderingen av om vesentlighetsgrensen er oversteget, skal som utgangspunkt foretas i forhold til de enkelte poster i kontrakten og ikke som en samlet vurdering. Dette følger av ordlyden «*på poster*», og er blant annet lagt til grunn i lagmannsrettspraksis.⁵⁷ Ved den nærmere vurderingen av om mengdeavviket er så vesentlig at det skal anses som en endring, må det for det første vurderes hva «*entreprenøren burde ha tatt i betraktning ved inngåelse av kontrakten*». For det andre må det vurderes om avviket er «*vesentlig*».

Som nevnt skiller ikke tingretten mellom mengdeøkninger og endrings- og tilleggsarbeider. Helse Stavanger mener at disse ikke kan behandles under ett. Mengdeøkninger i regulerbare poster håndteres gjennom avregning av kontraktens enhetspriser. Endrings- og tilleggsarbeider skal varsles, dokumenteres og prises i det enkelte endringskravet. De to kategoriene har ulike regler for både vilkår og oppgjør, og må vurderes hver for seg.

Tingretten drøfter ikke om vilkårene i NS 8405 punkt 22.1 er oppfylt. Den vurderer verken hva Bravida burde ha tatt i betraktning ved kontraktsinngåelsen eller om avvikene for de aktuelle postene i vesentlig grad oversteg dette. Den har dermed ikke tatt stilling til om det foreligger økninger i kontraktsmengdene som innebærer at det foreligger en endring.

Videre vurderer tingretten ikke om Bravida har varslet slike forhold som endringskrav innen kontraktens frister, jf punkt 5.6.3 nedenfor. Når disse vurderingene ikke er foretatt, kan ikke retten uten videre legge til grunn at økninger i regulerbare poster utgjør endringer i kontraktens forstand, og

⁵⁷ Agder lagmannsretts dom LA-2016-37897

dermed kan danne grunnlag for et plunder og heft-krav. Og selv om enkelte slike mengdeavvik skulle kunne anses som endringer, måtte retten uansett ha vurdert hvilke arbeidsoperasjoner de angivelige mengdeøkningene skal ha påvirket, hvor i bygget, i hvilke perioder dette skjedde, og hvilke konsekvenser i form av redusert produktivitet dette har medført for Bravida, jf beviskravene oppstilt i *HAB*. Heller ikke det har retten gjort. Videre gjør verken Bravida eller tingretten noen forsøk på angi hvor mye plunder og heft/hvilket økt bemanningsbehov økninger i kontraktens mengder skal ha medført.

5.5.3 Bravida har ikke varslet endring på grunn av økning i regulerbare poster

Dersom en entreprenør vil gjøre gjeldende at avvik i kontraktens mengdeangivelse på poster som skal avregnes etter enhetspriser utgjør en endring som gir grunnlag for vederlagsjustering og/eller fristforlengelse, må dette varsles som et krav om endring på lik linje med andre endringskrav. Manglende varsling medfører bortfall av kravet.

Bravida har ikke varslet endring på grunn av økning i regulerbare poster. Bravida har mistet sin rett til å påberope forholdet. Følgende kan forholdet heller ikke være grunnlag for et krav, herunder krav knyttet til plunder og heft.

5.6 Nærmere om anførselen om omfanget av bestilte endringer

5.6.1 Innledning

Som påpekt i punkt 5.5 ovenfor, introduserte Bravida i prosesskriv 1. juli 2024 at også mengden av tilleggs- og endringsarbeider ga grunnlag for at Helse Stavanger må dekke de merkostnadene som Bravida har samlet i påstandspunktet «*forserings-/byggherresviktkravet*».

Bravidas argumentasjon om økning i arbeidsvolum startet som en påstand om vesentlig økning i kontraktsmengdene, men har så sklidd over i en argumentasjon om økning i form av tilleggs- og endringsarbeider.

Man kunne kanskje tenke at det er en nyanse uten nevneverdig praktisk betydning. Det ville i tilfelle være en feilslutning. Grunnen er at påstanden om økt bemanningsbehov på grunn av økte kontraktsmengder kom våren 2023. På det tidspunktet var det bestilt lite tilleggs- og endringsarbeider. Det økte bemanningsbehovet som Bravida hadde identifisert på dette tidspunktet, kunne altså ikke være forårsaket av tilleggs- og endringsarbeider. Det er da vanskelig å se at dette økte bemanningsbehovet plutselig på et senere tidspunkt kan skyldes tilleggs- og endringsarbeider. Det må i tilfelle bety at det økte bemanningsbehovet som var identifisert våren 2023, senere bortfalt og for så å gjenoppstå, men da på grunn av tilleggs- og endringsarbeider. For at en slik argumentasjon skal være konsistent, må Bravida identifisere når det bemanningsbehovet som forelå våren 2023 ble redusert og hvorfor, og når det så økte igjen.

Det er heller ikke helt klart hvordan tingretten har vurdert betydningen av tilleggs- og endringsarbeider for Helse Stavangers plikt til å dekke de merkostnadene som er samlet i påstandspunktet «*forserings-/byggherresviktkravet*».

Det er ikke uttrykkelig nevnt verken i tingrettens gjengivelse av årsaksfaktorene Bravida har påberopt⁵⁸ eller i oppsummeringen av de årsaksfaktorene tingretten mener har vært sentralt⁵⁹. De kan imidlertid være omfattet av sekkeposten «*prosjekteringsendringer*». Som påpekt, skriver også tingretten på side 63 i dommen at tilleggs- og endringsarbeider har påført Bravida store kostnader. Tingretten gjør imidlertid ikke noe forsøk på å utdype hva tingretten legger i dette. Tingretten gjør ikke

⁵⁸ Tingrettens dom s. 30 første avsnitt

⁵⁹ Tingrettens dom s. 39 første avsnitt

noe forsøk på å anslå hvor stor andel av det økte bemanningsbehovet som tingretten mener knytter seg til tilleggs- og endringsarbeider.

Helse Stavanger mener at det mangler en del grunnleggende elementer i tingrettens resonnement.

Det viktigste er at konsekvensene av en endring skal fastlegges i endringsordren (eller kravet om endring). Hvordan behov for mer tid og kostnader som følge av endringen, skal kunne behandles uavhengig av endringsordren (eller kravet om endring), er en gåte for Helse Stavanger. Tingretten gjør heller ikke noe forsøk på å forklare det. Det er ikke tvil om at tilleggs- og endringsordre også kan medføre plunder og heft. Men det er umulig å ta stilling til hva dette kan gi grunnlag for av krav utover det som er håndtert i endringsordren (eller kravet om endring), før det er kartlagt hva som er håndtert i endringsordren (eller kravet om endring).

Videre er det viktig å være oppmerksom på at ikke enhver endring vil medføre mer arbeid. En rekke endringer, kan ha økonomisk effekt, uten at det har betydning for arbeidsvolumet. Et eksempel kan være at byggherren bytter ut en type lampe med en mer kostbar variant, uten at dette påvirker entreprenørens arbeidsmengde.

Alt i alt kan Helse Stavanger ikke se at tingrettens dom gir noe grunnlag for å si at tilleggs- og endringsarbeider har ført til merkostnader som ikke er håndtert i endringsordren (eller kravet om endring).

5.6.2 Omfanget av tilleggs- og endringsarbeider i K4003

I et prosjekt av Nye SUS' størrelse, kompleksitet og varighet, er det både naturlig og forventet at det oppstår behov for endringer. Dette er en normal del av gjennomføringen av denne type prosjekt. Kontrakten og NS 8405 har egne mekanismer for å håndtere det, jf kontraktens del II punkt B.2.16⁶⁰ og NS 8405 punkt 22 flg.

I sluttoppgjøret for K4003 inngår 138 endringsordre som Helse Stavanger har utstedt i Pims. Helse Stavanger mener at riktig oppgjør for disse endringsordrene utgjør totalt 35 362 635,52 kroner eksklusiv merverdiavgift. Videre har Helse Stavanger akseptert enkelte endringskrav fra Bravida. Etter Helse Stavangers syn, har Bravida krav på totalt 47 238 500 kroner for endrings- og tilleggsarbeid på prosjektet. Helse Stavanger gjør oppmerksom på at deler av denne summen vil være knyttet til økning i varekostnad, for eksempel at Helse Stavanger har krevd at det skal leveres en lampe som er dyrere enn det som opprinnelig fulgte av kontrakten. Dette innebærer at deler av summen ikke er uttrykk for et økt arbeidsomfang på Bravidas hånd.

Omfanget av tilleggs- og endringsarbeider må sees i sammenheng med reduksjonen i de utførte kontraktsmengdene. Som påpekt i punkt 5.5, mener Helse Stavanger at det har vært en reduksjon i kontraktsmengdene sammenlignet med kontraktens estimerte mengder, slik at netto volumøkning i prosjektet var rundt halvparten av dette. Dette lå innenfor det Helse Stavanger hadde instruert entreprenørene om å ta høyde for i taktplanleggingen⁶¹.

⁶⁰ FU01 s. 118

⁶¹ C1.1 Tekniske Rammebetingelser punkt 2.5

5.7 Nærmere om anførselen om svikt i Helse Stavangers prosjektering

5.7.1 Innledning

Svikt i Helse Stavangers prosjektering var også et forhold som ble introdusert som en medvirkende årsak til Bravidas økte bemanningsbehov første gang i KBS-119 datert 20. april 2023. Dette er nok et punkt hvor Bravidas argumentasjon har vært i stadig utvikling.

I KBS-119 var det mangelfullt prosjekteringsunderlag og forsinket prosjekteringsunderlag som Bravida påberopte som en medvirkende årsak til det økte bemanningsbehovet.

I stevningen er dette behandlet som prosjekteringsrevisjoner. Det er ikke helt klart om dette favner om det samme som Bravida påberopte seg i KBS-065. I stevningen heter det:⁶²

Det viste seg imidlertid at det ble foretatt omfattende revisjoner av prosjekteringsunderlaget til byggherre etter at produksjonen til Bravida var startet i kontrollområdene. Prosjekteringen foregikk med andre ord i strid med kontraktens forutsetninger, og har ikke vært i tråd med byggherres egne frister (14-0 prosessen), jf. redegjørelsen i pkt. 3.3 om kontraktens prinsipper. Det vises til at det følger av kontraktens vedlegg D.1 pkt 4.4 at prosjekteringen til byggherre skulle være endelig «låst»/«fryst» 5 uker før oppstart av Bravidas produksjon i kontrollområdene, og at prosjekteringsunderlaget til Bravida i prinsippet skulle være «fryst» 8 uker før oppstart men slik at enkelte korreksjoner kunne skje mellom uke 8 og uke 5.

Det er likevel registrert over 36 430 stk revisjoner/endringer av prosjekteringsunderlaget fra byggherres side etter at Bravidas produksjon har vært påstartet i kontrollområdene (etter uke 0): [...]

I forhold til 5-ukers fristen i kontrakten for «frys» av prosjekteringsmaterialet er antall endringer og revisjoner av prosjekteringsmaterialet betydelig høyere enn dette igjen også, trolig er det foretatt ca. 60 000-70 000 endringer av prosjekteringsmaterialet fra byggherres side etter at materialet skulle ha vært låst. Bravida vil før hovedforhandlingen fremlegge et nøyaktig dokumentert tall for dette.

Dette ble etter hvert redusert av Bravida til 20 000-25 000 revisjoner under behandlingen i tingretten.

For Helse Stavanger er det vanskelig å få tak i hva Bravida sikter til når selskapet hevder at det foreligger mellom 20 000 til 25 000 prosjekteringsrevisjoner.

Tingretten legger til grunn at det er enighet om at det har vært mellom 20 000 til 25 000 prosjekteringsendringer.⁶³ Helse Stavanger understreker at det overhodet ikke er enighet om noe slikt. Helse Stavanger har sendt 420 revisjonssaker til Bravida om at det foreligger revisjon i BIM-modellen som kan gi grunnlag for mer tid eller økt vederlag. En revisjonssak sendes for å informere om hva som er nytt i modeller/tegninger når denne sammenlignes med den forrige modellen/tegningen. At modellen/tegningen er revidert innebærer ikke nødvendigvis at det har skjedd noen endring av Bravidas kontraktsforpliktelse. En revisjonssak kan for eksempel inneholde informasjon om at det er lagt inn en komponent i modellen som inngår i Bravidas kontrakt, men som ikke var lagt inn i forrige modell. Hvis det er lagt inn en komponent som ikke inngår i Bravidas kontrakt, er situasjonen en annen. Da er det sendt ut endringsordre hvor endringen er beskrevet i endringsordren og/eller i en vedlagt endringsliste. Et eksempel på dette er K4003-E014, som gjelder varmekabler i gulv i fryserom.

⁶² FU03 s. 87

⁶³ Tingrettens dom s. 51 nest siste avsnitt

Det første grunnleggende spørsmålet som melder seg, er hva som kan forklare den ekstreme forskjellen i partenes syn på antallet prosjekteringsrevisjoner.

For det første kan det se ut som tingretten har oppfattet det slik at man kan regne byggherrens arbeid med prosjekteringsgrunnlaget før «S5» som prosjekteringsrevisjoner. Det vises her til følgende oppsummering fra tingretten:

Retten finner etter bevisførselen sannsynliggjort et svært stort omfang av prosjekteringsendringer i hele byggeprosessen – endringer entreprenøren ble pålagt å fortløpende implementere og som gjennomgående kom til entreprenørens kunnskap svært sent i byggeprosessen – ofte etter «S5», etter oppstart eller endatil etter ferdigstillelse i vedkommende takt-/kontrollområde.⁶⁴

I den grad arbeid med prosjekteringsgrunnlaget forut for «S5» for det enkelte kontrollområdet, er regnet som en prosjekteringsrevisjon, så bygger synet på antall prosjekteringsrevisjoner på en grov svikt i forståelsen av hvordan prosjekteringen var planlagt og kontraktsrettslig regulert i dette prosjektet.

Oppføringen av Nye Stavanger universitetssykehus var basert på det som kan kalles taktet prosjektering. I dette ligger det at byggeprosjektet var delt inn i en rekke kontrollområder, og ferdigstillelse av prosjekteringen var knyttet til det enkelte kontrollområdet. Nærmere bestemt skulle prosjekteringen i utgangspunktet være klar for bygging («S5») åtte uker før oppstart av byggingen i det aktuelle kontrollområdet. Med en takt på én uke innebar det at Helse Stavanger i sin prosjektering måtte nå «S5» åtte uker før oppstart av produksjonstøtet i hvert kontrollområde. I bygg med fire taktområder per etasje, innebar det at prosjekteringen måtte nå «S5» rundt to etasjer foran oppstart bygging/produksjon. Det var dermed hele tiden planen at det skulle jobbes løpende med prosjekteringsgrunnlaget for andre kontrollområder etter oppstart av produksjon i det første kontrollområdet.

Helse Stavanger understreker også at slik taktet prosjektering har vært vanlig i mega-prosjekter i Norge. Det er for eksempel gjort på samme måte i Livsvitenskapsbygget og Sykehuset Østfold. En plan om at all prosjektering for hele bygget skulle være ferdig før oppstart produksjon i det første kontrollområdet, vil innebære at det vil ta vesentlig lenger tid å gjennomføre prosjektet.

For det andre ser det for Helse Stavanger ut som Bravida har foretatt en datateknisk analyse av BIM-modellen, og at enhver endring i data i modellen, er regnet som en prosjekteringsrevisjon. Slik vi forstår det, innebærer metoden at også rene språklige endringer, for eksempel at rettskrivingen korrigeres eller at et komma flyttes, regnes som prosjekteringsrevisjoner. Tilsvarende, dersom BIM-modellen berikes med mer informasjon, for eksempel at det legges inn en tilleggsopplysning om fargekode på en lampe, så vil også dette telles som en prosjekteringsendring, selv om fargen på lampen har vært kontraktsfestet forut for at tilleggsopplysningen ble lagt inn i modellen.

For det tredje vil Bravidas fremgangsmåte fange opp justeringer som ikke har noen betydning for Bravidas planlegging av arbeidet. Dette har sammenheng med at detaljgraden i BIM-modellen er så stor. Det kan derfor bli lagt inn justeringer som aldri ville ha blitt fanget opp på en tradisjonell arbeidetegning med målestokk 1:50. Et eksempel kan være at en stikkontakt blir flyttet 1 cm i 1:1 målestokk.

Så lenge Bravida ikke dokumenterer i detalj grunnlaget for selskapets påstand om antall prosjekteringsrevisjoner, så gir det lite mening å forholde seg til de tall som Bravida opererer med.

Det ser også ut som tingretten er oppmerksom på at det ikke er meningsfylt å behandle enhver justering i en BIM-modell som en prosjekteringsrevisjon. Det vises her til følgende avsnitt:⁶⁵

⁶⁴ Tingrettens dom s. 55, første hele avsnitt

⁶⁵ Tingrettens dom s. 52 første avsnitt

Retten tar utgangspunkt i at ikke enhver revisjon i BIM nødvendigvis vil innebære en endring i kontraktsleveransen til Bravida. En endring må vurderes i forhold til om den medfører at entreprenøren skal yte noe i tillegg til eller istedenfor det opprinnelig avtalte, at ytelsens karakter, kvalitet, art eller utførelse skal endres, alternativt at avtalte ytelser skal utgå. Dette slik det i standardkontraktene gis anvisning på, jf. også NS8405 punkt 22.1 annet ledd. Det skal dog hertil bemerkes at alle prosjekteringsrevisjoner/-endringer i BIM som er en del av eller har grensesnitt til Bravidas kontraktsleveranse, nødvendigvis vil føre til noe merarbeid - i form av gjennomgang og vurdering av innvirkning og hvilke arbeider som påvirkes. Når endringen gjøres kjent og når den skal implementeres, er selvsagt av stor betydning.

Problemet er at det ikke er noen spor i dommen av at tingretten faktisk har foretatt den analysen som retten selv gir anvisning på.

Helse Stavanger ønsker også å understreke at det heller ikke er automatikk at mer betydelige endringer i prosjekteringsgrunnlaget etter «S5» har medført praktiske konsekvenser for Bravida. Det er her grunn til å merke seg at hovedarbeidet til Bravida i T-62 kom i vogn 18 og utover. I dette ligger det at det er 26 uker fra prosjektering er satt til «S5» til Bravida starter på hoveddelen av arbeidet i kontrollområdet.

Det kan også se ut som at tingretten mener at det ikke er tidspunktet for prosjekteringsrevisjonen som i mange tilfeller har vært problemet, men hvordan revisjonen er kommunisert.⁶⁶ Helse Stavanger understreker derfor at helseforetaket mener at revisjoner er kommunisert på en god måte.

Avslutningsvis understreker Helse Stavanger at kontraktens system innebærer at dersom Bravida mener byggherren foretar prosjekteringsendringer etter «S5» (uten at byggherren gjør dette ved endringsordre), så skal Bravida sende varsel om endring dersom Bravida mener endringen har tidsmessige eller økonomiske konsekvenser. På denne måten oppnås en ryddig håndtering av de enkelte byggherreforhold, og Bravida kommer i posisjon for å få økonomisk og/eller tidsmessig kompensasjon for forholdet.

5.7.2 Nærmere om tingrettens vurdering av omfanget av prosjekteringsrevisjoner

Tingretten viser til følgende KBS'er, Pims-meldinger, endringskrav og øvrig korrespondanse ved beskrivelsen av at det var et stort omfang prosjekteringsrevisjoner i prosjektet:

- KBS-011
- KBS-034
- KBS-055
- KBS-062
- KBS-063
- KBS-080
- KBS-115
- KBS-118
- KBS-119
- KBS-148
- KBS-151

⁶⁶ Tingrettens dom s. 52 tredje avsnitt flg

- PIMS 100014
- PIMS 119225
- PIMS 124450
- PIMS 126197
- KE-022
- KE-023
- KE-084
- E-133
- E-134
- V-014
- V005/KE-025 og KE-058 for kontrakt K5601
- Brev fra Bravida 3. oktober 2022
- Bravidas skriv av 23. november 2022
- Bravidas skriv av 23. mars 2023
- Bravidas skriv av 30. mars 2023
- Korrespondanse i april 2021 (uspesifisert)
- «Varsel av 23. mars 2023»

Tingretten drøfter i liten grad om disse varslene og korrespondansen faktisk dokumenterer reelle endringer i prosjekteringsunderlaget. Tingretten drøfter heller ikke hvilke konsekvenser de konkrete prosjekteringsendringene i så fall hadde for Bravidas arbeider.

Helse Stavanger anfører at den dokumentasjonen som tingretten har vist til, ikke i seg selv er i nærheten av å identifisere og dokumentere et meget stort antall prosjekteringsrevisjoner.

Mange av dokumentene gjelder dessuten bare udokumenterte påstander.

Et illustrerende eksempel er her KBS-118.⁶⁷ Dette kravet ble fremsatt 19. april 2023. Bravidas begrunnelse var begrenset til en generell henvisning til påståtte «*systematiske brudd på kontraktens regler om digital samhandling og revisjonshåndtering*», at det «*kommer stadig fram saker hvor BH har unnlatt å sende ut revisjonsvarsel i henhold til kontraktens rammer*», samt en gjengivelse av kontraktens C.1.3 punkt 7. Kravet var verken konkretisert, begrunnet eller dokumentert. Ved en revisjon 27. mai 2025 tilføyde Bravida en generell bemerkning om mangelfull revisjonsoppfølging og vesentlige ulemper for Bravida. Først 22. desember 2025 spesifiserte Bravida kravet til 88 565 000 kroner eksklusiv merverdiavgift. Dette var mer enn to og et halvt år etter at kravet ble fremsatt, etter at hovedforhandlingen var avsluttet og dagen før sluttoppgjøret ble sendt. Kravet gjelder påståtte direkte kostnader og er beregnet sjablongmessig. Bravida har krevd 50 852 000 kroner for direkte kostnader knyttet til flere tusen påståtte prosjekteringsendringer, beregnet ved å multiplisere antallet med en rundsum betegnet som «*tilleggs-kostnader utover kontraktens enhetspris*». I tillegg kreves 20 000 000 kroner for andre påståtte prosjekteringsendringer og om lag 17,7 millioner kroner i lønns- og prisstigning. De underliggende påståtte endringene i prosjekteringsunderlaget er ikke nærmere redegjort for.

⁶⁷ FU158 s. 1598

Bilag 8: K4003-KBS-118, rev. 22. desember 2025 med vedlegg

Et annet eksempel som tingretten har vist til når det gjelder leverandørprosjektering, er V005⁶⁸ fra byggherren og KE-025⁶⁹ datert 21. februar 2022 fra OneCo. KE-025 gjaldt et varsel fra OneCo om 26 uker fristforlengelse per kontrollområde på grunn av et byggherrepålegg gitt i V005 om omprosjektering av Dali-segmentering. Byggherrens pålegg var imidlertid en direkte konsekvens av at OneCo selv hadde feilsegmentert noen lamper i korridor i strid med prosjekteringsunderlaget, og pålegget gjaldt å bringe utførelsen i samsvar med det avtalte. OneCos varsel om 26 ukers fristforlengelse per kontrollområde ble trukket av OneCo, og all segmentering var ferdigstilt i løpet av fem uker. Følgelig var det ikke grunnlag for å bruke V005 som dokumentasjon på at byggherren manglet forståelse for konsekvensene av egne endringspålegg. Varselet gjaldt ikke et endringspålegg, men et krav om kontraktsmessig utførelse, og de ringvirkningene OneCo anførte, materialiserte seg ikke.

For Helse Stavanger er det utfordrende å forstå hvordan tingretten basert på dette begrensede omfanget av dokumentasjon, der mye av dokumentasjonen ikke en gang gjelder begivenhetsnær dokumentasjon som identifiserer konkrete prosjekteringsrevisjoner, kan konkludere med at det var «*et svært stort omfang av prosjekteringsendringer i hele byggeprosessen*»⁷⁰. Også på dette punktet ser det ut til at tingretten i første rekke baserer sin bevisvurdering på vitneforklaringer fra Bravidas vitner.

Som nevnt innledningsvis i punkt 5.7.1, fastholder Helse Stavanger at det ikke har vært et uvanlig stort antall revisjoner i prosjekteringsunderlaget som innebar en endring for Bravida i løpet av prosjektet. Antallet må ses i lys av prosjektets størrelse. I den grad det oppstod slike endringer som påvirket Bravidas arbeider, har Bravida blitt kompensert i tråd med kontraktens regler.

5.7.3 Nærmere om kontraktens prosess for prosjektering og utførelse

Til tross for at tingretten konkluderer med at Helse Stavanger ikke overholdt sine prosjekteringsforpliktelser, foretar tingretten ingen særskilt drøftelse av hvilke rettslige føringer kontrakten satte for prosjekteringsprosessen i prosjektet. Helse Stavanger vil derfor gi en kortfattet redegjørelse for den.

Kontrakten bygger på en BIM-basert gjennomføringsmodell med aktiv bruk av 3D-modeller.⁷¹ Byggherren skulle levere prosjekteringen i form av BIM-modell⁷², som erstattet arbeidstegninger i prosjekterings- og byggefasen⁷³. For informasjon som ikke var hensiktsmessig å fremstille i modell, utarbeidet byggherren i tillegg annet prosjekteringsunderlag for Bravida, blant annet skjemategninger for elektroarbeider, herunder systemskjema, prinsippskjema, stigeledningsskjema og enlinjeskjema.

Prosjekteringen var strukturert gjennom den såkalte «14-0-prosessen». Prosessen regulerte når byggherrens prosjekteringsgruppe skulle levere modell og øvrig arbeidsunderlag for de enkelte kontrollområdene, og hvilken prosess partene deretter skulle gjennomføre før arbeidene i kontrollområdet startet. Prosessen forutsatte aktiv medvirkning fra entreprenørene innen fastsatte frister, blant annet ved gjennomgang av underlaget, kontroll av byggbarhet, identifisering av eventuelle uklarheter og innspill til nødvendige avklaringer før produksjon, jf også punkt 13.2.

14-0-prosessen startet 14 uker før første entreprenør skulle påbegynne arbeid i et kontrollområde.⁷⁴ For hver kontrakt og hvert kontrollområde opprettet Helse Stavanger en egen Pims-sak med referanse til modell og eventuelle tegninger og dokumenter.

⁶⁸ FU165 s. 3713

⁶⁹ FU165 s. 1140

⁷⁰ Tingrettens dom s. 55 første avsnitt

⁷¹ C.1.3 Digital samhandling punkt 2, FU01 s. 202

⁷² Del II Kontraktsgrunnlag punkt B.2.15, FU01 s.118

⁷³ C.1.3 Digital samhandling punkt 4, FU01 s. 203, C.4.1 BIM manual punkt. 1.2, FU01 s. 1180

⁷⁴ D1 Administrative rutiner punkt 4.4, FU01 s.1374

Sentrale frister i 14-0 prosessen var blant annet:

- 12 uker før oppstart skulle modell og øvrig underlag leveres til entreprenør, og entreprenør skulle starte gjennomgangen av mottatt underlag.
- 10 uker før oppstart skulle entreprenøren levere sine tilbakemeldinger til modell og tegninger.
- 8 uker før oppstart skulle statuskode «S5» settes og underlaget satt som «Klar for bygging»⁷⁵.

Som utgangspunkt kunne altså Bravida legge til grunn at når «S5» var satt for et kontrollområde, så var prosjekteringen knyttet til det aktuelle kontrollområdet klar for bygging.

Det er viktig å understreke at kontrakten la opp til at prosjekteringen skulle skje parallelt med utførelsen i prosjektet. Prosjekteringen ble ferdigstilt og satt klar for produksjon («S5») kontrollområde for kontrollområde, ved såkalt taktet prosjektering. Følgelig var ikke «S5» en milepæl for prosjektet eller modellen som helhet, men gjaldt kun det enkelte kontrollområde.

Dette innebar at det nødvendigvis ville skje en rekke suppleringer og justeringer i BIM-modellen sett under ett etter at produksjonen var startet i første kontrollområde, men da i utgangspunktet bare for de deler av BIM-modellen som gjaldt kontrollområder som ennå ikke hadde nådd «S5». At det ville foregå et slikt arbeid med BIM-modellen, fulgte direkte av kontrakten.

Som påpekt i punkt 5.7.1 ovenfor, synes tingretten å legge til grunn at løpende prosjektering parallelt med utførelsesperioden var i strid med kontraktens forutsetninger.⁷⁶ Dette beror på en grunnleggende misforståelse. Samtidig prosjektering og utførelse, i form av løpende prosjektering av kontrollområder, var nettopp hovedregelen etter metodikken kontrakten bygger på, og fulgte direkte av 14-0-prosessen.

Det er ikke riktig at det har vært foretatt løpende prosjektering og prosjekteringsendringer etter «S5» i de enkelte kontrollområder. Helse Stavanger fremla dokumentasjon på dette i tingretten som ble underbygget av vitneforklaringer. I de tilfellene det var påkrevd å gjøre justeringer av underlaget i et kontrollområde etter «S5», har kontraktens system for håndtering av varsling av slike endringer blitt fulgt. Dette utdypes nedenfor.

Som nevnt i punkt 5.7.1 ovenfor, er det nødvendig og viktig å skille mellom det som er meningsfylt å benevne som endringer av prosjekteringsunderlaget og øvrige justeringer i BIM-modellen. En stor del av oppdateringene i modellen besto i at modellen ble supplert og beriket med opplysninger uten betydning for eller påvirkning på Bravidas arbeider. Slike justeringer er ikke endringer av Bravidas arbeider i kontraktens forstand.

For å sikre at revisjoner i prosjekteringsunderlaget etter «S5» i de ulike kontrollområdene ble varslet til entreprenørene, utarbeidet Helse Stavanger et omfattende meldingssystem som sørget for at entreprenørene mottok informasjon ved oppdateringer av prosjekteringsunderlaget.⁷⁷ Meldingssystemet fungerte i korte trekk som følger:

- Dersom prosjekteringsgruppen justerte modell eller tegning på en slik måte at det var nødvendig at entreprenøren fikk informasjon om dette, ble det satt revisjonssky på tegning, revisjonsdato på objekt i modell, opprettet en sak i Pims365 som tydelig forklarte hva som var revidert og lastet opp reviderte modeller og tegninger i Pims365.
- Dersom modell eller tegning var del av arbeidsunderlaget til en entreprenør, ble det automatisk sendt melding om oppdateringen i meldingssenteret i Pims365 til alle som hadde tilgang til Pims365 hos den aktuelle entreprenøren. Parallelt mottok de samme personene en e-post om at det var gjort revisjoner.

⁷⁵ C.4.2 Teknisk merkesystem punkt 2.7.4, FU01 s.1205

⁷⁶ Se blant annet tingrettens dom s. 63

⁷⁷ FU77 s.194

- Selve revisjonssaken med detaljer om hvilke revisjoner som ble gjort, ble knyttet til rett kontrakt. Ledende personell hos den aktuelle entreprenøren, det vil si alle roller fra basnivå og oppover, ble automatisk lagt på revisjonssaken som mottaker, hvilket innebar at de mottok melding i meldingssenteret i Pims365 og på e-post. Revisjonssaken ble sendt ut samtidig med at modell og/eller tegning ble lastet opp i Pims365.

Fordi byggherren underveis i prosjektet erfarte at Bravida ikke fulgte opp revisjonene i prosjekteringsunderlaget, ble det iverksatt ytterligere tiltak særskilt rettet mot Bravidas personell. Konkret ble det opprettet påminnelse saker med aksjon til én enkeltperson hos Bravida, typisk den som var ansvarlig for området revisjonen omhandlet. Dette kom i tillegg til det ordinære meldingssystemet.

5.7.4 Eksempler på «*uke*» prosjekteringsrevisjoner

Som nevnt i punkt 5.7.1, ser det ut som Bravida har ansett at alle justeringer av data i modellen, må anses som en prosjekteringsendring. At antallet justeringer da blir høyt, er ikke overraskende. Følgende eksempler illustrerer dette.

Det ble i samhandlingsfasen, før 14-0-prosessen, avtalt med Bravida at visse leselamper skulle ha innfelt kabel i vegg i stedet for utenpåliggende kabel.⁷⁸ Lampen og plasseringen var den samme, og utførelsen var fortsatt som avtalt. Det tok noe tid før byggherrens prosjekteringsgruppe oppdaterte den nye egenskapen på objektet som viser kabelføringen, slik at lampene på sengerommene fikk revisjonsdato. Det dreide seg om en lampe i ca 640 sengerom. Etter en ren datateknisk telling gir dette 640 «*prosjekteringsendringer*», selv om det reelt sett er én avklaring – avtalt med Bravida på forhånd – og ingen endring av det arbeidet Bravida skulle utføre (eventuelt alt hadde utført).

Videre var samtlige 4G- og 5G-antennene ved en feil merket med kontraktsnummer K4003, selv om antennene ikke inngikk i Bravidas kontraktsarbeid. Bravida påpekte forholdet, og kontraktsnummeret ble korrigert.⁷⁹ Det fantes 541 slike antenner. Etter Bravidas tellemåte ville en korrigering av en feilmerking dermed gi inntil 541 «*prosjekteringsendringer*», selv om antennene aldri var en del av Bravidas kontraktsarbeid.

Et tredje eksempel var en modell i bygg 22 som ved en feil ble eksportert helt tom, det vil si uten objekter/innhold. Feilen ble raskt rettet, og modellen ble eksportert på nytt med samme antall objekter som før, rundt 1 100. En maskinell sammenligning av modellversjonene registrerer dette som 1 100 fjernede og 1 100 nye objekter, det vil si 2 200 «*prosjekteringsendringer*» slik Bravida teller.

Helse Stavanger gjør gjeldende at det i denne sammenheng kun er revisjoner i modellen etter «S5» for det aktuelle kontrollområdet som er relevante, og bare i den utstrekning revisjonen utgjorde en reell endring av Bravidas kontraktsarbeid.

5.7.5 Tingrettens vurdering av om merarbeid knyttet til prosjekteringsunderlaget skyldes Bravida

På side 52 i dommen uttaler tingretten:

Retten kan ikke se at årsaken til utfordringene og påførte merknader skyldes Bravidas mangelfulle rutiner for å fange opp endringer - i modell, varsler, samarbeidsmøter og/eller tavlemøter. Bravidas utstrakte bruk av 2D-tegninger, jf. nedenfor, er heller ikke årsaken til merkostnadene påført som følge av prosjekteringsendringer fra byggherren etter «S5» og/eller som ikke er varslet. Retten viser her til vurderingen knyttet til krav om dekning av kostnader til utarbeidelse av 2D-tegninger, jf. modellens byggbarhet nedenfor. Retten viser herom også særlig til forklaringene fra Ommundsen og Helgøy.

⁷⁸ FU87 s. 995

⁷⁹ FU41 s. 1635

Helse Stavanger er uenig i dette og gjør gjeldende at Bravidas merarbeid og merkostnader knyttet til prosjekteringsunderlaget utover det Bravida allerede har fått kompensert, skyldes Bravidas egen svikt i prosjektledelsen og manglende etterlevelse av sine kontraktsforpliktelser.

Bravidas anførsler om sene revisjoner bygger etter Helse Stavangers syn i vesentlig grad på at Bravida selv ikke holdt seg løpende oppdatert på innholdet i BIM-modellen, slik Bravida var forpliktet til. Flere av de påberopte forholdene gjelder revisjoner som Bravida varslet om først svært lang tid etter at revisjonen fant sted. Det er nærliggende å anta at dette henger sammen med at Bravida bevisst valgte å prioritere egne 2D-tegninger foran oppdatert innhold i BIM-modellen, hvilket er et klart brudd på Bravidas kontraktsforpliktelser.

Dersom Bravida hadde opptrådt i tråd med kontraktens krav, ville Bravida løpende fulgt opp revisjoner i prosjekteringsunderlaget og lettere kunne planlagt betydningen av de revisjonene som kom. Helse Stavanger fremsatte i løpet av prosjektet flere varsler til Bravida der Helse Stavanger blant annet påpekte Bravidas manglende overholdelse av 14-0 prosessen og manglende oppfølging av revisjoner i BIM-modellen.⁸⁰ Varslene ble dokumentert for tingretten. Det ble også dokumentert i tingretten at Bravida våren 2023 påla egne montører å arbeide etter tegninger i stedet for siste revisjon i prosjekteringsunderlaget i BIM-modellen. Videre fremkom det at Bravida i svært liten grad oppdaterte sine egne tegninger dersom modellene ble revidert. Tingretten verken behandler eller vurderer disse varslene. Tingretten bygger i stedet på etterfølgende forklaringer fra Bravidas vitner.

5.8 Kort om anførselen om manglende etterlevelse av kontraktens LEAN-prinsipper

Tingretten har konkludert med at måten K4003 ble gjennomført på av Helse Stavanger, innebar en alvorlig svikt i kontraktens forutsetning om Lean Construction. Tingretten er innom svikt i prinsippene om Lean Construction flere steder i dommen, og drøfter det sammenhengende på side 64 første avsnitt til 69 siste avsnitt.

Tingrettens syn om manglende etterlevelse av kontraktens Lean-prinsipper ser ut til å være en følge av de øvrige byggherreforholdene som tingretten kom til at forelå ved gjennomføringen av K4003. I og med at Helse Stavanger mener at tingretten har bommet grovt i sin vurdering av de øvrige byggherreforholdene, mener Helse Stavanger at tingretten også bommer grovt når den konkluderer med at helseforetaket ikke fulgte kontraktens Lean-prinsipper. Helse Stavanger viser her til ovenstående punkter og punkt 6 om påstandspunktet «*task force-kravet*» nedenfor.

Det er to forhold som Helse Stavanger ønsker å gjenta.

For Helse Stavanger er det umulig å forstå hvordan tingretten kan konkludere med at Bravida er fratatt muligheten for planlegging og medvirkning uten å gjennomgå den omforeningsprosessen som ble gjennomført ved taktplanleggingen. Omforeningsprosessen pågikk over ett år. Bravida hadde over 40 skriftlige innspill til taktplanene og var med i rundt 50 møter hvor utformingen av taktplanen var tema. Hvordan Bravida da er fratatt muligheten til å planlegge og medvirke, er ikke mulig å forstå.

Tingrettens syn om svikt i koordinering synes å basere seg på tingrettens oppfatning om at Bravida i meget stort omfang var hindret på grunn av manglende ferdigstilling fra forangående entreprenør. Helse Stavanger er sterkt uenig i tingrettens vurdering av omfanget av disse hindringene. Synspunktet om at byggherreorganisasjonen var preget av silo-tekning, synes å ha det samme grunnlaget. Tingretten fremholder at dette også bevises ved at ingen fra Helse Stavanger kunne forklare seg om et varsel fra OneCo (KE-025) i automasjonsentreprisen K5601, jf ovenfor i punkt 5.7.1. Tingretten ser dermed ikke ut til å ha fanget opp at byggeleder for K5601 forklarte seg om varslene i retten. Han påpekte at Helse Stavanger hadde avvist varslene fra OneCo, og at OneCo etter hvert aksepterte at selskapet ikke hadde et krav. Hvordan det i en slik situasjon kan være et bevis på silo-tenking at ikke byggeleder for andre kontrakter eller prosjektdirektøren kjente til dette varselet, er ikke mulig å forstå.

⁸⁰ FU3 s. 1103, FU13 s. 1105, FU13 s.1098

Det fremstår som tingretten har manglet enhver forståelse for hva som er den praktiske virkeligheten i mega-prosjekter som Nye Stavanger universitetssykehus.

Endelig vil Helse Stavanger understreke at tingrettens kritikk mot kompetansen til nøkkelpersonene i byggherreorganisasjonen er helt forfeilet. Det beste beviset på dette er at byggingen av Nye Stavanger universitetssykehus er en suksess. Nye Stavanger universitetssykehus har en byggekost som ligger klart lavere enn sammenlignbare sykehus. Slike resultater oppnås ikke uten en meget kompetent byggherreorganisasjon som har god kontroll på det prosjektet den gjennomfører.

5.9 Utmålingen av «forserings-/byggherresviktkravet»

Tingretten mener at Bravida har fremlagt tilstrekkelig dokumentasjon for merkostnadene selskapet krever dekket under påstandspunktet benevnt «forserings-/byggherresviktkravet».

Helse Stavanger er uenig i at disse kostnadene er sannsynliggjort.

Som det fremgår av 3.3 over, er kontraktens system basert på at entreprenøren må varsle byggherren dersom han mener det foreligger et byggherreforhold som gir rett til tilleggsvederlag. Byggherreforholdet må identifiseres og konkretiseres. Dernest må entreprenøren, så snart han har grunnlag for det, spesifisere sitt økonomiske krav. Det må være årsakssammenheng mellom byggherreforholdet og de økonomiske konsekvensene som entreprenøren krever dekket.

Høyesterett har fastslått at det er entreprenøren som må sannsynliggjøre at vilkåret om årsakssammenheng er oppfylt, og at entreprenøren har bevisbyrden, jf. HR-2019-1225-A *HAB* avsnitt 74 og 75. Entreprenøren er nærmest til å sikre bevis for de konsekvensene byggherreforholdet har for ham.

Helse Stavanger anfører at Bravida har unnlatt å konkretisere hvilke konkrete byggherreforhold som gir grunnlag for krav om tilleggsvederlag. Slik konkretisering er både nødvendig for å ta stilling til om forholdet er varslet i tide – hvilket er et vilkår for å kunne påberope forholdet – og det er nødvendig for å kunne ta stilling til om det er årsakssammenheng mellom byggherreforholdet og det økonomiske krav som entreprenøren gjør gjeldende.

Helse Stavanger anfører at Bravida ikke har sannsynliggjort nødvendig årsakssammenheng. Bravidas krav, og tingrettens utmåling, innebærer i realiteten at en rekke ulike byggherreforhold – som skal ha oppstått på ulike tidspunkt og ulike steder i byggeprosjektet – blandes sammen og vurderes under ett.

I stedet for å ta stilling til hvilke økonomiske konsekvenser det enkelte byggherreforholdet har hatt, legger tingretten til grunn at det er sammenheng mellom samlingen av byggherreforhold og Bravidas økte kostnader. På side 71 i dommen heter det:

Retten har mottatt dokumentasjon på og umiddelbar bevisførsel om, betydelige merkostnader Bravida er påført i byggeperioden – merkostnader som langt overstiger hva som kunne forventes på kontrakttildelingstidspunktet. Det er etter bevisførselen sannsynliggjort at merkostnadene kan føres tilbake til forhold byggherren er ansvarlig for og Bravida har krav på vederlagsjustering. (vår understrekning)

Helse Stavanger anfører at en slik samlet vurdering av årsakssammenheng ikke er i tråd med kontrakten.

Det er smått ironisk at tingretten i forlengelsen av forrige avsnitt velger å sitere fire avsnitt fra HR-2019-1225-A *HAB*.⁸¹ Tingretten synes å ta disse avsnittene til inntekt for at utmålingen av vederlag kan gjøres basert på et romslig skjønn fra rettens side. Helse Stavanger oppfatter imidlertid de nevnte avsnittene som en klar angivelse av at entreprenøren som utgangspunkt først må påvise hvilke

⁸¹ Tingrettens dom s. 72-73

faktiske konsekvenser byggherreforholdet har hatt og dernest må påvise de økonomiske konsekvensene av nevnte forhold. Så lenge bevisførselen knyttes opp mot disse to operasjonene, vil det være rom for et visst skjønn, men rommet for skjønn vil bli snevret inn. Førstvoterende uttaler det slik:

(87) Den endelige utmålingen av tilleggsvederlaget vil følgelig i noen grad måtte bygge på et skjønn. Når bevisførselen knyttes opp til de to trinnene i årsaks-sammenheng som jeg har redegjort for, vil imidlertid rommet for skjønn bli snevret inn. Utmålingen av tilleggsvederlaget kan da i større grad forankres i det faktum som finnes bevist.

(88) Derved ivaretas også hensynet til at motparten skal ha grunnlag for å kunne imøtegå entreprenørens krav

Tingrettens fastsettelse av størrelsen på Bravidas vederlag er helt løsrevet fra slik konkret påvisning av årsakssammenheng som Høyesterett gir anvisning på. Den fremgangsmåte som Bravida og tingretten legger opp til, gjør det også umulig for byggherren å imøtegå entreprenørens krav.

Tingrettens utmåling omfatter utstrakt bruk av ineffektivitetsfaktorer, hvor Bravidas krav multipliseres med en faktor for kompensere for ineffektivitet. For eksempel har tingretten tillagt alle timer for innleid personell i august og september 2022 med en faktor på 20% for angivelig ineffektivitet (dommen side 78). For januar 2023 er tingretten lagt til en faktor på 10 % for "dekning av pause i rotasjonsordning, gangtid og effektivitetstap" og 5 % knyttet til "effektivitetstap som følge av kvalitet".

Etter Helse Stavangers syn er slik bruk av ineffektivitetsfaktorer i strid med de føringer som Høyesterett legger i HR-2019-1225-A HAB.

Tingrettens utmåling tar heller ikke hensyn til de tilleggsvederlag som Bravida allerede har blitt godskrevet i tilknytning til det enkelte byggherreforhold. Det er følgelig stor sannsynlighet for at tingrettens utmåling innebærer dobbel-kompensasjon.

6. TASK FORCE-/TILBAKEGANGSLAGKRAVET K4003

6.1 Innledning

Som påpekt i punkt 1.1 og 2.1 ovenfor, skilte Bravida deler av merkostnadene knyttet til byggherresvikt ut i et eget påstandspunkt benevnt «task force-kravet». For tingretten krevde Bravida 23 277 361 kroner eksklusiv merverdiavgift og forsinkelsesrenter i dette påstandspunktet.

Tingretten konkluderte med at Bravida hadde krav på å få dekning av merkostnader knyttet til «task force-kravet» på 22 331 259,38 kroner eksklusiv merverdiavgift og forsinkelsesrenter. Tingretten behandler påstandspunktet på side 93-99 i dommen.

Det ser ut som tingretten anser kravet som et plunder og heft-krav da tingretten angir at det rettslige grunnlaget for kravet er NS 8405 punkt 25.2, jf punkt 25.3 bokstav b.⁸²

Så vidt Helse Stavanger kan forstå, er merkostnadene som kreves dekket i påstandspunktet i stor utstrekning direkte kostnader knyttet til en rekke påståtte (og ikke konkretiserte) byggherreforhold. Bravida krever dekket merkostnadene ved at arbeid ikke kunne utføres i den vognen der arbeidet var planlagt utført, og derfor måtte utføres på et senere tidspunkt. I tillegg er det grunn til å anta at Bravida mener at tilbakegang også har medført nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid, men det er ikke gjort noe forsøk på å identifisere hva disse kostnadene er.

⁸² Tingrettens dom s. 93 punkt 2 tredje avsnitt

For Helse Stavanger er det uklart hva som er forholdet mellom det som Bravida behandler under påstandspunktet «*forserings-/byggherresviktkravet*» og påstandspunktet «*task force-kravet*».

Det ser ut til at tingretten legger til grunn at det er de samme byggherreforholdene som begrunner begge kravene.⁸³ Spørsmålet blir dermed hva som kreves dekket i påstandspunktet benevnt «*task force-kravet*» som ikke allerede er krevd dekket i påstandspunktet benevnt «*forserings-/byggherresviktkravet*».

Merkostnadene Bravida har krevd dekket i påstandspunktet benevnt «*forserings-/byggherresviktkravet*» er alle merkostnader Bravida har hatt knyttet til at selskapet har gjennomført prosjektet med en høyere bemanning enn det selskapet hevder det la til grunn ved kalkulasjon av tilbudet. Dette omfatter også personellet i tilbakegangslagene. Det er dermed ikke intuitivt hva som gjenstår.

For Helse Stavanger ser det ut som «*task force-kravet*» i stor grad bygger på at Bravida mener at selskapet skal ha betalt for arbeid som er blitt forsinket på grunn av byggherreforhold både etter kontraktens enhetspriser og på regning, dvs at Bravida skal ha mer enn dobbelt betaling for dette arbeidet. Helse Stavanger kan ikke se at verken Bravida eller tingretten har forsøkt å gi noen begrunnelse for hvorfor Bravida har krav på slik dobbeltbetaling.

Den plunder og heft som eventuelt er knyttet til tilbakegangslagene og arbeidet de utfører, er det ikke mulig å skille fra den plunder og heft som er krevd dekket for de samme personene i påstandspunktet benevnt «*forserings-/byggherresviktkravet*».

Helse Stavanger mener at de forhold som Bravida hevder er grunnlaget for dekning av merkostnadene som selskapet har samlet i påstandspunktet «*task force-kravet*», ikke er identifisert og konkretisert. Det er dermed heller ikke sannsynliggjort at de foreligger. For at Bravida skal kunne ha krav på dekning av merkostnader knyttet til et byggherreforhold, er det et grunnvilkår at byggherreforholdet konkretiseres. Dersom entreprenøren ikke konkretiserer hva byggherreforholdet bestod i, herunder når og hvor i bygget forholdet oppstod, har byggherren ingen mulighet til å forsvare seg mot kravet.

For plunder og heft-krav er det i tillegg til grunnvilkåret, et krav om at entreprenøren må påvise konkret hvilke forstyrrelser/ineffektivitet byggherreforholdet har medført for annet arbeid. Når disse konsekvensene er sannsynliggjort, må entreprenøren sannsynliggjøre årsakssammenheng mellom disse avledede konsekvensene og entreprenørens merkostnader, jf HR-2019-1225-A *HAB* avsnitt 66. Bravida har ikke oppfylt vilkårene oppstilt av Høyesterett i *HAB* for noen av de merkostnadene som kreves dekket under etiketten «*task force-kravet*».

I og med at byggherreforholdene som Bravida hevder foreligger i det store og hele ikke er konkretisert, er heller ikke kravet til varslings oppfylt. Manglende konkretisering av byggherreforholdene innebærer også at Bravida ikke er i stand til å oppfylle dokumentasjonskravet for de påståtte merkostnadene. Bravida har under enhver omstendighet ikke krav på å få dekket et arbeid både etter kontraktens enhetspriser og på regning eller krav på å få dekket plunder og heft knyttet til arbeidet til tilbakegangslagene både i påstandspunktet «*forserings-/byggherresviktkravet*» og påstandspunktet benevnt «*task force-kravet*».

⁸³ Tingrettens dom s. 93 nest siste avsnitt

6.2 Overordnet om merkostnadene som Bravida krever dekket i påstandspunktet benevnt «task force-kravet»

Essensen i «task force-kravet» er at Bravida krever dekket alle kostnader knyttet til arbeidet til noen tilbakegangslag som Bravida etablerte. Det er uklart for Helse Stavanger hvorfor Bravida har skilt ut disse kostnadene da tilbakegangslagene var en del av den økte bemanningen som Bravida krever dekning av merkostnadene for i påstandspunktet benevnt «forserings-/byggherresviktkravet».

Det kan se ut som atskillelsen av kostnadene knyttet til tilbakegangslagene har sitt utspring i brev av 25. april 2023.⁸⁴ Det vises her til ca 500 varsler om fristforlengelse og ineffektiv drift der 250 av varslene hevdes å være sendt i perioden februar til april 2023. Det opplyses at det er arbeid tilsvarende 50 000 timeverk som har blitt forsinket, og at Bravida må leie inn ca 85 montører i fire måneder for å hente inn disse forsinkelsene. Selv om brevet viser til 500 varsler, var det bare 79 varsler i tabellen som var vedlagt brevet.

I e-post av 30. juni 2023 hadde Bravida identifisert arbeid tilsvarende 481 timer som Bravida mente ikke var hensyntatt i den styringsplanen som partene da jobbet med, og at dette arbeidet måtte utføres på et senere tidspunkt av tilbakegangslag.⁸⁵

I brev av 3. november 2023 gjentok Bravida behovet for tilbakegangslag.⁸⁶ Bravida tilbød seg å bemanne opp med tilbakegangslag til å utføre tilbakegangsarbeidene, men understreket at Bravida mente å ha krav på tilleggsvederlag for disse tilbakegangsarbeidene. I dette brevet var de ca 500 varslene fra brevet av 25. april 2023 blitt til en påstand om 4 000 til 5 000 varsler om manglende ferdigstillelse hos forangående entreprenør og mangler ved prosjekteringen. Bravida gjorde ikke noe forsøk på å konkretisere disse angivelige varslene eller opplyse om hvordan de var kommunisert til byggherren.

Helse Stavanger opplyste at helseforetaket stilte seg positiv til at tilbakegangsarbeider ble gjennomført ved bruk av en «task force» i brev av 7. november 2023.⁸⁷ Samtidig understreket helseforetaket at Bravida selv måtte dekke kostnadene med tilbakegangsarbeidet.

I brev 10. november 2023 opplyste Bravida at selskapet begynte planlegging av gjennomføring av tilbakegangsarbeidene ved bruk av en «task force» (tilbakegangsgruppe).⁸⁸ Bravida gjentok at selskapet mente at tilbakegangsarbeidet utgjorde et tilleggsarbeid for selskapet, og at det ville kreve alle kostnader med dette tilbakegangsarbeidet dekket som et regningsarbeid. Det ble også igjen påstått at tilbakegangsarbeidene relaterte seg til 4 000 til 5 000 varsler om manglende ferdigstillelse hos forangående fag og mangler ved prosjektering/revidert produksjonsunderlag. Tilbakegangsarbeidene ble anslått til ca 50 000 timeverk. Det ble ikke konkretisert hvilket arbeid det var snakk om. Angivelsen på 50 000 timeverk gir imidlertid grunn til å tro at det er det samme arbeidet som var omtalt i brevet av 25. april 2023 der det også vises til at det er arbeid tilsvarende 50 000 timeverk som har blitt forsinket.

Bravida fremmet så et krav knyttet til tilbakegangsarbeidet i KBS-138.⁸⁹ Varselet ble oversendt 7. mars 2024. Varselet inneholdt bare en henvising til brev av 7. november 2023. Helse Stavanger avslø kravet 10. mars 2024 med den begrunnelse at kravet verken var spesifisert eller dokumentert. Bravida lastet etter hvert opp en rekke timelister puljevis, og lenge etter at arbeidene var utført. Første bolk ble lastet opp 11. juni 2024. Det ble deretter lastet opp flere bolker høsten 2024 og januar 2025. Det endte med å være lastet opp timelister fra 30. november 2023 til uke 2 i 2025.

⁸⁴ FU197 s. 327

⁸⁵ FU175 s. 2156

⁸⁶ FU12 s. 988

⁸⁷ FU12 s. 996

⁸⁸ FU12 s. 999

⁸⁹ FU158 s. 1943 flg

Det er ikke mulig fra timelistene å slutte hvilke konkrete byggherreforhold som Bravida mener at arbeidene knytter seg til. Det er heller ikke ut fra timelistene mulig å danne seg et godt bilde av hva arbeidene har gått ut på. I timelistene finner man timer som gjelder ferie, sykefravær, reise og kurs.

Tingretten legger til grunn at «*task force-kravet*» etter 7. mars 2024 er varslet i KE-265, 266, 270, 278, 279, 281, 287, 291, 308 og 319.⁹⁰ Helse Stavanger har vanskelig for å se at det kan være riktig oppfattet av tingretten. «*Task force-kravet*» ser ut til å gjelde arbeider som er forsinket per 25. april 2023. KE-265 og utover ser ut til å knytte seg til forhold som har oppstått i 2024. De ser også ut til å gjelde bestilt endringsarbeid som er noe annet enn det som kreves dekket etter «*task force-kravet*».

6.3 Bravida har ikke sannsynliggjort noe grunnlag for dekning av merkostnadene inntatt i påstandspunktet benevnt «*task force-kravet*»

Kravet på dekning av merkostnadene inntatt i påstandspunktet «*task force-kravet*» bygger på de samme forholdene som kravet på dekning av merkostnadene inntatt i påstandspunktet «*forserings-/byggherresviktkravet*». Kravet er også bygget opp på samme måte uten en konkretisering av de byggherreforhold som merkostnadene hevdes å knytte seg til.

Bravida har dermed ikke gjort noe forsøk på å sannsynliggjøre grunnlaget for kravet. Helse Stavanger gjør gjeldende de samme anførsler som for merkostnadene inntatt i påstandspunktet benevnt «*forserings-/byggherresviktkravet*», jf punkt 5.3 til 5.8 ovenfor.

6.4 Kravene er uansett ikke varslet i tide

Tingretten legger til grunn at kravet på dekning av merkostnadene inntatt i påstandspunkt «*task force-kravet*» er varslet i tide.⁹¹ Det første varselet tingretten viser til, er brevet fra Bravida av 25. april 2023.

For å kunne ta stilling til om det er varslet i tide, må det imidlertid fastlegges når de forskjellige byggherreforholdene oppstod. I og med at Bravida ikke konkretiserer byggherreforholdene, er det umulig for tingretten å tidfeste dette. Det ser imidlertid ut til at de fleste av byggherreforholdene må ha oppstått fra høsten 2022 til utgangen av mars 2023. Selv om brevet av 25. april 2023 skulle regnes som et varsel, er det for disse forholdene åpenbart varslet for sent.

6.5 Bravida kan under ingen omstendighet ha krav på dobbelt betaling for utført arbeid

Som påpekt i punkt 6.1, gjelder merkostnadene inntatt i påstandspunktet «*task force-kravet*» kostnader ved å utføre arbeid som ikke ble utført i den vognen der arbeidene var planlagt. Som påpekt, krever Bravida dekket alle kostnader knyttet til tilbakegangslagene basert på reglene om endringsarbeid. Samtidig krever Bravida betalt for det samme arbeidet etter kontraktens enhetspriser.

Bravida har så langt ikke gitt noen forklaring på hvorfor selskapet har krav på slik dobbeltbetaling.

Hvis det oppstår merkostnader knyttet til tilbakegangsarbeid som skyldes byggherreforhold, er Helse Stavanger innforstått med at helseforetaket må dekke disse merkostnadene. Dersom arbeid med å montere utstyr i dørfelt normalt ville tatt 50 timer dersom arbeidet hadde blitt utført i den vognen som var planlagt, mens arbeidet tar 58 timer når det gjøres som tilbakegangsarbeid, så er det klart at byggherren skal dekke kostnadene knyttet til mertiden på 8 timer. Bravida kan imidlertid ikke i tillegg kreve dekket på regning de 50 timene som uansett ville ha medgått til å utføre kontraktsarbeidet. Dette får Bravida betalt for gjennom kontraktens enhetspriser for arbeidet.

⁹⁰ Tingrettens dom s. 94 tredje avsnitt

⁹¹ Tingrettens dom s. 94 annet avsnitt flg

Videre har Bravida krevd dekket merkostnader for plunder og heft for alt personell utover det personellet Bravida hevder å ha kalkulert med ved inngivelsen av tilbudet. Bravida kan ikke få dekket denne plunder og heft også under påstandspunktet benevnt «*task force-kravet*».

Helse Stavanger viser for øvrig til anførslene i punkt 5.9 ovenfor.

7. RIGG- OG DRIFTSJUSTERING I FORLENGET BYGGETID K4003

7.1 Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og Helse Stavangers syn

I tingretten fremmet Bravida krav om justering av rigg- og driftskompensasjon for forlenget byggetid etter formelen inntatt i kontrakten.⁹² Kravet behandles på side 123 – 129 i dommen.

Kravet på rigg- og driftskompensasjon for forlenget byggetid utgjorde 19 360 208 kroner eksklusiv merverdiavgift. Bravida fikk fullt medhold i kravet, og ble tilkjent 19 360 208 kroner eksklusiv merverdiavgift med tillegg av LPS i henhold til forliksavtale av 29. september 2023.⁹³

En vesentlig del av partenes uenighet knyttet til kravet om regulering av rigg og drift i forlenget byggetid gjelder hvilken fristforlengelse entreprenøren har krav på. Grunnvilkåret etter NS 8405 for at entreprenøren har krav på fristforlengelse er at det foreligger et byggherreforhold som forsinker entreprenørens fremdrift på kritisk linje, jf NS 8405 punkt 24.1. For det andre må entreprenøren ha varslet kravet uten ugrunnet opphold, jf NS 8405 punkt 24.4. Dersom entreprenøren ikke har varslet kravet i tide, tapes retten til fristforlengelse, jf punkt 24.4 (2). For det tredje må kravet på fristforlengelse spesifiseres og begrunnes uten ugrunnet opphold etter at det foreligger grunnlag for å beregne kravets omfang, jf NS 8405 punkt 24.6. Dersom kravet ikke spesifiseres i tide, har entreprenøren bare krav på slik fristforlengelse som byggherren måtte forstå at han hadde krav på.

Fristforlengelseskrav skal på denne måten varsles og konkretiseres med hensyn til hvilken årsak (hvilket konkret byggherreforhold) som påberopes som grunnlag for kravet, og med hensyn til hvilken virkning (tidsforlengelsen) som entreprenøren mener at det påberopte forholdet har.

I tingrettens vurdering av Bravidas krav om fristforlengelse er det ikke foretatt noen vurdering av om disse vilkårene for fristforlengelse er oppfylt. Tingretten har konkludert med at det er påvist byggherreforhold som har ledet til forsinkelser, uten å angi hvilke konkrete byggherreforhold dette skal være og hvor de er varslet på kontraktsmessig måte. Deretter har tingretten, basert på en ren differansebetraktning mellom lengden på faktisk byggetid (67 måneder) og Bravidas standpunkt om opprinnelig byggetid (32 måneder), konkludert med at Bravida er berettiget til fristforlengelse på 35 måneder.

Tingrettens beregning av fristforlengelsen tar ikke høyde for forsinkelser Bravida selv bærer risikoen for, eller forsinkelser som skyldes byggherreforhold som ikke er varslet på kontraktsmessig måte og hvor krav på fristforlengelse dermed er prekludert. Tingrettens vurdering og konklusjon er helt løstrevet fra kontrakten.

Helse Stavanger er også uenig i tingrettens vurdering av lengden på opprinnelig byggetid. Tingretten har heller ikke gjort fradrag for rigg- og driftsjustering helseforetaket allerede har betalt til Bravida, i tråd med det partene ble enige om i forliksavtale av 29. september 2023.

⁹² FU01 s. 119

⁹³ FU153 s. 109

7.2 Kontraktens formel for regulering av rigg og drift i forlenget byggetid

Dersom byggetiden blir forlenget, har entreprenøren rett til vederlagsjustering knyttet til såkalte rigg- og driftskostnader i den forlengede byggetiden. I kontrakten er det inntatt en formel som bestemmer hvordan vederlaget for rigg og drift skal beregnes i slike tilfeller.⁹⁴ Bestemmelsen lyder slik:

Har entreprenøren krav på fristforlengelse etter NS 8405 pkt. 24.1, jf 24.5, skal vederlagsjustering for kapitalkostnader, rigging, drift og nedrigging kompenseres etter følgende formel:

$$\frac{0,7 * A * Z}{Y}$$

A = avtalt pris på opprinnelig rigg- og driftskapittel ekskl. mva.

Y = opprinnelig byggetid (med byggetid menes tiden fra oppstart byggeplass (dersom dato for dette er angitt i konkurransegrunnlaget gjelder denne, hvis ikke gjelder dato for første tilrigging på byggeplass) til oppstart prøvedrift (overtakelse dersom ingen prøvedrift er avtalt))

Z = forlengelse utover opprinnelig byggetid

Dersom fristforlengelse kun er gitt for deler av arbeidene, skal A reduseres forholdsmessig.

Det som utløser entreprenørens krav på justering av rigg- og driftskostnader er at entreprenøren har krav på fristforlengelse etter NS 8405 punkt 24.1, jf 24.5. Det er altså bare i de situasjoner hvor utsatt overlevering skyldes forhold som byggherren har risikoen for at entreprenøren har rett til økt vederlag.

I bokstav «A» i formelen inngår Bravidas avtalte vederlag for rigg- og drift i K4003 (K4001 pluss K4002). Dette vederlaget var avtalt til 25 286 803 kroner eksklusiv merverdiavgift.

I bokstav «Z» inngår den fristforlengelsen utover opprinnelig byggetid som entreprenøren har krav på.

Bokstav «Y» utgjør den opprinnelige byggetiden. Formelen angir to alternative metoder for fastsettelse av opprinnelig byggetid. Dersom konkurransegrunnlaget angir en dato for oppstart byggeplass, skal denne benyttes som startpunkt. Dersom dato for oppstart ikke fremgår av konkurransegrunnlaget, skal entreprenørens første tilrigging på byggeplass utgjøre startpunktet. Sluttidspunktet er oppstart prøvedrift eller overtakelse dersom prøvedrift ikke er avtalt. I kontraktene mellom Bravida og Helse Stavanger var det avtalt prøvedrift.

Som nevnt knytter partenes uenighet seg til Bravidas krav på fristforlengelse, og dermed lengden på forlengelsen utover opprinnelig byggetid som skal inngå i «Z», samt hva som utgjør opprinnelig byggetid i «Y».

7.3 Beregningen av forlengelse utover opprinnelig byggetid – bokstav «Z»

For tingretten anførte Bravida at det totale kravet på fristforlengelse utgjorde 35 måneder, og at denne tiden skulle inngå i bokstaven «Z». Kravet på fristforlengelse ble av Bravida brutt ned i følgende tre hovedperioder:

- Forsinket oppstart april 2020 – august/september 2021
- Forsinkelser under produksjonen september 2021 – oktober 2024
- Forsinkelser i sluttfasen oktober 2024 – november 2025

⁹⁴ FU01 s. 119

Helse Stavanger har akseptert fristforlengelse på 12 måneder. Dette på grunn av påvirkninger på byggetiden som fant sted i perioden fra kontraktsinngåelse og frem til taktplanene for de innvendige arbeidene var etablert, og som Bravida ikke hadde ansvar for. I denne perioden ble oppstarten av de innvendige arbeidene forskjøvet, og inkluderingen av bygg 11 del 2 påvirket planen for prosjektet. Da taktplanen for de innvendige arbeidene var ferdig etablert, var ferdigstillelse og oppstart prøvedrift satt til desember 2024, som var 12 måneder senere enn hovedplanen hadde gitt forventning om ved kontraktsinngåelsen. Helse Stavanger har akseptert at Bravida har fristforlengelse for disse 12 månedene.

Uenigheten knytter seg til de resterende 23 månedene med fristforlengelse som Bravida hevder å ha krav på.

Som årsak og begrunnelse for fristforlengelseskravene under produksjonsfasen og slutfasen (andre og tredje kulepunkt) påberopte Bravida flere angivelig samvirkende byggherreforhold. Tingretten har på side 7 i dommen gjengitt disse forholdene:

- Endret fremdriftsplan fra Helse Stavanger som innebar en forlenget byggetid
- Tilleggs- og endringsarbeider bestilt av Helse Stavanger
- Tilbakegangsarbeider Bravida hevder Helse Stavanger er ansvarlig for
- Prosjekteringsrevisjoner
- Beslutning om at endringsarbeider og integrerte systemtester skulle gjennomføres før ferdigbefaring og oppstart prøvedrift, og forlenget periode med integrerte systemtester som Helse Stavanger ifølge Bravida besluttet at skulle skje før ferdigbefaring
- Forsinket levering av medisinsk teknisk utstyr (MTU)

Bravidas krav er ikke knyttet til enkelte påberopte byggherreforhold utover disse sekkepostene. Bravida har heller ikke spesifisert hvilke dokumenter som påberopes som varsel om fristforlengelse som følge av slike konkrete forhold. Slik Helse Stavanger ser det, har ikke Bravida sannsynliggjort at det foreligger noen krav om fristforlengelse.

Tingretten har imidlertid sett helt bort fra dette. Tingretten har ikke foretatt noen konkret vurdering av hvilke forhold Bravida har påberopt som grunnlag for fristforlengelseskravet på 35 måneder. I stedet har tingretten over to avsnitt i dommen kort konstatert at Bravida ikke er ansvarlig for forsinkelsene i prosjektet, og at Bravida følgelig har krav på fristforlengelse for hele forsinkelsesperioden på 35 måneder. Fra dommen side 127 hitsettes:

Byggherren anfører at de store forsinkelsene i prosjektet i all hovedsak skyldes Bravida (elektrokontrakten). Bravida har avvist dette og mener seg for K4003 – på samme måte som for K3207, berettiget til fristforlengelse etter NS8405 punkt 24.1, jf. punkt 25.5.

Retten har som det fremkommer over, kommet til at Bravida ikke har ansvaret for forsinkelsene oppstått i prosjektet. I forlengelsen av dette har Bravida krav på fristforlengelse for hele forsinkelsesperioden.

Helse Stavanger anfører at tingrettens vurdering er feil, og at den beror på uriktig rettsanvendelse og bevisbedømmelse.

Det er ingen automatikk i at Bravida har krav på fristforlengelse fordi det ikke er påvist at Bravida er ansvarlig for forsinkelsene. Kontraktens utgangspunkt er motsatt: For at Bravida skal ha krav på fristforlengelse, må Bravida ha fremmet krav om fristforlengelse. Deretter må det foretas en konkret vurdering av de enkelte byggherreforholdene som er påberopt som grunnlag for krav om fristforlengelse at forsinkelsen står i årsakssammenheng med disse forholdene, samt at både byggherre-

forholdet og kravet om fristforlengelse er varslet i tråd med varslingsregimet i NS 8405 punkt 24.1 og 24.4.

Tingretten har på side 124 i dommen lagt til grunn at det ikke stilles krav til varsling for oppgjør etter kontraktens formel for rigg- og driftskostnader, dersom entreprenøren har krav på fristforlengelse. Det er ubestridt. De underliggende kravene på fristforlengelse må imidlertid varsles i tråd med kontrakten. Konsekvensen av at varslingsreglene ikke overholdes, er at kravet på fristforlengelse prekluderes, jf. NS 8405 punkt 24.4 andre avsnitt.

Tingretten legger gjennomgående til grunn at forsinkelsene i prosjektet kan tilskrives byggherreforhold som gir rett på fristforlengelse, uten noen vurdering av de enkelte påberopte forholdene. Følgende avsnitt i dommen illustrer dette.

Side 50 i dommen:

Retten har ikke vært i tvil om at forhold byggherren svarer for, er rotårsaken til de store forsinkelsene i prosjektet. Forholdene gir Bravida rett på fristforlengelse i henhold til NS8405 punkt 24.1 og 24.3 og merknaden i overnevnte referat kan ikke føre til annet resultat. Forsinkelsene har ført til store merkostnader, med plunder og heft for Bravida og danner grunnlag for krav om vederlagsjustering etter NS8405 punkt 25.2 bokstav b, jf. punkt 25.3 annet ledd bokstav b.

Side 71 i dommen:

Forsinkelsene Bravida har varslet om fører til tilbakegangsarbeider, plunder og heft, og gir Bravida rett til fristforlengelse og dekning av merkostnader som følger av forsinkelsene, jf. NS8405 punkt 25.2 bokstav b. Hertil kommer forsinkelsene som følger av komprimert, forsert fremdriftsplan, slik Bravida blant annet i KBS-065 gir uttrykk for. Bravida har vist til NS8405 punkt 25.2 bokstav b, jf. punkt 19.7, og retten vurderer anførselen slik at den komprimerte fremdriftsplan innebærer en svikt i byggherrens plikt til koordinering.

Helse Stavanger fastholder innsigelsen om at flere av Bravidas meldinger fremsatt på forskjellige måter i prosjektet (e-post, referater osv.), ikke utgjør varsler i kontraktens forstand. Det vises her til redegjørelsen i punkt 3.3.2 om den avtalte kommunikasjonsformen for fremsettelse av varsler, og andre viktige meldinger. At noe kommunikasjon mellom partene i prosjektet har foregått i andre kanaler, innebærer ikke at den avtalte kanalen for fremsettelse av varsler kan settes til side i sin helhet, slik tingretten synes å legge til grunn.⁹⁵

Helse Stavanger bestrider uansett at forsinkelsene i prosjektgjennomføringen og i slutfasen skyldes forhold som Helse Stavanger er ansvarlig for.

For forsinkelsene i produksjonsfasen vises det til behandlingen av de påberopte byggherreforholdene i anken punkt 5 og 6. Slik det fremgår der bestrider byggherren at det foreligger slike byggherreforhold som Bravida har påberopt. Helseforetaket bestrider også at de påberopte byggherreforholdene er varslet på kontraktsmessig måte, samt at forsinkelsene i prosjektet står i årsakssammenheng med slike forhold.

Helse Stavanger anfører også at Bravida bærer risikoen for forsinkelsene i slutfasen, herunder at medisinsk teknisk utstyr (MTU) ble forsinket. Bravida innkalte til ferdigbefaring i oktober 2024.⁹⁶ På dette tidspunktet gjenstod imidlertid en rekke tester som skal gjennomføres før ferdigbefaring og oppstart prøvedrift, og det ble registrert en lang rekke avvik. Det vises til Helse Stavangers protokoll av 26. november 2024.⁹⁷

⁹⁵ Tingrettens dom 37.

⁹⁶ FU74 s. 2337 flg

⁹⁷ FU74 s. 2342

I tråd med kontrakten hadde dermed helseforetaket rett til å avvise ferdigbefaring, jf. punkt B.2.21.3.⁹⁸ Ferdigbefaring ble påbegynt 16. september 2025. Protokoll for ferdigbefaring ble signert 14. november 2025.⁹⁹ Helseforetaket anfører at det er Bravida som har ansvar for denne forsinkelsen.

Bravida har krav på 12 måneder fristforlengelse. Ut over dette bestrider Helse Stavanger at Bravida har krav på fristforlengelse. Det er følgelig 12 måneder som skal inngå i bokstav «Z» i rigg- og driftsformelen.

7.4 Fastsettelse av opprinnelig byggetid – bokstav «Y»

7.4.1 Oppstartstidspunktet

Ved fastsettelsen av oppstartstidspunktet i bokstav «Y» er utgangspunktet konkurransegrunnlagets dato for oppstart på byggeplass. I mangel på slik dato angir rigg- og driftsformelen at det er første dato for tilrigging på byggeplass som skal legges til grunn som oppstartstidspunkt. Tingrettens vurdering av oppstartstidspunktet fremgår på side 128 – 129 i dommen.

I dommen viser tingretten til tentativ hovedplan av 1. oktober 2018¹⁰⁰ som inngikk i konkurransegrunnlaget til K4003. Tingretten legger til grunn at den tentative planen angir oppstartsdato til april 2020.

Helse Stavanger er uenig i at den tentative hovedplanen angir *dato* for oppstart på byggeplass. Det planen angir, er en tentativ og svært overordnet oversikt over hvordan fremdriften for de innvendige arbeidene (uavhengig av entreprise) vil være. Den angir ingen datoer, slik formelen eksplisitt forutsetter, men kun perioder (i kvartal). Videre viser planen kun den tenkte fremdriften for de innvendige arbeidene, som utgjør en del av kontraktsarbeidene som inngår i K4003. Den viser ikke arbeidsprosesser som inngår i K4003 og som skal utføres *før* påbegynnelsen av de innvendige arbeidene.

Det er på denne bakgrunn ikke mulig å utlede noe eksakt tidspunkt for oppstart byggeplass i kontrakten, slik formelen krever.

Tingrettens vurdering på dette punktet står også i motstrid til rettens egen omtale av den tentative hovedplanen i et annet punkt i dommen. På side 100 i dommen uttaler tingretten:

Ikke i noen av dokumentene var oppstart av arbeider under kontraktene nøyaktig tidfestet eller presisert. Det var avtalt og forutsatt at fremdrift under prosjektet skulle avtales nærmere - slik det også fremkommer av avsnittene fra kontrakten K4003 inntatt over.

Det er uklart for helseforetaket hvorfor tingretten har vurdert det samme spørsmålet annerledes her.

Når *dato* for oppstart av byggeplass ikke fremgår av konkurransegrunnlaget, følger det av formelen at det er tidspunkt for første fysiske tilrigging på byggeplass som skal legges til grunn som oppstartstidspunkt.

Bravida etablerte seg på brakkerigg 30. september 2019. På dette tidspunktet utførte Bravida arbeider med blant annet legging av el-rør i betonggulv og betongvegger. Selv om de innvendige arbeidene utgjorde hoveddelen av kontraktsarbeidene til Bravida, utførte Bravida kontraktsarbeid fra og med høsten 2019 som krevde tilstedeværelse på byggeplass, slik at Bravida var etablert med kontorplass, it-utstyr, møbler mm.

⁹⁸ FU01 s. 122

⁹⁹ FU215 s. 340

¹⁰⁰ FU03 s. 1545

Helse Stavanger anfører på denne bakgrunn at 30. september 2019 skal legges til grunn som oppstartstidspunkt.

7.4.2 Sluttidspunktet – oppstart prøvedrift

I formelen for rigg og drift er sluttidspunktet angitt som «*oppstart prøvedrift*» der prøvedrift er avtalt.

Tingretten har fastsatt sluttidspunktet til desember 2022. Tingrettens fastsettelse er basert på en vurdering av når de innvendige arbeidene var planlagt avsluttet i hovedplanen av 1. oktober 2018.

Helse Stavanger anfører at tingrettens sluttidspunkt er feil.

Det er riktig at den tentative hovedplanen av 1. oktober 2018 legger opp til at de innvendige fysiske arbeidene skulle avsluttes i desember 2022. Kontraktsarbeidet avsluttes imidlertid ikke ved den mekaniske ferdigstillelsen av de innvendige fysiske arbeidene. Som det fremgår av hovedplanen og en rekke andre kontraktsdokumenter, slik som C.2.1 Teknisk beskrivelse¹⁰¹ og C.1.4 Krav til systematisk ferdigstillelse og kvalitet¹⁰², skal det gjennomføres flere tester før prøvedrift igangsettes. Testene som angis i de nevnte kontraktsdokumentene, og som fremgår av hovedplanen, er kontraktsarbeider som gjennomføres *før* oppstart av prøvedrift.¹⁰³

Hovedplanen tolket i lys av kontraktsdokumentenes angivelse av tester, viser at oppstart prøvedrift først er estimert til desember 2023.

Helse Stavanger viser i denne sammenheng også til at Bravida i tilknytning til kravet om regulering av rigg og drift i *uendret* byggetid (volumrigg) selv har lagt til grunn at opprinnelig sluttidspunkt var desember 2023:

*Bravida krever fastsettellesdom for krav på justering etter kontraktens formel for justering av rigg og drift i uendret byggetid for tilkjent beløp av byggherresvikt-/forseringskravet, jf. kontraktsgrunnlaget punkt B.2.17.1. Den delen av byggherresvikt-/forseringskravet som faller inn under formelen, er den delen som har påløpt innenfor uendret byggetid i perioden august 2022 - desember 2023. Retten til justering etter formelen inntreer automatisk ved volumøkning utover 10 %.*¹⁰⁴

Bravidas anførsel om at sluttidspunktet var desember 2023, ble i tilknytning til kravet om volumrigg også lagt til grunn av tingretten:

*Retten finner at Bravida har krav på justering etter kontraktens formel for justering av rigg og drift i uendret byggetid som følge av byggherresvikt i perioden august 2022 til og med desember 2023.*¹⁰⁵

Det er uklart for helseforetaket hvorfor tingretten mener at det skal være forskjell på kontraktens regulering av «*opprinnelig byggetid*» avhengig av hvilken rigg- og driftsformel det er snakk om.

Helse Stavanger anfører at desember 2023 er riktig sluttidspunkt ved beregning av opprinnelig byggetid.

¹⁰¹ FU01 s. 241

¹⁰² FU01 s. 220 flg

¹⁰³ Markert ved hjelp av en oransje pil i HDS1 s.9.

¹⁰⁴ Tingrettens dom s. 9 -10

¹⁰⁵ Tingrettens dom s.153

7.4.3 Oppsummering – fastsettelsen av lengden på opprinnelig byggetid

Oppsummert anfører Helse Stavanger at en korrekt tolkning og anvendelse av formelen for rigg- og driftskostnader i forlenget byggetid tilsier at opprinnelig byggetid beregnes med utgangspunkt i et starttidspunkt 30. september 2019 og et sluttidspunkt i desember 2023. Det gir en opprinnelig byggetid på 51 måneder.

7.5 Oppsummering

Basert på en korrekt beregning av rigg og drift i forlenget byggetid, har Bravida krav på 4 164 885,20 kroner eksklusiv merverdiavgift. Helse Stavanger har i tråd med forliksavtale av 29. september 2023 utbetalt 7 350 000 kroner eksklusiv merverdiavgift. Helse Stavanger har derfor et tilbakebetalingskrav på differansen mellom det som er utbetalt og det Bravida har krav på etter formelen. Helse Stavangers tilbakebetalingskrav utgjør 3 185 114,8 kroner eksklusiv merverdiavgift. Tingretten har ikke gjort fradrag for rigg- og driftsjustering helseforetaket allerede har betalt til Bravida, i tråd med det partene ble enige om i forliksavtale av 29. september 2023.

8. RIGG- OG DRIFTSJUSTERING I FORLENGET BYGGETID K3207

8.1 Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og konklusjon og Helse Stavangers ankegrunner

Bravida har også for K3207 fremmet krav om justering av rigg- og driftskompensasjon i forlenget byggetid etter formelen inntatt i kontrakten.¹⁰⁶ Kravet behandles med det tilsvarende kravet for K4003 på side 123 – 129 i dommen.

Bravidas krav på rigg- og driftskompensasjon for forlenget byggetid utgjorde 9 396 260 kroner eksklusiv merverdiavgift. Bravida fikk fullt medhold i kravet og ble tilkjent 9 396 260 kroner eksklusiv merverdiavgift, med tillegg av LPS i henhold til forliksavtale av 29. september 2023. Tingretten har heller ikke for K3207 gjort fradrag for rigg- og driftsjustering helseforetaket allerede har betalt til Bravida, i tråd med det partene ble enige om i forliksavtale av 29. september 2023.

Helse Stavanger anker over bevisbedømmelsen og rettsanvendelsen knyttet til fastleggelsen av de variable faktorene som inngår i formelen for rigg og drift.

8.2 Kontraktens formel for beregning av rigg og drift i forlenget byggetid

Reguleringen av rigg og drift er den samme for K3207 som for K4003. Det vises til omtalen av formelen ovenfor i punkt 7.2.

Helse Stavanger og Bravida er enige om at bokstav «A» i formelen utgjør 12 262 666 kroner eksklusiv merverdiavgift. Ved en feilskrift i dommen (side 124) er beløpet satt til 12 272 666 kroner.

For K3207 er det videre enighet om at Bravida har krav på fristforlengelse tilsvarende forsinkelsene i prosjektet. Det innebærer at det kun er spørsmålet om bokstav «Y» og hva som utgjør opprinnelig byggetid som er omtvistet. Lengden på opprinnelig byggetid får imidlertid betydning for beregning av Bravidas krav på fristforlengelse utover opprinnelig byggetid, og har dermed også betydning for fastsettelse av bokstav «Z».

¹⁰⁶ FU01 s. 119

8.3 Fastsettelse av opprinnelig byggetid – bokstav «Y»

I vurderingen av opprinnelig byggetid viser tingretten på side 126 i dommen til et udatert brev Helse Stavanger sendte som svar på Bravidas skriv av 26. januar 2022 om komprimert byggetid for de innvendige arbeidene.¹⁰⁷

I brevet som tingretten har sitert fra, redegjør Helse Stavanger for at den entrepriseuspesifikke tentative hovedplanen av 1. oktober 2018, og angir en byggetid på ca 30 måneder. Redegjørelsen kom som et svar på Bravidas påstand om at byggetiden for de *innvendige arbeidene* var blitt komprimert som følge av forsinket oppstart. Brevet gir ikke uttrykk for Helse Stavangers syn på den totale byggetiden for K3207, men kun at tiden for gjennomføringen av *de innvendige arbeidene* ikke er blitt forkortet sammenlignet med opprinnelig plan. Byggetiden for de innvendige arbeidene, inkluderer som nevnt ikke perioden for testfase mv. Brevet kan derfor ikke tolkes på den måten tingretten har gjort.

På samme måte som for K4003, angir ikke kontrakt K3207 noen konkret dato for oppstart byggeplass. Det vises til redegjørelsen i punkt 7.4 over.

I likhet med K4003, må derfor dato for første tilrigging på byggeplass legges til grunn som starttidspunkt. Helse Stavanger mener første tilrigging for K3207 skjedde oktober 2020.

Bravidas brev av 26. januar 2022¹⁰⁸, med blant annet krav om oppgjør etter formelen, tilsier at Bravida på tidspunktet delte Helse Stavangers syn på hvilket starttidspunkt som må legges til grunn. Fra brevet hitsettes:

- **Prosjektledelse – rigg og driftskostnader som følge av forlenget byggetid – kr 6 052 506,-**

Kontraktens B.2.17.2 regulering i forlenget byggetid. Kontrakten formel angir byggetid som: fra første tilrigging på byggeplass til oppstart prøvedrift.

- Første tilrigging på byggeplass:

Oktober 2020 gulvvarme

- Forventet oppstart prøvedrift Januar 2024 (med bakgrunn i siste aktivitet uke 41 (2023))

K3207 følger det samme testregimet som K4003, hvilket innebærer at oppstart prøvedrift i tråd med tentativ hovedplan tolket i lys av de øvrige kontraktsdokumentene, skjer etter avslutning av innvendige arbeider og gjennomført testperiode.

Tilbudspresentasjonen til Bravida av 21. november 2019 viser planlagt produksjon fra 1. januar 2021 frem til 1. oktober 2023.¹⁰⁹ Med etterfølgende testperiode på 12 måneder som angitt i hovedplan, innebærer det en oppstart prøvedrift i oktober 2024. Det gir en opprinnelig byggetid på 49 måneder.

¹⁰⁷ Det udaterte brevet ble sendt på e-post til Bravida 14. mars 2022, se FU04 s. 2081

¹⁰⁸ FU02 s. 3865

¹⁰⁹ FU02 s. 4296

8.4 Beregningen av forlengelse utover opprinnelig byggetid – bokstav «Z»

Bravida ferdigstilte kontraktsarbeidene i oktober 2025. Fratrullet den opprinnelige byggetiden på 49 måneder, gir det en forlengelse utover opprinnelig byggetid («Z») på 12 måneder.

8.5 Oppsummering

Bravida har etter korrekt beregning av rigg og drift i forlenget byggetid krav på 2 102 171,31 kroner eksklusiv merverdiavgift. Helse Stavanger har i tråd med forliksavtale av 29. september 2023 utbetalt 7 350 000 kroner eksklusiv merverdiavgift. Helse Stavanger har derfor et tilbakebetalingskrav på differansen mellom det som er utbetalt og det Bravida har krav på etter formelen. Helse Stavangers tilbakebetalingskrav utgjør 5 247 828,69 kroner eksklusiv merverdiavgift. Tingretten har ikke gjort fradrag for rigg- og driftsjustering helseforetaket allerede har betalt til Bravida, i tråd med det partene ble enige om i forliksavtale av 29. september 2023.

9. K4003: MERKOSTNADER OG TAP SOM FØLGE AV FORSINKET OPPSTART OG FORLENGET BYGGETID

9.1 Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og konklusjon og Helse Stavangers ankegrunner

For tingretten fremmet Bravida krav om tilleggsvederlag for merkostnader til baser som følge av forsinket oppstart for K4003. Bravida krevde erstatning for tapt dekningsbidrag på 3 773 321 kroner eksklusiv merverdiavgift, og for uproduktiv tid for baser tilsvarende 7 253 138 kroner eksklusiv merverdiavgift.

I tillegg fremmet Bravida krav på 4 083 750 kroner eksklusiv merverdiavgift for å ha baser i prosjektet lenger enn forutsatt. Dette kravet ble fremmet som et helt nytt krav i saken i Bravidas prosesskriv av 16. juni 2025, rundt to måneder før hovedforhandlingen.

Kravene er behandlet på side 99 –107 og 118–120 i dommen.

Bravida fikk medhold i kravet knyttet til merkostnader for baser som følge av forsinket oppstart og kravet på dekningsbidrag for utleide montører som følge av forsinket oppstart. Bravida fikk tilkjent 10 630 459 kroner eksklusiv merverdiavgift for disse kravene.

For kravet knyttet til merkostnader for baser i forlenget byggetid fant tingretten at Bravida hadde rett på vederlagsjustering. Kravets størrelse ble skjønnsmessig nedjustert med 100 timer som følge av at helseforetaket hadde påpekt tilfeller av dobbel timeføring og overlapp mellom timer krevd som følge av utsatt oppstart og timer krevd under «*task force*»-kravet. For dette kravet ble Bravida tilkjent 4 026 000 kroner eksklusiv merverdiavgift.

Etter helseforetakets syn bygger tingrettens vurdering av kravene på feil rettsanvendelse og bevisbedømmelse.

Slik det er gjennomgått flere steder i anken, må krav på vederlagsjustering som følge av byggherre-forhold varsles uten ugrunnet opphold. Videre må kravet spesifiseres så snart entreprenøren har grunnlag for dette. Hvert enkelt byggherreforhold som entreprenøren mener leder til merutgifter, skal det varsles særskilt om, jf NS 8405 punkt 25.3. Dersom det sendes et såkalt nøytralt varsel, skal entreprenøren følge opp det nøytrale varselet med et spesifisert og begrunnet økonomisk krav uten ugrunnet opphold etter at det foreligger grunnlag for å ta stilling til merkostnadene, jf NS 8405 punkt 25.4.

Dersom det nøytrale varselet sendes for sent, prekluderes entreprenørens krav selv om det skulle være (materielt) berettiget. Er varselet fremsatt rettidig, men *spesifikasjonen* knyttet til kravets størrelse er fremsatt for sent, er konsekvensen at entreprenøren bare har krav på de kostnadene som byggherren *måtte forstå* at forholdet(-ene) ville medføre, jf NS 8405 punkt 25.4 andre ledd.

Tingretten har i sin vurdering av disse kravene – i likhet med flere andre – sett bort fra denne kontraktsreguleringen. Retten har tilkjent Bravida beløp som etter NS 8405 er tapt på grunn av for sen varsling eller for sen spesifisering. Videre er tingrettens bevisvurdering knyttet til utmålingen av merkostnadskravene løsrevet fra helt alminnelige prinsipper for bevisbedømmelse og beviskrav.

Bravidas beregninger knyttet til kravenes størrelse er nærmest uprøvd lagt til grunn av tingretten. Dette til tross for at SUS under rettssaken påpekte flere konkrete feil og svakheter ved Bravida utmåling. Tingretten har heller ikke drøftet betydningen av at Bravidas krav har vært under stadig utvikling, både med hensyn til begrunnelse og med hensyn til størrelse på kostnadene.

9.2 Sakens faktiske side – ankegrunner

9.2.1 Bravidas varsel om utsatt oppstart av innvendige arbeider (KBS-001)

Helse Stavanger innkalte Bravida til et fremdriftsmøte 29. januar 2020, hvor helseforetaket orienterte om reviderte fremdriftsplaner.¹¹⁰ Senere samme dag sendte Bravida et nøytralt varsel (KBS-001) hvor det ble vist til forskyvninger i prosjektet sammenlignet med opprinnelig hovedplan:

I forbindelse med samhandlingsmøter samt særmøte vedrørende planarbeider 29.01.2020, er entreprenøren gjort kjent med at nåværende hovedplan for prosjektet har relativt store forskyvninger i forhold til hovedplan som er lagt til grunn i entreprenørens tilbud (kontraktsgrunnlag). Entreprenøren vil komme tilbake til eventuelle konsekvenser, ettersom disse blir kjent¹¹¹

Bravida anga at varselet gjaldt krav på fristforlengelse, krav på vederlagsjustering som følge av økte kostnader til rigg og drift og krav på vederlagsjustering for plunder og heft. Det ble opplyst at konsekvensene ville bli spesifisert når disse var kjent.

Varselet ble avslått av Helse Stavanger samme dag, ettersom det på tidspunktet var for tidlig å konkludere hvorvidt det ville bli en forskyvning av oppstart for de innvendige arbeidene, og fordi omforent fremdriftsplan ikke var på plass.¹¹²

9.2.2 Det nøytrale varslet (KBS-001) følges opp i et brev ni måneder senere (1. oktober 2020)

Utover våren og sommeren 2020 ble det gjennomført taktplanlegging hvor Bravida og flere entreprenører deltok og ga sine innspill til taktplanene for de ulike byggene og kontrollområdene. Taktplanleggingen og innlemmingen av bygg 11 del 2 i prosjektet resulterte blant annet i at den tentative hovedplanen av 1. oktober 2018 ble revidert 2. juli 2020.¹¹³ Den reviderte hovedplanen viste forskyvninger i oppstart for de innvendige arbeidene.

I brev 1. oktober 2020 redegjorde Bravida for kostnadskonsekvensene ved den utsatte oppstarten.¹¹⁴ Bravida la til grunn en forsinket oppstart på 8–10 måneder, og estimerte de totale forsinkelseskostnadene for K4003 til 10 758 220 kroner. Som grunnlag for beregningen av tids- og kostnads-

¹¹⁰ FU13 s. 158

¹¹¹ FU02 s. 3837

¹¹² FU02 s. 3837

¹¹³ FU03 s. 2786 flg

¹¹⁴ FU02 s. 3977

konsekvensene ble det vist til opprinnelig hovedplan av 1. oktober 2018, taktplan av 1. juli 2020 og revidert hovedplan 2. juli 2020.

I brevet inntok Bravida en oppstilling som viste en fordeling av kravet i forskjellige kostnadsposter, benevnt av Bravida som krav. I oversikten inngår økte kostnader som følge av forsinket oppstart, krav på rigg- og driftsjustering som følge av forlenget byggetid, forseringskrav på grunn av komprimert byggetid, krav på LPS-justering, krav på dekning av kostnader for innleie av mannskap i forseringsperiode og krav på dekning av forsikringskostnader i forlenget byggetid. Under er et utsnitt av Bravidas konkretisering av ressurskostnadene som følge av forsinkelsen i oppstartsfasen.

Beskrivelse	Timeverk	Enhetspris	sum
Merarbeid ressursstyring	360	620	kr 223 200
Estimerte kostnader permittering RS, kostnader ved utleie.		RS	kr 475 000
Merkost BAS/AL-inneffektivitet/justering og oppfølging	500	750	kr 375 000
			kr 1 073 200

For de såkalte ressurskostnadene spesifiserte Bravida dette til 1 073 200 kroner eksklusiv merverdiavgift som er om lag en fjortendedel av det Bravida endte opp med å kreve for tingretten.

Som det fremgår av tabellen, består kravet av kostnader for merarbeid knyttet til ressursstyring (223 200 kroner), merkostnader som følge av permitteringer og utleie av mannskap (en rundsum på 475 000 kroner) og merkostnader for bas som følge av ineffektivitet og oppfølging. I beregningen ligger også kostnader til ressursstyring og utvidet periode for prosjekt- og arbeidsledelse. Bravida opplyste om at de i perioden mars 2020 til februar 2021 planla for 50 000 arbeidstimer.

9.2.3 Bravida sender nytt brev med oversikt over merkostnader 9. oktober 2020

Ni dager etter at brevet fra 1. oktober 2020, sendte Bravida et nytt brev (9. oktober 2020).¹¹⁵ I brevet var oversikten over de totale merkostnadene for utsatt oppstart økt til 15 820 322 kroner, en økning på om lag 5,1 millioner kroner sammenlignet med estimatet som ble sendt ni dager tidligere. Brevet ga ingen forklaring på kostnadsøkningen.

Posten knyttet til ressurskostnader for forsinket oppstart har den samme oppstillingen som i brevet 1. oktober 2020.

Beskrivelse	Timeverk	Enhetspris	sum
Merarbeid ressursstyring	360	620	kr 223 200
Estimerte kostnader permittering , kostnader ved utleie, tapt fortjeneste(forhindret i å ta egne oppdrag)		RS	kr 1 250 000
Sum			kr 1 473 200

¹¹⁵ FU03 s. 2866

Sammenlignet med oppstillingen i brevet av 1. oktober 2020, har denne posten økt fra 1 073 200 kroner til 1 473 200 kroner. Brevet gir ikke svar på hva som er bakgrunnen for økningen på 400 000 kroner. Videre er feltet hvor beskrivelsen for kostnadspostene blitt endret. I den nederste linjen er det inkludert tapt fortjeneste med en kort begrunnelse i parentes «*forhindret i å ta egne oppdrag*».

Bravida avsluttet brevet med å følge opp forslaget fremsatt i et tidligere møte om en nullstillingsavtale, som innebar at Bravida godtok fremdriftsendringen i revidert plan mot å bli kompensert for merkostnadene på 15 820 322 kroner eksklusiv merverdiavgift.

Helseforetaket avviste kravene Bravida hadde fremsatt i brevene 1. oktober 2020 og 9. oktober 2020, under henvisning til at Helse Stavanger ikke vurderte at det forelå grunnlag for kravene.¹¹⁶ Helse Stavanger påpekte samtidig at man ikke oppfattet kostnadsoversiktene som ble vedlagt i e-post til Helse Stavanger som formelt fremsatte krav i henhold til PIMS.¹¹⁷

9.2.4 I 2022 sendes et nytt brev om kostnadskonsekvenser

26. januar 2022 sendte Bravida et nytt brev i forbindelse med forsinket oppstart og komprimert byggetid.¹¹⁸ Brevet viste til varselet som ble sendt våren 2020 (KBS-001), og de etterfølgende brevene med oversikt over merkostnader fra oktober 2020.

I brevet fra januar 2022, 11 måneder inn i produksjonsfasen, gjentok Bravida at omforent fremdriftsplan fortsatt ikke var etablert på grunn av pågående planarbeid. Videre viste Bravida til at de i det første kontrollområdet (underetasjene i bygg 81) fikk begrenset tilgang og aktivitetsomfang. Bravidas oppfatning av den begrensede tilkomsten var «*dette grunnet hva vi forstår forsinkelser i foregående arbeider*». Det ble aldri sendt et særskilt varsel om de anførte tilkomstutfordringene og den nedsatte produksjonen.

Brevet fra januar 2022 har samme oppbygning med hensyn til redegjørelsen knyttet til kostnader forbundet med uproduktiv tid/lediggang på montørressurser, som de foregående brevene. I brevet redegjøres det for at Bravida i perioden april 2020 til februar 2021 hadde avsatt ressurser og planlagt for utførelse av 50 000 montørtimer, men at disse ressursene har blitt omroket til andre prosjekter, utleid eller permittert på grunn av den forsinkede oppstarten. Som et nytt forhold gir Bravida uttrykk for at selskapet fikk forsinket tilkomst til det første kontrollområdet i februar 2021, og at denne forsinkede tilkomsten har vedvart ut 2021.

Som tapsbegrensende tiltak ble det vist til at:

Som skadebegrensende tiltak er montørressursene i all hovedsak vært utleid til andre firma når vi ikke har kunnet sysselsette dem i egen regi. Men dog ser vi nå effekten av redusert inntekt for avdelingen grunnet forsinket oppstart og redusert tilkomst fra februar 21.

Summert ser vi at 22 235 produksjons timer har gått i ren utleie, ser vi disse timene opp mot tiltenkt prosjekt blir regnestykket slik:

¹¹⁶ FU13 s. 273

¹¹⁷ FU13 s. 273 flg.

¹¹⁸ FU02 s. 3993

Vi har beregnet som følger:

Beskrivelse	Timeverk	Enhetspris	Sum
Merarbeid ressursstyring	105	620	kr 65 100
Tapt fortjeneste (forhindret i å ta egne oppdrag) snitt DG lagt til grunn	22235	152,5	kr 3 390 838
Sum			kr 3 455 938

Vi anslår en merkostnad til kr 3 455 938,- ekskl. mva.

I oppstillingen i utsnittet over er linjen som tidligere inneholdt merkostnader (ineffektivitet) for baser og kostnader for utleie og permitteringer, erstattet med en post om tapt fortjeneste hvor timeantallet som har gått til utleie (22 235) er multiplisert med en gjennomsnittlig dekningsgrad per time på 152,5. Posten om merarbeid for ressursstyring har gått ned med ca 250 timer sammenlignet med oppstillingene sendt i oktober 2020.

Samlet sett har Bravidas post knyttet til «ressurskostnader» for forsinket oppstart (og begrenset tilkomst fra februar 2021), økt med i overkant av 2 millioner kroner.

Bravidas brev ble avslått av Helse Stavanger i brev 14. mars 2022.¹¹⁹ Helse Stavanger viste blant annet til kontraktens fremdriftsforutsetninger som partene var innforståtte med og som innebar at Bravida ikke kunne forutsette oppstart våren 2020.

9.2.5 Bravidas krav i stevningen

I stevningen 19. januar 2023 fremsatte Bravida krav om 10 231 775,50 kroner eksklusiv merverdiavgift i tilleggsvederlag som følge av utsatt oppstart.¹²⁰ Dette var en økning med ca 7 millioner kroner sammenlignet med siste oppdatering av kravet fra 2022. I stevningen redegjøres det for at kravet angår følgende to poster:

- Tapt fortjeneste på utleie – 3 649 868 kroner eksklusiv merverdiavgift.
- Merkostnader til seks baser i utsatt oppstart – 6 581 907,50 kroner eksklusiv merverdiavgift.

Kravet om fortjenestetap på utleie ligner på kravet Bravida fremsatte i de tre brevene som ble sendt i henholdsvis 2020 og 2022. I stevningen er kravet økt med 300 000 kroner. Som grunnlag for kravet er det i stevningen vist til den forsinkede oppstarten, samt redusert tilkomst og aktivitet i perioden fra april 2020 og frem til årsskiftet 2021/2022. Som følge av dette har montører blitt utleid, og i perioden er det vist til at Bravida har hatt 23 127,5 utleietimer på mannskap. Også dette tallet har økt sammenlignet med oppstillingen i brev av 26. januar 2022, hvor det ble vist til et utleieomfang på 22 235 timer.

Kravet om merkostnader til seks baser i utsatt oppstart er et nytt krav som først ble fremsatt i stevningen. I stevningen er det lagt til grunn en generell uproduktivitetsgrad på 70 % for disse basene. Uproduktivitetsgraden er multiplisert med en timepris på 750 kroner og 950 kroner, som samlet utgjør 6 581 907,50 kroner eksklusiv merverdiavgift.

Som dokumentasjon for disse kravene ble det lagt frem fakturaer for utleie av elektrikere og timelister for de seks basene på SUS. Det ble opplyst om at fullstendig dokumentasjon for kravene ville bli fremlagt i etterfølgende prosesskriv.

9.2.6 Bravidas krav i prosesskriv 16. juni 2025

¹¹⁹ FU02 s. 3999

¹²⁰ FU01 s. 1

I Bravidas prosesskriv til tingretten 16. juni 2025, kort tid før hovedforhandlingen, ble grunnlaget for kravet knyttet til merkostnader for baser i forlenget byggetid ytterligere utvidet. Kravet gjaldt nå ikke bare den forsinkede oppstarten som KBS-001 gjelder, men hele kontraktsperioden:

Bakgrunnen for kravet er at både Bravida rør og Bravida elektro har hatt baser på prosjektet siden april 2020 uten at det har vært mulig for disse å arbeide normalt og med oppfølging av produksjon som følge av utsatt oppstart av prosjektet og forsinkelser fra SUS' side, samt at situasjonen for Bravida er at Bravida har måttet ha baser på prosjektet i over 5 år fra april 2020 og frem til i dag i mai 2025 samt at disse vil være der frem til november 2025. Disse basene skulle Bravida i hovedsak ha kunnet rigget ned i desember 2022.

Det totale kravet som ble fremsatt i stevningen var på kr 9 720 622,- ekskl. mva. samlet for begge kontrakter fordelt med kr 3 138 175,- ekskl. mva. på K3207 (rør) og kr 6 581 908,- ekskl. mva. på K4003 (elektro).

Bravida vil i dette prosesskrivet fremlegge ytterligere bevis knyttet til kravet for begge kontrakter. I tillegg vil kravets beregning revideres noe etter Bravidas fornyede gjennomgang og kontroll av timelistene kravet bygger på. I tillegg utvides kravet for K4003 til også å dekke faktiske påløpte kostnader i perioden oktober 2024 til og med april 2025, samt estimerte kostnader fra og med mai 2025 og frem til estimert ferdigstillelsesdato i november 2025. Revidert krav utgjør etter dette kr 16 042 353,- ekskl. mva. fordelt med kr 3 138 715,- ekskl. mva. på K3207 og kr 12 903 638,- ekskl. mva. på K4003.

I prosesskrivet gis uttrykk for at den opprinnelige vurderingen Bravida foretok knyttet til dekningsbidraget ikke var nøyaktig og at en korrekt vurdering tilsier et dekningsbidrag på 157 kroner per time. Dette var en økning på 6 kroner per time. Som dokumentasjon er det vist til en fullkostkalkyle fra 2019, som inneholder noen nøkkeltall for kalkulasjonen av nye SUS.¹²¹

NØKKELTALL		
	Belopp	Enhet
Montasjetid/m2	2,07	tim/m2
Tilbudssum/m2	2 118	kr/m2
Snittbemanning	38,42	mann
Omsetning/time	1 025	kr/tim
Arbeidsplasskostnad/time	868	kr/tim
Dekningsbidrag/time	157	kr/tim
EBITA/time	49	kr/tim
Dekningsgrad 0	15,35 %	

Dekningsbidraget per time er et resultat av kalkuleringen knyttet til montasjetid, snittbemanning mv. Av oversikten over fullkostkalkylen er lønnskostnadene for produksjonstimen angitt slik:

	LØNNSKOSTNADER PRODUKSJON	Antall timer	Kostnad	Sum	Kostnad	% av tilbuds- sum	Kost/DB pr time
10	LØNNSKOSTNADER PRODUKSJON						
11	Timer Akkord	210 730					
12	Resurstilpassning						
13	Sum Kalkyletid	210 730					
14	Timekostnad (Snitt lønn)		242				
15	Sosiale kostnader		68 %				
16	Sum Timekostnad		407	85 674 389			
17,1	Timer Dagtid	6443		2 619 466			
17,2	Timer Fastløn	8591		3 492 757			
17,3	Timer Reisetid			0			
18	Tott timer		225 764		91 786 612 kr	39,68 %	435,56

¹²¹ FU154 s. 1

Den gjennomsnittlige lønnskostnaden per produserende time er angitt til 242 kroner. Med tillegg av sosiale kostnader utgjør selvkostnaden 407 kroner. For utleie av omplassert mannskap har Bravida opplyst om en inntekt på 640 kroner per medarbeider.

Totalt er oppstartskravet (tapt dekningsbidrag på utleie og merkostnader for baser ved utsatt oppstart og i forlenget byggetid) i prosesskrivet estimert til 12 903 638 kroner eksklusiv merverdiavgift. Dette utgjør en ytterligere økning på om lag 2,7 millioner kroner sammenlignet med i stevningen.

9.3 Sakens rettslige side – ankegrunner

9.3.1 Bravidas krav knyttet til tapt dekningsbidrag for utleide ressurser

9.3.1.1 Bravida har ikke sannsynliggjort et tap

Bravidas krav på tapt dekningsbidrag gjelder utleide montørressurser i perioden april 2020 frem til september/oktober 2021. Ved inngangen til hovedforhandlingen utgjorde kravet 3 773 321 kroner eksklusiv merverdiavgift.

Bravida har anført at timeprisen montørressursene er utleid for (640 kroner) ikke gir selskapet den fortjenesten som bruk av montørene i SUS-prosjektet ville gjort. Det begrunner Bravida med at 640 kroner i timen kun dekker selskapets selvkost, slik at det er lidt et tap tilsvarende det kalkulerte dekningsbidraget (157 kroner per time) selskapet har beregnet for SUS.

Tingretten finner det sannsynliggjort at utleie av montørressurser som egentlig var tiltenkt SUS, har påført Bravida et fortjenestetap og gir Bravida medhold i kravet. Kravet behandles svært knapt på side 106–107 i dommen.

Helse Stavanger mener at det ikke foreligger noen holdepunkter for at Bravida har lidt et tap ved å leie ut montørressurser. Det er ikke fremlagt dokumentasjon på blant annet lønnskostnader og sosiale kostnader, som kan si noe om den faktiske selvkosten Bravida har for den enkelte utleide ressurs.

Fullkostkalkylen Bravida fremla for å dokumentere dekningsbidraget sitt for SUS underbygger heller ikke Bravidas påstand om eget selvkostnivå.¹²² Som det fremgår av fullkostkalkylen til Bravida i punkt 9.2.6, viser kalkylen en samlet timekostnad for lønnskostnader og sosiale kostnader på 407 kroner. Av Bravidas egen fullkostkalkyle er det altså mulig å utlede en vesentlig lavere selvkost per time enn det som er anført i saken.

Etter Helse Stavangers syn er det ingen holdepunkter for at Bravida har lidt et tap ved å leie ut sine montørressurser til en timespris på 640 kroner.

9.3.1.2 Kravet på tapt dekningsbidrag fra og med februar 2021 er prekludert

Kravet om tapt dekningsbidrag er knyttet til varselet i KBS-001. KBS-001 gjelder den forsinkede oppstartsperioden april 2020 og frem til februar 2021. Bravida har ikke varslet krav som angår tapt dekningsbidrag for utleietimer fra februar 2021 og utover høsten 2021 (se punkt 9.2.4). Denne delen av Bravidas krav er uansett tapt, jf preklusjonsregelen i NS 8405 punkt 25.3 tredje avsnitt.

9.3.1.3 Kravet på tapt dekningsbidrag må uansett begrenses til det Helse Stavanger måtte forstå, jf NS 8405 punkt 25.4 og 31.4

I dommen konkluderte tingretten med at KBS-001 og Bravidas oppfølging av varselet var i tråd med varslingsreglene i NS 8405 punkt 25:

¹²² FU154 s. 1

En samlet rett finner det hevet over enhver tvil at KBS-001 i entrepriserettslig forstand er et nøytral varsel med krav om fristforlengelse og vederlagsjustering, som er fulgt opp med spesifisering av og begrunnelse for kravet «uten ugrunnet opphold», jf. NS8405 punkt 24.2, jf. punkt 25.2, 24.4 og 24.6, jf. 25.3 og 25.4. (side 105 i dommen)

Etter helseforetakets syn er tingrettens anvendelse av NS 8405 punkt 25.4 feil. NS 8405 punkt 25.4 første avsnitt angir at:

Når det foreligger grunnlag for å beregne omfanget av kravet på vederlagsjustering, skal entreprenøren uten ugrunnet opphold sende byggherren et spesifisert og begrunnet krav.

Konsekvensene av å ikke spesifisere et krav i tide, er at entreprenøren bare har krav på den vederlagsjusteringen som byggherren måtte forstå, jf NS 8405 punkt 25.4 andre avsnitt.

Tilsvarende konsekvens er inntatt i NS 8405 punkt 31.4 femte avsnitt, dersom entreprenøren forsømmer sin plikt til å sende ukentlige spesifiserte oppgaver over påløpte kostnader, herunder forbruk av tid for mannskap ved regningsarbeid.

Krav må spesifiseres «uten ugrunnet opphold» etter at det foreligger grunnlag for å spesifisere kravet. Fristen er kort, og normalt er det ikke tale om mer enn et par uker. Videre skal entreprenøren sende ukentlige oppgaver over kostnader som påløper, jf NS 8405 punkt 31.4.

Bravidas nøytrale varsel i KBS-001 fra januar 2020 ble som nevnt spesifisert første gang i brev av 1. oktober 2020. Varsler og spesifisering av varsler skal imidlertid fremsettes i PIMS, ikke i brevs form i vedlegg til epost.

I brevet av 1. oktober 2020 begrunnet Bravida kravet om vederlagsjustering og tilleggsvederlag med revidert hovedplan av 2. juli 2020. Med unntak av enkelte nye krav som er trukket inn i KBS-001 i saken for tingretten, er det fortsatt den reviderte hovedplanen av 2. juli 2020 som påberopes som grunnlag for kravet.

Det nødvendige grunnlaget for å spesifisere kravet forelå dermed allerede 2. juli 2020. Spesifiseringen som kom i brev 1. oktober 2020, hele tre måneder senere, var derfor uansett for sen.

Bravida har heller ikke sendt løpende (ukentlig) oppgaver over kostnader som har påløpt. Bravida har derfor kun krav på den vederlagsjusteringen som Helse Stavanger på tidspunktet måtte forstå at de påberopte forholdene ville medføre, jf NS 8405 punkt 25.4 og punkt 31.4.

Tingretten konkluderer med at Bravida har spesifisert kravet i henhold til kontrakten, men tar ikke stilling til anførselen om manglende dokumentasjon etter reglene om regningsarbeid. Dette får imidlertid ingen betydning, fordi tingretten konstaterer at «*det samlede kravet uansett [ligger] innenfor hva en byggherre «måtte forstå» i dette tilfellet*». Tingretten foretar ingen nærmere vurdering av hva som ligger i dette, og gir heller ingen begrunnelse for sitt syn.

Gitt den enorme utviklingen i kravet som redegjort for i punkt 9.2, er tingrettens uttalelse uforståelig. Vurderingen av hva byggherren *måtte forstå*, skal ta utgangspunkt i hva som var de forutberegnelige kostnadskonsekvensene av de påberopte byggherreforholdene. Forskyvningen i oppstartstidspunktet fremkom i revidert hovedplan 2. juli 2020, hvilket er et naturlig tidspunkt for vurderingen.

Helse Stavanger hadde i alle fall ingen foranledning til å vurdere Bravidas krav på vederlagsjustering annerledes enn det Bravida selv redegjorde for i de to brevene i oktober 2020. Helseforetaket hadde ingen grunn til å betvile at Bravida på det tidspunktet hadde god innsikt i kostnadskonsekvensene den utsatte oppstarten innebar for selskapet. At det samlede kravet i saken til slutt skulle ende på 12,9 millioner kroner, i stedet for 1 eller 1,5 millioner kroner som angitt i oktober 2020, kom svært overraskende på helseforetaket.

Helse Stavanger anfører at Bravida under ingen omstendighet kan ha krav på vederlagsjustering som overstiger det selskapet selv estimerte i brev 1. oktober 2020, ca 1 073 000 kroner eksklusiv

merverdiavgift. I dette beløpet inngår også administrative kostnader knyttet til ressursstyring som må gå til fradrag ettersom dette er forutsatt priset i rigg og drift, og det er tatt hensyn til dem i justeringen.

9.3.2 Bravidas krav knyttet til uproduktive baser i oppstartsfasen

9.3.2.1 Bravida har ikke sannsynliggjort uproduktivitet på 70 %

Bravidas krav på tilleggsvederlag for uproduktive baser ble ved inngangen til hovedforhandlingen endelig fastsatt til 7 253 138 kroner eksklusiv merverdiavgift.

Kravet er beregnet for perioden fra forutsatt oppstart av innvendige arbeider (april 2020) og frem til september/oktober 2021, for til sammen åtte baser (antallet baser har også endret seg gjennom sakens gang). Kravets størrelse er beregnet ved å summere samtlige bas-timer i perioden multiplisert med en timespris på 750 kroner, som deretter er multiplisert med en ineffektivitetsgrad på 0,7.

Tingretten ga Bravida medhold i kravet på tilleggsvederlag for uproduktive baser. Retten fant ikke grunnlag for å overprøve Bravidas beregning av graden av uproduktivitet eller timeforbruket, eller hvorvidt bas-timene utgjorde bas-timer eller var omfattet av reguleringen i rigg og drift.

For tingretten anførte Helse Stavanger at de aktuelle basene i realiteten ikke utførte basarbeid, men hadde prosjektlederfunksjoner som kompenseres gjennom kontraktens bestemmelser om rigg- og driftsregulering i forlenget byggetid, jf kontraktens punkt B.2.17.2 og punkt 8 over. Helse Stavanger presenterte flere bevis som underbygget anførselen.

Tingretten fant at «*basene ble i noen utstrekning benyttet til planlegging*». ¹²³ Tingretten fant det avgjørende at «*ingen av de baser det er krevet dekket timer for, er i Bravidas organisasjonskart angitt som prosjektledelse*».

Helse Stavanger er ikke uenig i at tradisjonelle basoppgaver faller utenfor kontraktens kapittel for rigg og drift. Helse Stavanger gjør imidlertid gjeldende at Bravidas kostnader ikke utgjør baskostnader, men rigg- og driftskostnader som er priset i kontraktens rigg- og driftskapittel. Eventuelle merkostnader Bravida er påført til rigg og drift på grunn av utsatt oppstart eller forlenget byggetid, er dekket gjennom kontraktens formel for rigg- og driftsregulering i forlenget byggetid.

Videre mener Helse Stavanger at Bravida ikke har sannsynliggjort kravet på uproduktive baser. Bravida har ikke ført noen bevis for at samtlige baser i hele perioden fra april og til september/oktober 2021 hadde en uproduktivitet på 70 %. Timelistene viser dessuten at baser enkelte dager og uker arbeidet mer enn alminnelig arbeidstid, noe som er uforenlig med at det har forekommet uproduktiv tid.

Til tross for den mangelfulle bevisførselen rundt kravet, konkluderer tingretten på side 106 i dommen med at det er grunnlag for kravet. Fra dommen hitsettes:

Retten kan etter bevisførselen ikke se at timeforbruket for de respektive baser fremstår uskjønnsomt eller uhensiktsmessig. En jevn fordeling av arbeidstimer på de aktuelle basene kan ikke forventes i et tilfelle som dette – ressursforvaltningen på personnivå må klart ligge til entreprenøren. Retten kan ikke se at faktoren er for høy og/eller at timeantallet ikke kan legges til grunn.

Rettens begrunnelse tilsier at konklusjonen bygger på feil rettsanvendelse og bevisbedømmelse. Spørsmålet for retten er om kravet er sannsynliggjort, ikke om timeforbruket fremstår hensiktsmessig. Hvordan retten for øvrig har kommet til at faktoren på 70 % er korrekt, er uklart.

9.3.2.2 Kravet knyttet til ineffektive baser fra og med februar 2021 er prekludert

¹²³ Tingrettens dom s. 106

På samme måte som for kravet knyttet til tapt dekningsbidrag, er det ikke sendt varsel om den delen av kravet som gjelder ineffektive baser fra og med februar 2021. Dette forholdet ble først nevnt i Bravidas brev av 26. januar 2022 (se punkt 9.2.4). De anførte tilkomstutfordringene fra februar 2021 er det ikke varslet om. Denne delen av Bravidas krav er derfor tapt, jf preklusjonsregelen i NS 8405 punkt 25.3 tredje avsnitt.

9.3.2.3 Kravet må uansett begrenses til hva Helse Stavanger måtte forstå

I tråd med punkt 9.3.1.3 over, gjør Helse Stavanger gjeldende at kravet må begrenses til det helseforetaket måtte forstå, fratrasket timer som dekkes av rigg og drift. Kravet kan under enhver omstendighet ikke overstige beløpet som Bravida redegjorde for i brev av 1. oktober 2020.

9.3.3 Bravidas krav knyttet til merkostnader for baser i forlenget byggetid

9.3.3.1 Kravet er varslet for sent

Bravidas siste merkostnadskrav gjelder kostnader ved å ha baser i forlenget byggetid. Bravida har krevd tilleggsvederlag for fem baser i perioden oktober 2024 og frem til november 2025. Kravet utgjør totalt 4 083 750 kroner eksklusiv merverdiavgift. Kravet ble for første gang fremsatt i prosesskriv 16. juni 2025. Følgende begrunnelse ble gitt for kravet:

Bakgrunnen for kravet er at både Bravida rør og Bravida elektro har hatt baser på prosjektet siden april 2020 uten at det har vært mulig for disse å arbeide normalt og med oppfølging av produksjon som følge av utsatt oppstart av prosjektet og forsinkelser fra SUS' side, samt at situasjonen for Bravida er at Bravida har måttet ha baser på prosjektet i over 5 år fra april 2020 og frem til i dag i mai 2025 samt at disse vil være der frem til november 2025. Disse basene skulle Bravida i hovedsak ha kunnet rigget ned i desember 2022. [...]

I tillegg utvides kravet for K4003 til også å dekke faktiske påløpte kostnader i perioden oktober 2024 til og med april 2025, samt estimerte kostnader fra og med mai 2025 og frem til estimert ferdigstillelsesdato i november 2025. "124

Tingretten ga Bravida medhold i kravet. Som begrunnelse viser retten til sin tidligere vurdering av årsakene til forsinkelsene i oppstartsfasen og forstyrrelsene på Bravidas kontraktsarbeid underveis i prosjektgjennomføringen:

Etter det resultat retten har kommet til hva gjelder årsaken til de store forsinkelsene i første byggetrinn, kan det ikke være tvil om at det foreligger grunnlag for vederlagsjustering, jf. NS8405 punkt 25.2. Det er forhold byggherren er ansvarlig for som er årsaken til forsinkelsene og forlenget byggetid. Retten viser til redegjørelsen inntatt ovenfor og under motkravet nedenfor. [...]

Merkostnader knyttet til tilbakegangsarbeider, revisjoner fra byggherren etter oppstart i og ferdigstillelse av Bravidas kontraktsarbeider i de enkelte kontrollområder, samt nye endringsarbeider (EO), er løpende spesifisert og dokumentert, jf. også ovenfor – dog slik at spesifisering for den siste periode – nødvendigvis – er fremlagt under hovedforhandlingen. 125

Tingretten vurderer at forsinkelsene i oppstartsfasen i kombinasjon med det merarbeidet tingretten finner at Bravida ble påført gjennom tilbakegangsarbeider og prosjekteringsrevisjoner i prosjektgjennomføringen, har påført Bravida ekstrakostnader ved å ha baser i prosjektet i en lenger periode.

Tingretten finner videre at kravet er korrekt varslet, og begrunner dette slik:

¹²⁴ FU153 s. 18

¹²⁵ Tingrettens dom s. 118-119

Kravet om krav på dekning av merkostnader knyttet til å ha fem baser i prosjektet i forlenget byggetid (perioden fra og med oktober 2024), er både varslet om i rett tid, konkretisert og spesifisert i henhold til kontrakten, jf. også NS8405 punkt 8, punkt 25.3 og 25.4. Det er fremlagt for retten en rekke generelle varsler om konsekvenser av endringer etter «S5», endringer etter ferdigstillelse i ulike kontrollområder og forsinkelser fra forangående fag. Videre er retten forelagt konkrete varsler om forsinkelse i Bravidas produksjon med krav om vederlagsjustering knyttet til merkostnader ved nødvendig oppfølging og administrasjon.¹²⁶

Det er vanskelig å forstå hvordan dette kravet – som først ble fremmet i prosesskriv 16. juni 2025 – kan anses som rettidig varslet. Helse Stavanger fastholder at kravet er tapt som følge av for sen varsling, jf NS 8405 punkt 25.3 tredje avsnitt.

9.3.3.2 Merkostnadene skyldes ikke forhold Helse Stavanger er ansvarlig for

Kravet kan uansett ikke føre frem fordi Helse Stavanger ikke er ansvarlig for den forlengede byggetiden som tingretten viser til (perioden oktober 2024 til november 2025). Det vises til redegjørelsen i punkt 7.3. Arbeidene var ikke ferdigstilt da Bravida innkalte til ferdigbefaring, og det er forhold på Bravidas side som er årsaken til forsinkelsen.

9.3.3.3 Kravet er ikke sannsynliggjort

Helse Stavanger anfører at Bravidas krav heller ikke er sannsynliggjort. Dette illustreres av tingrettens bevisvurdering knyttet til dokumentasjonen for kravet:

Retten kan etter bevisførselen verken se at det samlede dokumenterte timeforbruk for de respektive baser fremstår urimelig høyt, uskjønnsomt eller uhensiktsmessig. Det er rett nok under hovedforhandlingen dokumentert flere tilfeller av dobbel timeføring, hvorefter enkelte bas-timer er registrert både under «task force»-kravet og som timer under administrasjon i forlenget byggetid. Rammene for hovedforhandlingen, jf. også tvisteloven § 21-8 første ledd, har klarligvis satt begrensninger hva gjelder muligheten for fullstendig gjennomgang og sammenstilling av timelistene under denne delen av kravet fra Bravida. Retten kan imidlertid ikke se at dette tilsier at kravet fullt ut skal måtte settes til side. Retten finner det derimot riktig å foreta et skjønnsmessig fradrag i det timekravet som er fremmet. Dette for å ta høyde for eventuelle feilføringer ut over hva som for retten ble dokumentert og hva som er beskrevet som et «dobbelt bokholderi».
(vår understrekning)

Det er entreprenøren som må sannsynliggjøre sitt krav. Dersom resultatet av en bevisvurdering er at det foreligger tvil knyttet til beløpet som er krevd, skal denne tvilen gå utover den som har fremmet kravet. I denne saken har likevel tingretten latt bevisvilen slå ut i Bravidas favør. Dette er i strid med alminnelige bevisbyrderegler.

Helse Stavanger tilføyer at innsigelsene Helse Stavanger har mot dekning av bas-timer som i realiteten er administrative timer, også gjør seg gjeldende for dette kravet. Det må eksempelvis gjøres fradrag for timer som har gått med til deltakelse i testfase som er inkludert i kontraktsprisen.

9.4 Oppsummering

Oppsummert anfører Helse Stavanger at Bravida ikke har sannsynliggjort krav på tilleggsvederlag for merkostnader pådratt i oppstartsfasen, april 2020 til februar 2021. Samtlige merkostnader som er krevd fra perioden februar 2021, er tapt som følge av mangelfull varsling. Bravida har heller ikke lidt noe tap på utleie av ressurser i oppstartsfasen som kan kreves dekket av helseforetaket. En eventuell utmåling kan under ingen omstendighet overstige Bravidas eget estimat ved spesifiseringen av

¹²⁶ Tingrettens dom s. 119

oppstartskravene, med fratrekk for kostnader Bravida har blitt kompensert på andre måter, herunder gjennom rigg og drift.

Videre er kravet på tilleggsvederlag for baser i forlenget byggetid tapt som følge av for sen varsling. Det er uansett ikke grunnlag for dette kravet, ettersom den forlengede byggetiden skyldes forhold som Bravida selv må bære risikoen for.

10. K3207: MERKOSTNADER FORSINKET OPPSTART

10.1 Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og konklusjon og Helse Stavangers ankegrunner

For tingretten fremmet Bravida krav om tilleggsvederlag for merkostnader som følge av at oppstart produksjon for K3207 skjedde senere enn det Bravida forutsatte ved inngåelsen av kontrakten. Kravet består av ulike typer av kostnader og kan oppsummeres slik:

- Merkostnader til baser på grunn av forsinket oppstart (3 138 715 kroner)
- Tapt dekningsbidrag på utleid mannskap (2 375 662 kroner)
- Tapt dekningsbidrag permitteringskostnader ved permitteringer (1 645 930 kroner)
- Ansettelseskostnader nye fagarbeidere, prosjektledere og avdelingsledere (3 717 850 kroner)
- Merkostnader for en ekstra bas (2 043 900 kroner)

Totalt ble det fremmet krav på tilleggsvederlag tilsvarende 12 922 057 kroner eksklusive merverdiavgift. Kravene er behandlet på side 108 -118 i dommen.

Bravida fikk i det alt vesentlige medhold i sine krav. Retten foretok mindre avkortninger for enkelte poster som retten mente ikke var sannsynliggjort eller ikke utgjorde påregnelige kostnader.

Totalt ble Bravida tilkjent 11 768 813, 45 kroner eksklusive merverdiavgift.

Heller ikke for dette kravet, har tingretten lagt vekt på kontraktsreguleringen som følger av NS 8405, herunder hvilke merutgifter standarden angir som dekningsberettiget. Det har medført at Bravida uriktig har blitt tilkjent merkostnader for forhold (forsinket oppstart) som Bravida var kjent med da selskapet inngikk K3207.

På samme måte som for behandlingen av Bravidas merkostnadskrav i K4003, legger tingretten Bravidas beregninger av kravenes størrelse nærmest uprøvd til grunn. Dette til tross for at Helse Stavanger under rettssaken påpekte flere feil og svakheter ved Bravidas beregninger.

10.2 Sakens faktiske side – ankegrunner

10.2.1 Kontraheringen av Bravida

Kontrakten for K3207 ble inngått 17. februar 2020. Det dreide seg om en direkteanskaffelse, ettersom Helse Stavanger ikke mottok tilbud da konkurransen om anskaffelsen ble kunngjort for første gang i oktober 2018. På grunn av liten interesse i markedet, ble det besluttet å ta direkte kontakt med enkelte leverandører, herunder Bravida.

Det ble bestemt at anbudsgrunnlaget slik det forelå ved opprinnelig kunngjøring i 2018 skulle legges til grunn for kontrakten. Tanken var å gjøre anskaffelsen gjenkjennbar for de potensielle tilbyderne, slik at tilbud kunne inngis uten særlig merarbeid. De forholdene som hadde endret seg som følge av tiden som hadde gått siden opprinnelig kunngjøring, ble gjenstand for avklaringer og forhandlinger.

Slike avklaringer ble blant annet gjort i avklaringsmøte 21. november 2019 mellom helseforetaket og Bravida. I møtet gjennomgikk Bravida tilbudet og hvilke forutsetninger som lå til grunn for tilbudet.¹²⁷ Bravida viste under møtet en presentasjon, hvor det blant annet ble redegjort for oppstart og planlagt produksjonstid. I presentasjonen viste Bravida til at selskapet planla for produksjonsoppstart 1. januar 2021, og produksjon frem til 1. oktober 2023.¹²⁸ Det fremgikk av presentasjonen at Bravida planla for en annen produksjonsperiode enn det hovedplanen av 1. oktober 2018 i anbudsgrunnlaget tilsa.

10.2.2 Bravidas krav for merkostnader grunnet forsinket oppstart

Til tross for avklaringene som ble foretatt vedrørende Bravidas produksjonsplaner (oppstart og slutt) før inngåelse av K3207, sendte Bravida i oppstartsfasen etter kontraktsinngåelse meldinger og etter hvert varsler om kostnadskonsekvenser som følge av at Bravida ikke fikk startet produksjonen i tråd med opprinnelig hovedplan.

Den 16. juni 2020 sendte Bravida en kort melding i Pims hvor selskapet etterspurte en fremdriftsplan for innvendige arbeider. Bravida ga i meldingen uttrykk for at en slik fremdriftsplan var sentralt for deres planleggingsarbeid, og det ble vist til at det ville gå minimum 60 dager fra omforent plan forelå til Bravida kunne starte opp kontraktsarbeider. Helse Stavanger tolket meldingen dit hen at Bravida trengte en viss tid for å kunne mobilisere tilstrekkelig ressurser for å kunne utføre kontraktsarbeidet.

Meldingen ble fulgt opp med en ny melding fra Bravida to dager senere (18. juni 2020). Bravida opplyste at forsinkelser i oppstart medførte lediggang på tre baser som var allokert til K3207.¹²⁹

Den 29. juni 2020 varslet Bravida krav om vederlagsjustering. Som grunnlag for kravet ble det vist til opprinnelig hovedplan av 1. oktober 2018, og at denne planen anga en oppstart for innvendige arbeider mellom Q1 og Q2 2020.¹³⁰ Det ble krevd tilleggsvederlag for uproduktiv tid for tre baser på 1 244 250 kroner. Varselet ble avvist av Helse Stavanger 6. oktober 2020, ettersom Helse Stavanger ikke kunne se at det var grunnlag for kravet.¹³¹

Kravet på merkostnader for uproduktive baser ble fulgt opp i brev 28. september 2020.¹³² Ytterligere merkostnadskrav (dekning av permitteringskostnader, tap på utleie, dekning av kostnader forbundet med nedleggelse av en hel avdeling, rekrutteringskostnader for nye medarbeidere, kostnader til en ekstra bas for oppfølging av nyansatte) ble fremmet i brev 9. oktober 2020¹³³ og i brev 24. januar 2022¹³⁴ som følge av den anførte forsinkede oppstarten.

10.3 Sakens rettslige side – ankegrunner

10.3.1 Bravidas krav knyttet til uproduktive baser

10.3.1.1 Det foreligger ikke grunnlag for kravet

Det følger av NS 8405 punkt 25.2 bokstav b at entreprenøren har krav på vederlagsjustering som «forårsakes av forsinkelse eller svikt ved byggherrens leveranser eller annen medvirkning [...]». Videre følger det av punkt 25.3 andre avsnitt bokstav b at:

Når entreprenøren har krav på vederlagsjustering etter 25.2 a), b) eller c), skal han varsle byggherren særskilt dersom kravet på vederlagsjustering omfatter: [...]

¹²⁷ FU02 s. 4289

¹²⁸ FU02 s. 4296

¹²⁹ FU02 s. 3840

¹³⁰ FU02 s. 3844

¹³¹ FU153 s. 1549

¹³² FU02 s. 3846

¹³³ FU02 s. 3849

¹³⁴ FU02 s. 3857

b) økte utgifter pga nedsatt produktivitet eller forstyrrelser på annet arbeid som er en følge av forhold angitt i 25.2. Dette gjelder bare i den utstrekning utgiftene ikke kan avhjelpes ved andre tiltak, eller forholdene ikke er påregnelige etter kontrakten [...] (vår understrekning)

Helse Stavanger anfører at inngangsvilkåret i NS 8405 punkt 25.2 «forårsakes av forsinkelse eller svikt ved byggherrens leveranser eller annen medvirkning», ikke er oppfylt, slik at det ikke foreligger noe byggherreforhold som danner grunnlag for vederlagsjustering. Forholdene som Bravida påberoper seg (den utsatte oppstarten) var uansett påregnelige etter kontrakten, jf NS 8405 punkt 25.3 andre avsnitt.

Presiseringen i bokstav b «forholdene ikke er påregnelige etter kontrakten» innebærer at entreprenøren vil være avskåret fra å kreve merutgifter dekket, dersom byggherreforholdet ligger innenfor det entreprenøren måtte regne med ved kontraktsinngåelse. Det vises til Martinussen, Karl m.fl. sin kommentarutgave til NS 8405 (4. utg. 2016) side 386, hvor dette fremgår:

I motsetning til bestemmelsen i pkt. 25.3 annet ledd bokstav a), gjelder varselet ved «plunder og heft» etter pkt. 25.3 annet ledd bokstav b) bare i den utstrekning utgiftene ikke kan avhjelpes ved andre tiltak, eller forholdene ikke er påregnelige etter kontrakten. Dette medfører at entreprenøren ikke kan kreve vederlagsjustering dersom endringen, forsinkelsen eller svikten ved byggherrens leveranser ligger innenfor det entreprenøren måtte regne med ved inngåelsen av kontrakten.

Som det fremgår av det siterte, har ikke Bravida krav på vederlagsjustering/tilleggsvederlag for kostnader pådratt i oppstartsperioden og ligger innenfor det de måtte påregne da selskapet ble kontrahert på K3207 i februar 2020.

Det vises her til Bravidas tilbudsprentasjon av 21. november 2019, hvor Bravida anga følgende oversikt over egen produksjonsplan for K3207:

Fortjeneste & nøkkeltall

FORTJENESTE	Beløp	
Fortjeneste/EBITA	8 791 413	6,23%

PLANLAGTE DATA ØVRIGE			NØKKEL TALL		
	Beløp	Enhet		Beløp	Enhet
Lokalareal	53000	m2	Montasjetid - alle timer/m2	1,48	tim/m2
Fastpristillegg inngår med	0	kr	Tilbudssum/m2	2 661	kr/m2
ETA-faktureringspotensiale	0	kr	Snittbemanning/alle timer	14,56	mann
Leveres tilbud	Ja		Omsetning/egne timer	1 802	kr/tim
Produksjonsstart	01.01.2021		Arbeidsplasskostnad/alle time	1 433	kr/tim
Produksjonsavslutt	01.10.2023		Dekningsbidrag/egne time	368	kr/tim
Produktivitet	0,93		EBITA/egne timer	112	kr/tim

I tilbudsprentasjonen anga Bravida produksjonsoppstart til 1. januar 2021 og avslutning av produksjonen 1. oktober 2023.

I dommen viser tingretten til at presentasjonen er datert 31. mars 2023, og retten tillegger derfor presentasjonen ingen bevisverdi.¹³⁵ Tingretten legger i stedet vekt på vitneforklaringen til Bravidas prosjektleder Simon Strømmen, som redegjorde for at Bravida var kjent med utsatt oppstart, men at Bravida estimerte dette til juni 2020.

Tingrettens vurdering av hvilken dato tilbudspresentasjonen stammer fra, er feil. Bakgrunnen for at datoen 31. mars 2023 vises på tilbudspresentasjonen, er at datofeltet nederst på hver side automatisk oppdaterer seg etter gjeldende dato. Bravidas tilbudspresentasjon ble fremlagt som bevis (bilag 1) i tilsvaret til Helse Stavanger, som ble sendt til tingretten 31. mars 2023. Det er bakgrunnen for den senere datoen i presentasjonen.

For å unngå tvil knyttet til presentasjonens dato, legges det frem metadata som angir tidspunktet presentasjonen ble opprettet (4. november 2019 kl. 11.23), samt Bravidas melding i Merzell 22. november 2019 som viser tidspunktet presentasjonen ble oversendt til Helse Stavanger.

Bilag 9: Utklipp opprettelsesdato Bravidas tilbudspresentasjon av 21. november 2019

Bilag 10: Korrespondanse 22. november 2019 i Merzell vedrørende oversendelse av tilbudspresentasjon

Vitneforklaringen til Strømmen som vektlegges av tingretten er heller ikke forenelig med den forskyvningen i oppstart Bravida hadde kunnskap om i K4003, og som Bravida varslet om i KBS-001 av 29. januar 2020 (på dette tidspunktet var ikke K3207 inngått):

I forbindelse med samhandlingsmøter samt særmøte vedrørende planarbeider 29.01.2020, er entreprenøren gjort kjent med at nåværende hovedplan for prosjektet har relativt store forskyvninger i forhold til hovedplan som er lagt til grunn i entreprenørens tilbud (kontraktsgrunnlag). Entreprenøren vil komme tilbake til eventuelle konsekvenser, ettersom disse blir kjent.¹³⁶ (understreket her)

Bravida var før inngåelsen av K3207 klar over store forskyvninger i hovedplanen. Bravidas tilbudspresentasjon viser at Bravida ikke forventet en oppstart før i januar 2021. Den angivelige ineffektiviteten til basene er derfor ikke dekningsberettiget, jf NS 8405 punkt 25.3 tredje avsnitt.

10.3.1.2 Kravet er uansett ikke sannsynliggjort

Tilsvarende som for kontrakt K4003, jf punkt 9.3.2 over, anførte Bravida at 70 % av alle timene til de tre basene i perioden utgjorde uproduktiv tid. Timesatsen var satt til 900 kroner med tillegg av merverdiavgift, tilsvarende kontraktens timepris for byggeplassleder.

Helse Stavanger anfører at tingrettens kravsutmåling er uriktig. Det vises til Helse Stavangers anførsel i punkt 9.3.2.1. Tilsvarende anførsel gjøres gjeldende overfor Bravidas krav på dette punktet.

Videre bestrider Helse Stavanger Bravidas beregning av uproduktiv tid. Det er påfallende at andelen uproduktiv tid er satt til 70 % for hver av de tre basene, og at samme andel er lagt til grunn for Bravidas anslag på kontrakt K4003. En slik gjennomgående prosentsats kan vanskelig bygge på en konkret vurdering av den enkelte bas' faktiske tidsbruk. Dette forsterkes av at timelistene i liten grad identifiserer hva timene er gått med til. Helse Stavanger anfører at Bravida ikke har sannsynliggjort kravet. For øvrig vises det til punkt 9.3.2 over.

¹³⁵ Tingrettens dom s.108

¹³⁶ FU03 s. 2766

10.3.2 Bravidas krav knyttet til tilleggsvederlag for tapt dekningsbidrag for utleide ressurser

10.3.2.1 Det foreligger ikke grunnlag for kravet

Det vises til redegjørelsen i punkt 10.3.1.1. Helse Stavanger anfører på tilsvarende måte at det ikke foreligger byggherreforhold som gir grunnlag for kravet, og kravet heller ikke er dekningsberettiget etter kontrakten, jf NS 8405 punkt 25.3 tredje avsnitt.

10.3.2.2 Kravet er uansett ikke sannsynliggjort

Helse Stavanger anfører at Bravida ikke har sannsynliggjort det dekningsbidraget som kravet bygger på. Kravet bygger på tapt fortjeneste basert på Bravidas kalkyle av 12. juni 2019¹³⁷. Denne kalkylen var imidlertid utarbeidet lenge før Bravidas endelige tilbud ble inngitt i januar 2020 og kontrakten ble inngått i februar 2020. Kalkylen kan derfor ikke uten videre legges til grunn som Bravidas reelle kalkyle ved avtaletidspunktet. Dette gjelder særlig fordi K3207 ble inngått på et tidspunkt hvor Bravida var kjent med at oppstart ville bli forskjøvet og at innvendige arbeider ikke ville starte i april 2020. Kalkylen er dermed uansett ikke egnet til å sannsynliggjøre hvilket dekningsbidrag Bravida ville hatt sett det påberopte forholdet borte.

Helse Stavanger mener videre at utmålingen ikke kan bygge på dekningsbidrag oppnådd i andre prosjekter, slik tingretten har gjort. Dekningsbidrag varierer med prosjekttipe, størrelse, kompleksitet, varighet, marked, kontraktsform, bemanningsmodell mv. Nye SUS skiller seg på samtlige punkter fra prosjektene som sammenligningen bygger på.

10.3.3 Bravidas krav knyttet til tilleggsvederlag for tapt dekningsbidrag og lønnskostnader for permitterte ressurser

10.3.3.1 Det foreligger ikke grunnlag for kravet

Det vises til redegjørelsen i punkt 10.3.1.1. Helse Stavanger anfører på tilsvarende måte at det ikke foreligger byggherreforhold som gir grunnlag for kravet, og kravet heller ikke er dekningsberettiget etter kontrakten, jf NS 8405 punkt 25.3 tredje avsnitt.

10.3.3.2 Kravet er uansett ikke sannsynliggjort

Bravida har anført at lediggangen som følge av forsinket oppstart gjorde det nødvendig å permittere 13 ansatte. Det er krevd lønnskostnader for disse ansatte i lønnspliktperioden. Bravida har beregnet et samlet timeantall på 855 timer og en lønnskostnad på 790 kroner. Videre er det krevd tapt dekningsbidrag på 280 kroner per time for det samme antallet permitterte personer i perioden Bravida hadde lønnsplikt.

Som for kravet om tapt dekningsbidrag ved utleie av ressurser gjør Helse Stavanger gjeldende at Bravida heller ikke har sannsynliggjort dekningsgraden for de permitterte ressursene.

Helse Stavanger anfører videre at Bravida ikke har sannsynliggjort at årsakene til permitteringer av ressursene kan knyttes til SUS. Helse Stavanger viser i denne sammenheng til Pims-meldinger fra Bravida om behov for å få fastsatt fremdriftsplaner *minst* 60 dager før kontraktsarbeidene kunne starte. Dette var nødvendig for at Bravida skulle kunne planlegge sin egen utførelse. Helse Stavanger mener dette tilsier at Bravida har hatt utfordringer med å få *tilgang* til personell, og at permitteringene ikke kan knyttes til SUS.

¹³⁷ FU154 s. 1206

10.3.4 **Bravidas krav knyttet til tilleggsvederlag for ansettelseskostnader for nye fagarbeidere, prosjektledere og avdelingsledere**

10.3.4.1 Det foreligger ikke grunnlag for kravet

Det vises til redegjørelsen i punkt 10.3.1.1. Helse Stavanger anfører på tilsvarende måte at det ikke foreligger byggherreforhold som gir grunnlag for kravet, og at kravet heller ikke er dekningsberettiget etter kontrakten, jf NS 8405 punkt 25.3 tredje avsnitt.

10.3.4.2 Kravet er uansett ikke sannsynliggjort

Helse Stavanger gjør gjeldende at det ikke er sannsynliggjort at oppsigelsene og de etterfølgende ansettelsene eller innleien har en slik sammenheng med prosjektet at kostnadene er dekningsberettiget.

Som grunnlag for kravet er det vist til at 21 rørleggere sa opp sine stillinger i selskapet i perioden september 2020 til april 2021. Tingretten fant at det ikke forelå dokumentasjon i saken som belyste den direkte årsaken til oppsigelsene:

*Det fremkommer ikke av dokumentasjonen fremlagt i saken hva som var den direkte årsaken til de mange oppsigelsene i denne perioden. Sett hen til antallet oppsigelser i den perioden byggherren hadde besluttet utsatt oppstart, sammenholdt med bemanningsplanen for allokering av rørleggerressursene ved Bergens-avdelingen, jf. forklaringen fra Strømmen, finner retten sannsynliggjort at årsaken til oppsigelsene i all hovedsak var knyttet opp mot den forsinkede oppstart og påfølgende lediggang. Forsinkelsen medførte manglende sysselsetting over tid, manglende forutberegnelighet og permitteringer.*¹³⁸ (vår understreking)

Helse Stavanger mener tingrettens bevisvurdering er feil og ikke i tråd med at det er *entreprenøren* som skal føre sannsynlighetsbevis for at oppsigelsene skyldes forhold ved SUS og at det som følge av dette også var nødvendig med nyansettelser. Under hovedforhandlingen viste Helse Stavanger til eksempler på ressurser som oppga helt andre årsaker til oppsigelsen. Blant annet ble et bytte av lønssystem oppgitt som oppsigelsesgrunn.¹³⁹

Bravida har ikke sannsynliggjort at oppsigelser og etterfølgende rekrutteringskostnader kan knyttes til SUS.

10.3.5 **Bravidas krav knyttet til merkostnader for en ekstra bas**

10.3.5.1 Det foreligger ikke grunnlag for kravet

Det vises til redegjørelsen i punkt 10.3.1.1. Helse Stavanger anfører på tilsvarende måte at det ikke foreligger byggherreforhold som gir grunnlag for kravet, og at kravet heller ikke er dekningsberettiget etter kontrakten, jf NS 8405 punkt 25.3 tredje avsnitt.

10.3.5.2 Kravet er uansett ikke sannsynliggjort

Tingretten har konkludert med at kravet er sannsynliggjort. Tingretten uttaler på side 115 i dommen:

Retten viser også for denne vurdering til skrevet fra Strømmen av 24.01.22, som retten anser som et tidsnært bevis hva gjelder årsakssammenheng mellom forsinket oppstart og behov for oppbemanning etter lediggang, utleie og permitteringer. Retten legger Strømmens forklaring og de fremlagte timelister til grunn, og finner sannsynliggjort at nyansatte og innleid personell førte til behov

¹³⁸ Tingrettens dom s.115

¹³⁹ FU154 s. 1025

for en tettere oppfølging fra én allokert bas over en periode. Bravida har krevet dekket merkostnader hertil fra oppstart innvendige arbeider og frem til medio januar 2023, noe som fremstår som nødvendig og påregnelig.

Etter dette har retten kommet til at det foreligger tilstrekkelig årsakssammenheng mellom merkostnadene ved én ekstra bas i prosjektet og den forsinkelse byggherren har ansvaret for. Hva gjelder timeprisen vises til redegjørelsen ovenfor under kravet om dekning av uproduktiv bas-tid for K3207 som følge av utsatt oppstart. (vår understrekning)

For Helse Stavanger er det svært uklart hva det er retten mener sannsynliggjør behovet for en ekstra bas. Det er ikke vist til konkrete forhold ved nyansettelsene og de innleide ressursene som kan underbygge at det var påkrevd med oppfølging fra en heltid basressurs i ett og et halvt år, og at dette skyldes forhold som kan tilskrives SUS.

Helse Stavanger mener Bravidas fjerde bas ikke kan knyttes til de forholdene Bravida har påberopt som grunnlag for merkostnadskravet. Det er heller ikke sannsynliggjort at samtlige bastimer har vært nødvendig for oppfølgingen av nyansettelsene/de innleide.

Bravidas tilbudspresentasjon inneholdt et organisasjonskart for K3207 som viste fire montørteam underlagt fire navngitte baser. Å gjennomføre prosjektet med fire baser, var altså en forutsetning Bravida la til grunn for utførelsen av oppdraget.¹⁴⁰

Helse Stavanger anfører at Bravidas krav på merkostnader for en ekstra bas ikke er sannsynliggjort.

10.4 Oppsummering

Oppsummert anfører Helse Stavanger at det ikke foreligger byggherreforhold som danner grunnlag for Bravidas krav på merkostnader som følge av den utsatte oppstarten. Den utsatte oppstarten er uansett et forhold Bravida var kjent med på kontraktsinngåelsestidspunktet og som innebærer at ingen av kravene er dekningsberettiget. Kravene er uansett ikke sannsynliggjort.

11. FORSINKELSESRENTER OG AVSAVNSRENTER AV FORSINKET UTBETALT INNESTÅENDE K4003

11.1 Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og ankegrunnene

I tingretten fremmet Bravida prinsipalt et krav om forsinkelsesrenter med 1 806 954 kroner for innestående beløp, og subsidært et krav om avsavnsrenter med 867 734,34 kroner for innestående beløp. Kravet behandles på side 120–123 i dommen.

Bravidas krav på forsinkelsesrenter på innestående beløp er av Bravida begrunnet med at Helse Stavanger urettmessig avviste innkalling til ferdigbefaring 31. oktober 2024, og på den måten hindret Bravida i å sende sluttoppstilling med krav om utbetaling av innestående beløp.

Ferdigbefaring ble gjennomført om lag ett år senere (september 2025). For K4003 utgjorde innestående beløp på det tidspunktet (november 2025) 14 462 239 kroner. Bravida har krevd rentekompensasjon for forsinket betaling av dette beløpet for perioden oktober 2024 til november 2025.

¹⁴⁰ FU02 s. 4291

Tingretten konkluderte med at det ikke var grunnlag for å tilkjenne Bravida forsinkelsesrenter. Avgjørelsen er begrunnet i at Bravida ikke i tilstrekkelig grad hadde fremsatt et spesifisert varsel for slike kostnader. Det prinsipale kravet om forsinkelsesrenter ble på denne bakgrunn ikke tatt til følge.

Tingretten mente imidlertid at det var grunnlag for å tilkjenne Bravida avsavnsrente (6 %) tilsvarende 867 734,34 kroner, basert på ulovfestede regler om erstatning. Ifølge tingretten har Helse Stavanger opptrådt ansvarsbetingende (uaktsomt) i hele prosjektgjennomføringen. Den ansvarsbetingende prosjektgjennomføringen mener tingretten har påført Bravida betydelige forsinkelser, slik at det foreligger adekvat årsakssammenheng mellom Bravidas tap ved at innestående ikke ble fakturert høsten 2024 og Helse Stavangers uaktsomme forhold.

Helse Stavanger fremmet en rekke innvendinger til Bravidas krav som hverken er nevnt eller vurdert i dommen. Tingretten har heller ikke forholdt seg til det ansvarsbetingende forholdet som var påberopt av Bravida i saken.

Bravidas rentekrav var begrunnet i at Helse Stavanger nektet å gjennomføre ferdigbefaring i november 2024. Bravida har derfor krevet avsavnsrenter frem til ferdigbefaring ble gjennomført ett år senere. Tingretten har imidlertid ikke foretatt noen vurdering av om vilkårene for ferdigbefaring forelå, men tatt utgangspunkt i et helt annet ansvarsgrunnlag, nemlig at Helse Stavanger skal ha opptrådt erstatningsbetingende uaktsomt gjennom hele prosjektgjennomføringen.

Helse Stavanger mener tingrettens vurdering av Bravidas krav på renter på innestående beløp bygger på feil bevisbedømmelse og rettsanvendelse.

11.2 Tidspunktet innestående kan faktureres

Etter kontrakten skal innestående faktureres i slutfakturaen. Kontrakten angir videre at sluttoppstilling med slutfaktura først kan sendes byggherren når milepælen ferdigbefaring er nådd.¹⁴¹ Slutfakturaen forfaller deretter til betaling to måneder etter mottak, jf NS 8405 punkt 33.2. Bravidas krav på utbetaling av innestående er dermed knyttet opp mot tidspunktet for gjennomført ferdigbefaring.

11.3 Sakens rettslige side – ankegrunner

11.3.1 Innledning

For Bravidas prinsipale krav på vederlagsjustering (forsinkelsesrenter) for Helse Stavangers avvisning av ferdigbefaring, fant tingretten at de økonomiske konsekvensene av forsinkelsen ikke var spesifisert i tide, slik at kravet ble ansett tapt.

Helse Stavanger anfører at det prinsipale kravet heller ikke kunne ha ført frem fordi avvisningen av ferdigbefaring var rettmessig, og fordi Bravidas kostnader ved å ha innestående i en lengre periode enn forutsatt uansett er ivaretatt gjennom kontraktens regulering av rigg og drift i forlenget byggetid.

Tingretten ga derimot Bravida medhold i det subsidiære kravet om avsavnsrenter etter ulovfestede erstatningsregler:

Retten har etter bevisførselen kommet til at det foreligger ansvarsgrunnlag (culpa), adekvat årsakssammenheng og et økonomisk tap for Bravida ved ikke å få utbetalt innestående som avtalt. Byggherren har opptrådt uaktsomt og har ansvar for de betydelige forsinkelsene i byggeprosjektet. Forsinkelsen har ført til økonomisk tap for entreprenøren. Sett hen til forsinkelsesperioden og beløpets størrelse kan ikke retten forstå annet enn at et krav fra entreprenøren på

¹⁴¹ FU01 s. 122

avsavnsrente av innestående for begge kontraktens vedkommende, må fremstå som påregnelig for byggherren. (side 123 i dommen)

Helse Stavanger mener vilkårene for avsavnsrenter ikke er oppfylt. Det foreligger ikke ansvarsgrunnlag eller økonomisk tap. Det vises til punkt 11.3.2 nedenfor.

11.3.2 Det foreligger ikke grunnlag for å tilkjenne Bravida avsavnsrenter på innestående beløp

11.3.2.1 Rettslig utgangspunkt

I rettspraksis er det lagt til grunn at renter kan tilkjennes uten særskilt hjemmel, se blant annet Rt-2002-71, Rt-2010-816 og Rt-2014-501.

I Rt-2014-501 la Høyesterett til grunn at det ikke gjelder som et prinsipp at ethvert økonomisk etteroppgjør uten forsinkelsesrenter skal suppleres med et tillegg i form av avsavnsrenter (avsnitt 45). Hvorvidt det skal tilkjennes avsavnsrenter, avgjøres på bakgrunn av vanlige erstatningsrettslige regler (ansvarsgrunnlag, årsakssammenheng og økonomisk tap). I tillegg skal det skje en samlet helhetsvurdering. I denne helhetsvurderingen vil det blant annet ha betydning om partene har fulgt den ordinære prosedyren som kontrakten legger opp til, hvor lang tid det har gått før oppgjør finner sted, om tidsforløpet er en konsekvens av avtalt prosedyre, samt retts tekniske hensyn. Med retts tekniske hensyn menes i denne sammenheng om problemstillingen (avsavnsrenter) vil aktualiseres i et stort antall tilsvarende saker. Dersom det er tilfelle, vil det tale mot at det tilkjennes avsavnsrenter.

Etter Helse Stavangers syn foreligger ikke vilkårene for å tilkjenne Bravida avsavnsrenter for forsinket utbetaling av innestående.

11.3.2.2 Innestående er den del av den avtalte sikkerhetsstillelse i kontrakten

Tingrettens vurdering av Bravidas krav på avsavnsrenter synes å bero på en misforståelse av systemet med innestående i entreprisekontrakter. På side 120 i dommen redegjør tingretten for kontraktens regulering av innestående. Tingretten skriver blant annet at:

Innestående er i entrepriseretten en avtalt kreditt fra entreprenøren til byggherren, hvoretter en del av kontraktssummen holdes tilbake av byggherren frem til tidspunktet for sluttoppgjør.

Betegnelsen av innestående som en avtalt «kreditt» som ytes byggherren er misvisende.

Innestående er en del av entreprenørens samlede sikkerhetsstillelse i kontrakten. Entreprenøren får løpende avdragsbetaling, men 10 % av avdragsgrunnlaget holdes tilbake i de månedlige avdragsfakturaene som sikkerhet for entreprenørens kontraktsoppfyllelse. Samlet innestående skal maksimalt utgjøre 5 % av kontraktssummen.¹⁴²

Innestående kan i tråd med Høyesteretts anvisninger redegjort for over, passende betraktes som «*utslag [av] en prosedyre som partene forutsatte da [...]avtalen ble inngått*», jf Rt-2014-501 avsnitt 48. I tråd med Høyesteretts føringer gir dette et snevrere rom for anvendelse av avsavnsrenter i denne saken. Det kan i denne sammenheng legges til at Helse Stavanger ikke er kjent med saker der en entreprenør har blitt tilkjent avsavnsrenter på innestående.

11.3.2.3 Det foreligger verken ansvarsgrunnlag, årsakssammenheng eller økonomisk tap

¹⁴² FU01 s. 120-121

Tingretten har som nevnt lagt til grunn at Helse Stavanger opptrådte ansvarsbetingende uaktsomt i prosjektgjennomføringen og derfor er ansvarlig for de betydelige forsinkelsene i prosjektet. Tingretten mener at disse forsinkelsene har påført Bravida et økonomisk tap. Tingretten skriver:

Sett hen til forsinkelsesperioden og beløpets størrelse kan ikke retten forstå annet enn at et krav fra entreprenøren på avsavnsrente av innestående for begge kontraktens vedkommende, må fremstå som påregnelig for byggherren.¹⁴³

Helse Stavangers redegjørelser i anken viser at tingrettens vurdering av rotårsaken til de store forsinkelsene i prosjektet ikke kan tillegges Helse Stavanger. Det foreligger ingen ansvarsbetingende uaktsom kontraktsgjennomføring på Helse Stavangers side.

Det er enighet om at Bravida ikke er ansvarlig for den utsatte oppstarten av de innvendige arbeidene eller for forlengelsen av byggetiden som fulgte av inkluderingen av bygg 11 del 2. Bravida har derfor fått fristforlengelse og vederlagsjustering i tråd med kontraktens formel for rigg- og driftskostnader i den forlengede byggetiden. Denne vederlagsjusteringen omfatter også kapitalkostnader i den forlengete byggetiden. Helse Stavanger anfører at det ikke er grunnlag for å tilkjenne avsavnsrenter for tapsposter som er regulert i kontrakten. Det ville i så fall innebære en dobbeltkompensasjon.

Tilkjennelse av avsavnsrenter i en situasjon der tingretten har konkludert med at et eventuelt krav på vederlagsjustering ikke kan føre frem som følge av for sen spesifisering, vil dessuten innebære en omgåelse av kontraktens varslingsregime.

12. FORSINKELSESRENTER OG AVSAVNSRENTER AV FORSINKET UTBETALT INNESTÅENDE K3207

12.1 Overordnet om Bravidas krav, tingrettens vurdering og ankegrunnene

I tingretten fremmet Bravida prinsipalt et krav om forsinkelsesrenter på 1 102 690 kroner for innestående beløp, og subsidiært et krav om avsavnsrenter på 529 533,18 kroner for innestående beløp. Kravet behandles på side 120–123 i dommen.

Bravidas krav på forsinkelsesrenter på innestående beløp er av Bravida begrunnet med at det skulle være gjennomført ferdigbefaring 31. oktober 2024, og at gjennomføring av ferdigbefaring november 2025 har hindret Bravida i å sende sluttoppstilling med krav om utbetaling av innestående beløp på et tidligere tidspunkt.

Tingretten vurderte at det ikke var grunnlag for å tilkjenne Bravida forsinkelsesrenter på grunn av manglende varslings om de økonomiske konsekvensene ved avvisningen av ferdigbefaringen. Det prinsipale kravet om forsinkelsesrenter ble ikke tatt til følge.

På samme måte som for rentekravet for K4003, vurderte tingretten at det var grunnlag for å tilkjenne Bravida avsavnsrente (6 %) tilsvarende 867 734, 34 kroner.

Bravidas rentekrav for K3207 og K4003 er vurdert samlet av tingretten. Begrunnelsen Bravida har for rentekravet i de to kontraktene er den samme (påstått urettmessig avvisning av ferdigbefaring oktober 2024).

En helt sentral forskjell mellom de to kontraktene, som retten ikke tar stilling til, er at Bravida i K3207 aldri sendte innkalling til ferdigbefaring i oktober 2024. Ferdigbefaring for K3207 ble først gjennomført i oktober 2025. Bravida har formentlig selv ikke ment seg berettiget til gjennomføring av ferdigbefaring og påfølgende fakturering av innestående på et tidligere tidspunkt.

¹⁴³ Tingrettens dom s. 123

Det foreligger dermed ikke grunnlag for Bravidas prinsipale og subsidiære rentekrav. For øvrige vises det til Helse Stavangers anførsler i punkt 11.3 som også gjøres gjeldende for dette kravet.

13. PROSJEKTERINGSKOSTNADER FOR NØDVENDIG PRODUKSJONS-UNDERLAG K 4003

13.1 Innledning – tingrettens konklusjon – overordnet om ankegrunnene

For tingretten fremmet Bravida krav om dekning av kostnader til utarbeidelse av prosjekteringsunderlag i form av 2D-tegninger i kontrakt K4003. Bravidas krav bygger på en påstand om at Helse Stavangers produksjonsunderlag i form av 3D-modellen var i strid med kontraktens krav og heller ikke «byggbart». Bravidas krav utgjorde 9 853 880 kroner eksklusiv merverdiavgift med tillegg av lønns- og prisstigning. Kravet behandles på side 130–141 i dommen.

Tingretten konkluderte med at byggherrens prosjekteringsunderlag ikke var i samsvar med kontraktens forutsetninger, og at dette utgjorde en byggherresvikt etter NS 8405 punkt 25.2. Tingretten fant at Bravida hadde rett til vederlagsjustering for kostnadene ved å utarbeide 2D-tegninger og tilkjente Bravida 5 659 115 kroner eksklusiv merverdiavgift med tillegg av lønns- og prisstigning.

Helse Stavanger anker over tingrettens rettsanvendelse og bevisbedømmelse. Helse Stavanger bestrider at prosjekteringsunderlaget var mangelfullt. Helse Stavanger mener at all nødvendig informasjon fremgikk av BIM-modellen eller det supplerende underlaget som var gjort tilgjengelig. Kontrakten bygget dessuten på en BIM-basert gjennomføringsmodell og påla Bravida omfattende forpliktelser knyttet til opplæring av ansatte, kontroll av arbeidsunderlaget og bruk av siste revisjon av BIM-modellen. Helse Stavanger mener at Bravidas eventuelle utfordringer med bruken av arbeidsunderlaget skyldes Bravidas manglende etterlevelse av kontraktens krav og selvvalgt bruk av egne 2D-tegninger.

Kravet er under enhver omstendighet tapt på grunn av for sen varsling. Helse Stavanger er dessuten uenig i at de påståtte kostnadene er dokumentert.

13.2 Kontraktens vilkår

Det følger av NS 8405 punkt 19.2 at byggherren skal levere et prosjekteringsunderlag i form av «*tegninger, beskrivelser og beregninger som er nødvendige og egnet som grunnlag for utførelsen av kontraktsarbeidet*». Hvilke tegninger, beskrivelser og beregninger som er «*nødvendige og egnet*» beror – som tingretten kommenterer – på en konkret vurdering av kontraktsforholdet, herunder hva slags arbeider entreprenøren skal utføre for byggherren. Prosjekteringsunderlaget skal ha en detaljeringsgrad som gjør at entreprenøren settes i stand til å utføre arbeidene. Prosjekteringsplikten omfatter ikke selve utførelsen av de beskrevne arbeidene, som forutsettes å følge av normal bransjepraksis og god håndverksskikk.¹⁴⁴

Hvorvidt Helse Stavangers prosjekteringsunderlag var «*nødvendig og egnet*» må vurderes i lys av at kontrakten bygget på en BIM-basert gjennomføringsmodell med bruk av 3D-modeller. Tingretten gir en overordnet redegjørelse for dette på side 131 følgende. Tingretten behandler imidlertid i liten grad at kontrakten også stilte klare krav til entreprenørenes digitale samhandling innenfor kontraktens gjennomføringsmodell.

Det fremgår av kontraktens C.1.3 «*Digital samhandling*»¹⁴⁵ at entreprenørene skulle sørge for opplæring i egen organisasjon blant annet i bruk av BIM-modellen, nettbrett og BIM-kiosker slik at

¹⁴⁴ Marthinussen m.fl. «*NS 8405 med kommentarer*» side 268-269

¹⁴⁵ FU01 s. 200

entreprenørens ansatte kunne forholde seg til både 2D tegninger og 3D modellen gjennom bruk av digitale verktøy og håndholdte enheter på byggeplass.¹⁴⁶ Entreprenørene skulle stille nettbrett til rådighet for prosjektledere, anleggsledere, baser mv som hadde behov for tilgang til modellen og 2D-detaljtegninger, og utpeke ansvarlige for informasjonsforvaltning og digital samhandling¹⁴⁷. Videre skulle leverandørene ha sin egen modellansvarlig som hadde ansvar for å følge opp BIM-rutiner i det daglige arbeidet innen egen organisasjon.

Kontrakten forutsatte videre at entreprenørene hadde et «*stort ansvar i kvalitetssikring av informasjon, modell og tegninger, og rapportere avvik, samt forberede seg til og delta i modellgjennomganger for hvert kontrollområde*»¹⁴⁸. Revisjon av IFC-fagmodeller (digital 3D-modell) skulle være prioritert foran revisjon av PDF-baserte tegninger ved endringer. Entreprenør måtte derfor basere seg på størst mulig bruk av modellen som grunnlag for egen produksjon og planlegging.¹⁴⁹ Som del av «*14-0-prosessen*» skulle arbeidsunderlaget gjennomgås av entreprenøren for å avdekke avvik i 3D-modeller, 2D-baserte tegninger og annen informasjon. Som del av dette skulle entreprenørene gjennomføre en intern byggbarhetskontroll basert på mottatt produksjonsunderlag innen 10 uker før første entreprenør startet arbeidet i et kontrollområde¹⁵⁰, jf punkt 5.7 ovenfor. Dersom avvik ble identifisert, skulle entreprenøren varsle byggherren. Videre fastsatte kontrakten at entreprenørene selv hadde ansvar for å ta nødvendige utsnitt og bestille 2D-tegninger på papir etter behov og for egen regning.¹⁵¹

I samsvar med denne kontraktsreguleringen ble det tidlig gjennomført en samhandlingsfase der prosjekteringsunderlaget ble gjennomgått med Bravida. Bravida fikk opplæring i bruk av BIM-modellen og aktuelle rutiner for prosjektering og utførelse. Tidlig i prosjektet ble det også avholdt BIM-møter med Bravida, der Helse Stavanger etterkom konkrete ønsker fra Bravida knyttet til modellen.

Den modellbaserte prosjekteringen utelukket ikke at deler av prosjekteringsunderlaget, særlig innen elektrofaget, måtte gis i en annen form. Konkurranses grunnlaget inneholdt derfor, i tillegg til BIM-modellen, 87 tegninger, blant annet tegninger av jordledninger, føringsveier og skjemategninger. Utarbeidelsen av slike tegninger innebar ikke at utgangspunktet om modellbasert prosjektering var fraveket. Helse Stavanger utvidet også antallet tegninger i løpet av prosjektet. Totalt utarbeidet Helse Stavanger 582 elektrotegninger. I tillegg utarbeidet både OneCo og Bravida en rekke tegninger som ledd i sin kontraktsfestede leverandørprosjektering.

13.3 Underlaget i form av BIM-modellen var nødvendig og egnet arbeidsunderlag

Tingretten fant at BIM-modellen ikke var et egnet arbeidsunderlag for elektroentreprisen, blant annet ved at modellen manglet modellering og detaljprosjektering, nødvendig merking av komponenter i modellen, samt tilstrekkelig informasjon om visse objekter. Videre mente tingretten at anvendelse av modellen ikke ga tilstrekkelig god arbeidsflyt og var ineffektiv som arbeidsunderlag. Tingretten påpekte også at automatisk høsting av 2D-tegninger uten stort behov for bearbeiding ikke var mulig.

Helse Stavanger bestrider dette. Helse Stavanger gjør gjeldende at byggherren har levert et nødvendig og egnet arbeidsunderlag i tråd med kontraktens krav og avklaringer som ble gjort med Bravida tidlig og underveis i prosjektet. All nødvendig informasjon fremgikk av BIM-modellen og kunne leses ut av denne. De tegningene Bravida krever betalt for, inneholder kun informasjon som allerede fantes i modellen. Det foreligger derfor ingen byggherresvikt.

I dommen trekker tingretten frem enkelte eksempler på forhold som etter tingrettens syn ikke fremgikk av modellen. Det gjelder blant annet påstått manglende

¹⁴⁶ C.1.3 Digital Samhandling punkt 9, FU01 s. 205

¹⁴⁷ C.1.3 Digital Samhandling punkt 6, FU01 s. 203

¹⁴⁸ C..1.3 Digital Samhandling punkt

¹⁴⁹ C.1.3 Digital Samhandling punkt 6, FU01 s. 203

¹⁵⁰ D.1 Administrative rutiner punkt 4.4, FU01 s. 1374

¹⁵¹ C.1.3 Digital Samhandling punkt 9, FU01 s. 205-206, D1 Administrative rutiner punkt 4.4 s. 6 flg

modellering og detaljprosjektering, nødvendig merking av komponenter i objektet, samt tilstrekkelig informasjon om tavler og punkter¹⁵² og manglende modellering av kabeltrekking (elkraftfordeling) og kabelbroer, samt merking av jording¹⁵³.

Her blander tingretten sammen flere forhold.

- Nødvendig merking av komponenter: Dette fremgikk av modell, bortsett fra kabelmerking, hvor Bravida og byggherre var enige om at Bravida benyttet lister fra dRofus.
- Tilstrekkelig informasjon om tavler og punkter: Punkter hadde tilstrekkelig informasjon i modellen. Tavler hadde egne tavleskjema der også kabeltype fremgikk. Det var enighet med Bravida om bruk av tavleskjema.
- Manglende modellering av kabeltrekking: Dette var aldri modellert, og hadde heller aldri vært krevd av Bravida eller andre aktører. Informasjon om kabeltrekking fremgikk av modellen.
- Kabelbroer: Alle kabelbroer var modellert.
- Merking av jording: Det er uklart hva tingretten henviser til her. Jordingspunkt for gulvbelegg var markert, men det er ikke vanlig å modellere generell jording. Dette ble heller ikke krevd av Bravida. Generelle prinsippsskisser ble utarbeidet ved behov.

Nødvendig informasjon som ikke fremgikk av modell, var altså tilgjengelig i 2D-tegninger samt øvrig underlag som var gjort tilgjengelig av Helse Stavanger, jf punkt 13.2 over, i tråd med prinsippene avklart med Bravida i tidlig fase av prosjektet. Dette ble dokumentert av Helse Stavanger under tingrettsbehandlingen, uten at tingretten verken nevner eller drøfter dette.

Tingretten konkluderer videre med at modellen var «*ineffektiv som arbeidsunderlag*» og «*ikke egnet for Lean-produksjon*». Også dette bestrider Helse Stavanger. Dersom Bravida hadde sørget for å lære opp egne montører i samsvar med kontraktens krav og for øvrig overholdt sine forpliktelser knyttet til digital samhandling, ville modellen vært et egnet arbeidsunderlag også for Bravidas arbeidere. At bruk av modellen forutsatte navigering, zooming, lagring av informasjon mv, var forhold Bravida måtte forvente ut fra kontraktens beskrivelser. Det var dessuten mulig å hente ut 2D-tegninger fra modellen.

Bravidas anførsler om mangler ved modellen og at underlaget ikke var byggbart, harmonerer dessuten svært dårlig med at Bravida i lang tid gjennom prosjektets 14-0-prosess kvitterte ut og rapporterte at arbeidsunderlaget fra Helse Stavanger var tilstrekkelig for bygging. For hele 89 innvendige kontrollområder har Bravida kvittert ut at underlaget var tilstrekkelig for bygging. I kun 12 har Bravida gitt tilbakemelding til prosjekteringsgruppen om en eller flere mangler eller avklaringsbehov.¹⁵⁴

13.4 Bravidas utfordringer skyldes Bravidas egne forhold

Som beskrevet i punkt 13.2, stilte kontrakten strenge krav til entreprenørenes digitale samhandling på prosjektet. Kravene var ikke kun administrative formkrav. De var en forutsetning for kontraktens gjennomføringsmodell, der BIM-modellen var sentral i grensesnittet mellom prosjekterende og utførende. Etterlevelse fra entreprenørenes side var derfor en forutsetning for at modellen kunne fungere som arbeidsunderlag.

Helse Stavanger anfører at Bravidas utfordringer med bruken av 3D-modellen og behov for 2D-tegninger ikke skyldtes mangler ved modellen eller ved Helse Stavangers ytelser, men en følge av

¹⁵² Tingrettens dom s. 133 siste avsnitt

¹⁵³ Tingrettens dom s. 134, andre avsnitt

¹⁵⁴ Oversikt over 14-0 og tidsfrister pr. 20.03.2024, FU13 s. 1105

Bravidas manglene kunnskap om og sviktende etterlevelse av kontraktens krav til bruk av modellen som arbeidsunderlag.

Helse Stavanger viser blant annet til at Bravida utover i prosjektet forholdt seg stadig mindre til fristene i 14-0-prosessen, jf punkt 5.7.6 over. Dette omfattet de frister Bravida var pålagt å overholde for å gjennomgå og gi tilbakemelding på prosjekteringsunderlaget for kontrollområdene. Prosessen var innrettet nettopp for å fange opp eventuelle innsigelser, feil og avklaringsbehov før arbeidsunderlaget ble frigitt til produksjon.

Videre tok Bravida i liten grad hensyn til revisjoner i arbeidsunderlaget, og utførte arbeid som ikke var i samsvar med gjeldende revisjoner. At underlaget ville bli oppdatert, revidert og presisert gjennom byggefasen, var en kjent og kontraktsfestet forutsetning. Bravida pliktet å arbeide etter siste versjon.

Helse Stavanger påpekte slike forhold flere ganger i løpet av prosjektet, blant annet i brev til Bravida av 27. september 2022.¹⁵⁵ Helse Stavanger sendte også et eget varsel til Bravida i desember 2022.¹⁵⁶ Bravida var derfor kjent med både innholdet i pliktene i kontrakten og Helse Stavangers standpunkt om at de ikke ble overholdt. Bravida hadde full anledning til å innrette seg etter dette.

Til tross for dette valgte Bravida i 2023 å innføre et internt forbud mot å arbeide etter siste versjon av modellen og besluttet at Bravidas egne 2D-tegninger skulle rangeres foran innholdet i BIM-modellen. Bravida unnlot i tillegg i stor grad å oppdatere sine egne 2D-tegninger når underlaget ble revidert. Disse beslutningene var etter Helse Stavangers syn egnet til å forsterke de problemene Bravida har påberopt seg. Når Bravidas produksjon bevisst ble styrt etter et underlag som Bravida visste at ikke nødvendigvis gjenspeilte siste versjon av modellen, måtte Bravida forvente avvik og behov for omgjøring av utførte arbeider.

I den sammenheng er det et poeng Bravida i stort omfang benyttet seg av innleid personell fra ulike selskaper. Om de innleide i det hele tatt fikk noen opplæring i bruken av BIM-modellen er uvisst for Helse Stavanger. Etter Helse Stavangers syn er det nærliggende å se Bravidas behov for 2D-tegninger i sammenheng med den omfattende innleien av personell.

13.5 Under enhver omstendighet er kravet varslet for sent

Bravida varslet krav om vederlagsjustering som følge av byggherresvikt først 31. oktober 2022.¹⁵⁷ Kravet gjaldt kostnader for utarbeidelse av 2D-tegninger fra desember 2020, og beløp seg til ca 6,7 millioner kroner. Kravet er altså varslet om lag to år etter at Bravida, ifølge tingretten, startet å utarbeide 2D-tegninger i desember 2020¹⁵⁸. Bravidas frister i 14-0-prosessen for innvendige arbeider startet i september 2020 og på tidspunkt for varsling gjensto kun to kontrollområder. Dette er åpenbart for sent. Kravet er derfor uansett tapt.

Tingretten skriver på side 141:

Retten finner imidlertid ikke å kunne gi Bravida fullt ut medhold i kravet om vederlagsjustering knyttet opp mot medgått tid for interne ressurser. Bravidas varsel dekker løpende byggherresvikt og endringer frem i tid, men kan ikke gjøres gjeldende tilbake i tid. Retten finner i forlengelsen av dette at kun kostnader knyttet til utarbeidelse av tegninger for perioden etter den 01.09.22 kan dekkes under kravet.

Slik Helse Stavanger leser dommen, legger tingretten til grunn at varselet kom for sent for den perioden kravet i hovedsak gjelder, men at Bravida likevel kan kreve dekket kostnader pådratt etter at

¹⁵⁵ Brev fra Helse Stavanger til Bravida av 27. september 2022, FU04 s. 5666

¹⁵⁶ Varsel K4003-V027, FU13 s. 1103

¹⁵⁷ KE-046, FU159 s. 510

¹⁵⁸ Tingrettens dom s. 137, siste avsnitt

varselet ble sendt. Dette er uriktig rettsanvendelse. Varslingsregelen i NS 8405 punkt 21.1, jf 25.3, er en preklusjonsregel knyttet til forholdet, ikke en tidsavgrensning av kostnadene som forholdet skal ha medført. Dersom det varsles for sent, tapes retten til å påberope seg forholdet som grunnlag for vederlagsjustering i sin helhet.

Tingrettens begrunnelse er heller ikke helt konsistent med egne premisser. Tingretten uttaler at varselet «*kan ikke gjøres gjeldende tilbake i tid*», men setter likevel skjæringstidspunktet til 1. september 2022, det vil si to måneder før varselet ble fremsatt 31. oktober 2022 i KE-046. Tingretten tilkjenner dermed Bravida dekning for kostnader pådratt før varslingstidspunktet, uten at tingretten begrunner grunnlaget for det.

Helse Stavanger avviste kravet få dager etter at kravet ble fremsatt, også med den begrunnelse at kravet var varslet for sent.¹⁵⁹ Innsigelsen ble fremsatt uten ugrunnet opphold, jf NS 8405 punkt 8 tredje ledd.

13.6 Kort om utmålingen

Bravidas krav består av to poster, henholdsvis Bravidas angivelige interne kostnader basert på regningsarbeid med om lag 9,4 millioner kroner, og eksterne kostnader ved bistand fra blant annet Norconsult med om lag 430 000 kroner.

Ved regningsarbeid har Bravida rett til å få dekket «*nødvendige kostnader med å utføre arbeidet*», jf. NS 8405 punkt 31.1. Det fremgår at regningsarbeidet skal drives «*rasjonelt og forsvarlig*».

Helse Stavanger gjør gjeldende at Bravidas krav overstiger nødvendige kostnader og at arbeidet ikke er drevet rasjonelt og forsvarlig. Dette underbygges av uforholdsmessigheten mellom Bravidas og Norconsults tidsbruk og kostnader fordelt på antall tegninger. Bravidas tegninger er om lag 5 500 kroner dyrere per tegning enn de tegninger Norconsult utarbeidet.

Kravet er heller ikke tilstrekkelig dokumentert i form spesifiserte timelister. Helse Stavanger påpekte i tingretten at enkelte av timene som angis å ha medgått til utarbeidelse av 2D-teninger, er ført mot andre arbeidsoppgaver. Tingretten la likevel timelistene til grunn, fordi retten

*ikke [kunne] se at det får avgjørende betydning at timelistene ikke beskriver arbeidet mer inngående, slik byggherren synes å anføre. Bevisførselen har samlet sannsynliggjort – med god margin, at kostnadene som er krevet dekket er knyttet til utarbeidelse av nødvendige arbeidstegninger for K4003.*¹⁶⁰

Tingretten avviste samtidig innvendingen om dobbel timeføring, uten nærmere begrunnelse. Helse Stavanger mener at tingrettens bevisbedømmelse er feil.

Bravida har heller ikke oversendt ukentlig spesifiserte oppgaver over påløpte kostnader i tråd med kontraktens krav, jf. NS 8405 punkt 31.4. Kravet ble i stedet oppdatert med om lag seks måneders mellomrom, henholdsvis 31. oktober 2022¹⁶¹, 20. april 2023¹⁶² og 30. oktober 2023¹⁶³. Byggherren ble dermed fratatt alle muligheter for å fremskaffe motbevis eller fremsette eventuelle innvendinger til kravene. Manglende spesifikasjon og løpende kostnadsoppgaver innebærer under enhver omstendighet at et eventuelt krav må begrenses etter NS 8405 punkt 31.4.

¹⁵⁹ KE-046, FU159 s. 508

¹⁶⁰ Tingrettens dom s. 141 første hele avsnitt

¹⁶¹ KBS-046, FU159 s. 510

¹⁶² KBS-120, FU158 s.1665

¹⁶³ KBS-130, FU 158 s.1855

13.7 Oppsummering

Helse Stavanger anfører at det ikke er grunnlag for Bravidas krav om dekning av kostnader til utarbeidelse av prosjekteringsunderlag i kontrakt K4003. Et eventuelt krav er tapt på grunn av for sen varsling.

14. MERKOSTNADER TIL MÅLING AV UTFØRTE MENGDER FOR K4003

14.1 Innledning – tingrettens konklusjon – overordnet om ankegrunnene

For tingretten krevde Bravida tilleggsvederlag for merkostnader knyttet til gjennomføring av såkalt mengdekontroll i perioden januar 2023 til september 2024. Bravidas krav utgjorde 3 309 107 kroner eksklusiv merverdiavgift med tillegg av lønns- og prisstigning. Kravet synes i realiteten å gjelde kostnader til måling av utførte mengder i henhold til NS 8405 punkt 28.3, og ikke mengdekontroll etter NS 8405 punkt 27.2. Kravet er behandlet på side 141–147 i dommen.

Tingretten kom til at Bravidas krav ikke var tilstrekkelig varslet før 24. juni 2024, og avgrenset derfor kravet til kostnader påløpt etter dette tidspunktet. Tingretten tilkjente Bravida 2 565 687 kroner eksklusiv merverdiavgift med tillegg av lønns- og prisstigning.

Helse Stavanger anker over tingrettens rettsanvendelse og bevisbedømmelse. Bravida hadde ansvaret for å måle og dokumentere utførte mengder og bære kostnadene ved det. Helse Stavanger anfører at BIM-modellen inneholdt de mengdeopplysninger Bravida trengte for å gjennomføre måling av utførte mengder. For prosjekterte objekter ville mengdene være de samme enten de ble hentet direkte fra modellen eller telt manuelt på tegninger utledet av denne. Eventuelle merkostnader Bravida er påført skyldes derfor Bravidas eget valg om manuell optelling.

Bravidas krav er uansett fremsatt for sent og dermed tapt. Kravet er heller ikke dokumentert.

14.2 Kontraktens vilkår

Kontrakten er mengderegulerbar og basert på avtalte enhetspriser. Når det ikke er avtalt at det skal utføres mengdekontroll i henhold til NS 8405 punkt 27.2, beror mengdespørsmålet og Bravidas endelige vederlagskrav på hva som er korrekt mengdeoppgjør ved sluttoppgjøret.

Som i andre utførelsesentrepriser var det Bravida som måtte dokumentere medgåtte mengder. Det betyr også at Bravida hadde ansvaret for måling og påvisninger av mengdene i prosjektet, jf NS 8405 punkt 28.3 første og tredje avsnitt. Bravida måtte selv bære kostnadene ved dette.

Tingretten synes å ha lagt til grunn at det var avtalt at det skulle gjennomføres en full mengdekontroll i henhold til NS 8405 punkt 27.2 tidlig i prosjektet¹⁶⁴. Tingretten viser i den forbindelse til uttalelser i kontraktsmøtet avholdt 25. mars 2019¹⁶⁵ og til kontraktens del II punkt B.2.19¹⁶⁶ om at entreprenøren skal gjennomføre mengdekontroll.

Det beror i så fall på en misforståelse. Nevnte bestemmelser må leses i sammenheng med kontraktens C.2.1 Teknisk beskrivelse. I den innledende teksten til elkraftbeskrivelsen, under punktet «Mengder»¹⁶⁷, er mengdekontrollen knyttet til enkelte hovedelementer – lynvern, jordelektrode, hovedføringer, hovedfordelinger og tilhørende strømskinner, stigekabler og koblingsrack for tele mv. Det følger av ordlyden at Bravida ble gitt «anledning til» å gjennomføre mengdekontroll knyttet til disse elementene. Kontrakten påla ingen plikt til å gjennomføre mengdekontroll av disse delene av

¹⁶⁴ Bl.a tingrettens dom side 143, tredje siste og nest siste avsnitt og s. 146 siste avsnitt

¹⁶⁵ FU01 s. 60-61

¹⁶⁶ FU01 s. 120

¹⁶⁷ FU01 s. 240

leveransen. For øvrige elementer var kontraktens utgangspunkt at hvert kontrollområde skulle prosjekteres for seg i tråd med 14-0-prosessen. Det var derfor ikke grunnlag for å gjennomføre mengdekontroll av disse før prosjekteringen av de enkelte kontrollområdene var ferdig.

Anledningen til å gjennomføre mengdekontroll av det som var tilstrekkelig detaljert, herunder hovedelementene nevnt over, ble ikke benyttet. Allerede i juni 2020 ble partene enige om at det ikke var hensiktsmessig å utføre mengdekontroll fordi detaljprosjekteringen ikke var ferdig¹⁶⁸. Etter omfattende dialog om hvordan målingene skulle utføres, ble partene enige om at man skulle gjennomføre måling av mengder når prosjekteringen av det enkelte bygg var ferdig¹⁶⁹.

14.3 BIM-modellen inneholdt tilstrekkelig informasjon for å måle mengder

Tingretten konkluderte med at BIM-modellen var komplisert og lite tidseffektiv, og at det var vanskelig å hente mengder ut av modellen. Tingretten synes å legge til grunn at dette, kombinert med et *«betydelig antall revisjoner/endringer som entreprenøren måtte forholde seg til og implementere etter «S5».*¹⁷⁰, utgjorde en byggherresvikt i henhold til NS 8405 punkt 25.2 bokstav b, som gav Helse Stavanger krav på vederlagsjustering.

Helse Stavanger bestrider at det foreligger en byggherresvikt etter NS 8405 punkt 25.2 bokstav b. Helse Stavanger anfører at BIM-modellen ga tilstrekkelig grunnlag for å måle mengdene. Mengdene var tilgjengelige i modellen. Det var den samme modellen som Bravida skulle produsere etter, gjennomgikk i 14-0-prosessen, benyttet til materialbestillinger og benyttet som grunnlag for de tegningene Bravida selv valgte å utarbeide. For objekter som var prosjektert i modellen, ville antallet derfor være det samme enten mengdene ble hentet direkte fra modellen eller manuelt hentet ut fra tegninger utledet av modellen. For elementer og objekter som ikke var prosjektert i modellen, måtte tellingen foretas utenfor modellen, i tråd med vanlig praksis i utførelsesentrepriser.

Partene avholdt en rekke møter om mengder og måling av utførte mengder, og Helse Stavanger ga underveis omfattende veiledning i bruk av BIM-modellen. Helse Stavanger tilbød ved flere anledninger å vise Bravida hvordan mengder kunne hentes ut, ga supplerende informasjon om metodikken i møter¹⁷¹, gjorde ITO-ene – oppskriftene for å hente mengdene direkte ut av modellen – tilgjengelige for direkte uttrekk fra modellen¹⁷², utarbeidet egne mengdeoversikter for å lette Bravidas arbeid og brukte betydelig tid og ressurser på å bistå Bravida med å rette sine oversikter. Dialogen mellom partene ble dokumentert gjennom tidsnære bevis i tingretten, men tingretten har også på dette punkt lagt avgjørende vekt på etterfølgende vitneforklaringer fra Bravidas vitner, i strid med Høyesteretts føringer om vektingen av tidsnære bevis.

14.4 Bravidas eventuelle merkostnader skyldes forhold Bravida selv var ansvarlig for

Helse Stavanger gjør gjeldende at Bravidas manglende uthenting av mengder fra modellen skyldes forhold Bravida selv var ansvarlig for, herunder Bravidas manglende kompetanse og kunnskap om bruk av BIM-modellen. Bravida benyttet seg i liten grad av den bistanden Helse Stavanger ga. Allerede 22. desember 2022 ble ITO-ene gjort tilgjengelig for Bravida og gjennomgått i møte.¹⁷³ I møtet avtalte partene at Bravida skulle benytte de samme ITO-ene i sin mengdemåling. Bravida fulgte likevel ikke opp dette, men fastholdt manuell opptelling. Helse Stavanger mener det er nærliggende å anta at dette skyldtes at modellen etter Bravidas syn ga for lave mengder, og at Bravida derfor ønsket manuell uthenting basert på tegninger. I sluttoppgjøret viser det seg imidlertid at den mengdeøkningen Bravida anførte ikke eksisterte, jf punkt 5.5 over.

¹⁶⁸ Møte om kostnadsstyring og fakturering 03. juni 2020, FU52 s. 182

¹⁶⁹ Samhandlingsmøte 18. januar 2022 punkt 8.1, FU39 s. 1350

¹⁷⁰ Tingrettens dom s. 144, andre hele avsnitt

¹⁷¹ F.eks. dialogmøte 09. mai 2023, FU04 s. 7261 og Agenda oppstartsmøte K4003, FU74 s. 2365

¹⁷² E-post fra COWI til Bravida datert 23. desember 2023, FU74 s. 2366

¹⁷³ Agenda oppstartsmøte K4003, FU74 s. 2365

Bravida har videre anført at omfanget av revisjoner i modellen gjorde mengdemålinger langt mer tidkrevende. Helse Stavanger bestrider også dette. Helse Stavanger har overholdt kontraktens krav til prosjekteringsprosessen og håndtert revisjoner i tråd med denne. Kontrakten oppstilte ingen plikt til å utstede reviderte mengdeoversikter ved hver revisjon i modellen. Bravida mottok løpende varsler om revisjoner og endringer i prosjekteringsunderlaget gjennom prosjektgjennomføringen, i samsvar med meldingssystemet beskrevet i punkt 5.7.3 over.

14.5 Under enhver omstendighet er kravet varslet for sent

Bravida varslet krav om vederlagsjustering som følge av byggherresvikt først 24. juni 2024.¹⁷⁴ Kravet er altså varslet om lag halvannet år etter at Bravida startet med mengdemålinger og nærmere fire år etter at partene startet en omfattende dialog om måling av mengder. Dette er åpenbart for sent. Helse Stavanger avviste kravet dagen etter kravet ble fremsatt, også med den begrunnelse at kravet var varslet for sent.¹⁷⁵

Også for dette kravet synes tingretten å legge til grunn at varselet kom for sent, men at Bravida har krav på å få dekket påløpte kostnader i etterkant av varselet. Som det er redegjort for under punkt 13.5 over, er det feil rettsanvendelse.

Helse Stavanger gjør gjeldende at kravet ikke er varslet rettidig og at hele kravet derfor er prekludert.

14.6 Kort om tingrettens utmåling av vederlaget

Ved tingrettens behandling av hvorvidt Bravidas krav ble varslet i tide, skriver tingretten¹⁷⁶:

Bravida varslet formelt et krav om vederlagsjustering knyttet til utarbeidelse av 2D-tegninger den 30.10.23 i KBS-130, men ikke før den 24.06.24 ble kravet utvidet til også å omfatte merkostnader knyttet til mengdekontroll, jf. over. Først på dette tidspunkt har Bravida formelt varslet byggherren med tilstrekkelig spesifikasjon i entrepriserettslig forstand.

På samme side heter det:

Etter bevisførselen kan retten ikke se at Bravida kan høres med krav på vederlagsjustering som følge av merkostnader knyttet til mengdekontroll for perioden forut for den 26.06.24 da kravet ble inntatt i KBS-130. Kravet må begrenses til perioden etter den 24.06.24.

Bravida gis etter dette medhold i krav om vederlagsjustering knyttet til mengdekontroll pålydende kr 2 565 687,00 med tillegg av merverdiavgift.

Hertil kommer forsinkelsesrente fra forfall den 15.02.24 og LPS i henhold til forliksavtale datert 29.09.23 punkt 1 bokstav i.

Følgelig konkluderte tingretten med at Bravida kun hadde krav på vederlagsjustering for kostnader knyttet til mengdeberegning etter 24. juni 2024.

Tingretten redegjør ikke nærmere for hvordan retten kom frem til det beløpet Bravida tilkjennes.

Bravidas egen kostnadsoversikt benyttet i tingretten viser imidlertid at påløpte kostnader etter 24. juni 2024 så godt som ikke finnes. Kostnadsoversikten ble fremlagt som bilag 146¹⁷⁷ til Bravidas prosesskriv av 30. juni 2025¹⁷⁸. Oversikten viser at kostnadene som Bravida hevder de ble påført for å

¹⁷⁴ KBS-130, FU 158 s. 1855

¹⁷⁵ KE-046, FU159 s. 508

¹⁷⁶ Tingrettens dom s. 147, andre hele avsnitt

¹⁷⁷ FU175 s. 2240

¹⁷⁸ FU166 s. 1

avklare utførte mengder i all hovedsak ble pådratt før 24. juni 2024. Det omfatter både Bravidas egne kostnader på 841 225 kroner, og kostnadene til Veni AS. Det eneste unntaket er kostnader til Veni AS for perioden 30. juni 2024 til 30. september 2024.

Heller ikke dette unntaket underbygger kravet. Det fremgår av kostnadsoversikten at Veni AS' kostnader omfatter både «*prosjekteringskostnad*» og arbeid knyttet til «*mengdekontroll*». For kostnader etter 30. april 2024 og frem til 30. september 2024 er det ikke angitt hvilke av disse aktivitetene beløpene gjelder. Tvert imot er det oppført at kostnadene gjelder «*Begge krav*». Hvor stor del av beløpet som gjelder mengdeberegning er for Helse Stavanger helt uklart.

Tingretten har likevel tilkjent Bravida 2 565 687 kroner. Tingretten synes med dette å ha tilkjent Bravida kostnader som etter rettens egen periodeavgrensning ikke kan kreves, og som under enhver omstendighet ikke er dokumentert for perioden etter 24. juni 2024.

Under enhver omstendighet mener Helse Stavanger at kravet ikke er tilstrekkelig dokumentert. Bravidas kostnader overstiger også klart hva som kan anses som nødvendige kostnader basert på en rasjonell og forsvarlig gjennomføring av arbeidet med mengdeberegninger, jf. NS 8405 punkt 31.1. Dette underbygges av at det har vært store sprik i Bravidas mengdeberegninger og at Bravida har sendt mangelfulle mengdeberegninger til SUS. Bravida har heller ikke oversendt ukentlig spesifiserte oppgaver over påløpte kostnader i tråd med kontraktens krav, jf. NS 8405 punkt 31.4. Et eventuelt ansvar er derfor uansett begrenset til det byggherren «*måtte forstå*», jf. NS 8405 punkt 31.4 5. ledd.

14.7 Oppsummering

Oppsummert anfører Helse Stavanger at det ikke er grunnlag for Bravidas krav om tilleggsvederlag for merkostnader knyttet til gjennomføring av mengdeberegning. Et eventuelt krav er uansett tapt på grunn av mangelfull og for sen varsling.

15. VEDERLAG FOR UTFØRTE FELLES FØRINGSVEIER K4003

15.1 Innledning – tingrettens konklusjon – overordnet om ankegrunnene

Domsslutningen punkt 9 gjelder Bravidas krav på oppgjør for etablering av føringsveier for lys, nødlis, varme og tekniske uttak og komponenter inne i rom. Tingrettens vurdering av kravet fremgår i dommen punkt 10, side 147 til side 152, hvor det fremgår at Bravida er gitt fullt medhold i kravet.

Helse Stavanger anker over tingrettens rettsanvendelse og bevisbedømmelse.

Tingretten har tolket kontraktens bestemmelser om forholdet mellom postene i kapittel 41.0411 Systemer for kabelføring og kapittel 43.0433.2 Kursopplegg uriktig. Tingretten har blant annet ikke tillagt den eksplisitte avgrensningen mot poster med kode WL1.3 tilstrekkelig betydning, og har ved subsumsjonen feilaktig konkludert med at gitterbaner i rom faller utenfor punktprisen. Tingretten synes å ha misforstått de tekniske forholdene, blant annet ved at retten har lagt til grunn at alle elektriske punkter i rommene har kabelkanaler eller minikanaler med egen prispost i kapittel 41.0411, og at kontraktens begrep «*områder*» refererer til enkeltrom.

15.2 Kort om forholdet til sluttoppgjøret

Kravet knytter seg til kontraktens post 40.41.0411.1.6.3, som gjelder etablering av 100 mm brede kabelrenner av trådnett. Kabelrennene, som også kalles «*gitterbaner*», er en slags kurv som monteres over himlingen, og hvor kablene som føres fra korridoren og over himlingen legges.

Kontrakt K4003 er en sammenslåing av kontraktene K4001 og K4002. Det er forskjell på enhetsprisen i de to kontraktene. Kontraktens enhetspris er 272 kroner per meter gitterbane knyttet til kontrakt

K4001 (Bygg 71 og 81) og 267 kroner per meter gitterbane knyttet til kontrakt K4002 (Bygg 11, 21, 22 og 23).

I tingretten nedla Bravida påstand om betaling utmålt etter rettens skjønn, oppad begrenset til 8 868 376 kroner eksklusiv merverdiavgift. I sluttoppgjøret har Bravida redusert kravet med 54 672 kroner eksklusiv merverdiavgift, som skyldes at mengden i Bygg 81 er redusert noe (ankens bilag 1).

Tingrettens dom innebærer at Bravida har fått medhold i et høyere krav enn det Bravida har gjort gjeldende i sluttoppgjøret.

15.3 Avklaring av hva som er omtvistet, herunder avgrensning av anken

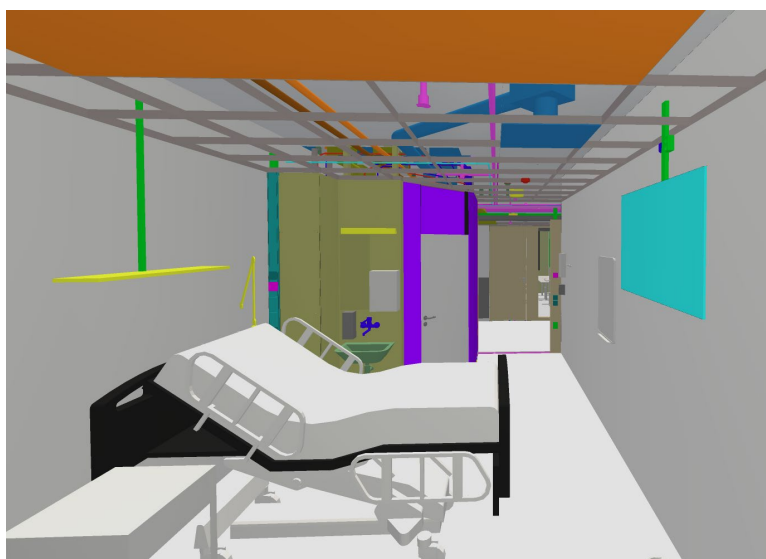
Det er uomtvistet at Bravida har montert en del gitterbaner. Selv om Helse Stavanger bestrider at det er montert gitterbaner i det omfang som ligger til grunn for kravet, velger Helse Stavanger ikke å gjøre mengdene til et tvistepunkt i ankesaken. Mengdene i *sluttoppgjøret* kan legges til grunn.

Helse Stavanger velger også å frafalle anførselen som er nevnt i dommen side 148, andre avsnitt: *«Byggherren har anført at det i strid med kontrakt er lagt gitterbane i stedet for rørpakker, og at dette gir SUS rett til å avvise krav om vederlag.»* Anførselen er ikke korrekt formulert av tingretten. Helse Stavangers anførsel var at oppgjøret – hvis Bravida fikk medhold i krav på avregning etter postene i kapittel 41.0411 – måtte baseres på postene for rørpakker. I alle tilfeller velger Helse Stavanger å frafalle anførselen, for å redusere saken i ankeomgangen.

Enhetsprisene er hentet fra kontrakten, og er ikke omtvistet. Hvis Bravida vinner frem med sitt syn, aksepterer altså Helse Stavanger at Bravida tilkjennes kravet i sluttoppgjøret, 8 813 704 kroner eksklusiv merverdiavgift.

Ankesaken reduseres ved dette til ett spørsmål: Har Bravida krav på oppgjør for montering av kabelrenne av trådnett (gitterbaner) i henhold til post 40.41.0411.1.6.3, eller er montering av gitterbaner inkludert i enhetsprisene for kursopplegg (punktprisen) i den tekniske beskrivelsen i kapittel 43.0433.2?

Problemstillingen kan, noe forenklet, illustreres ved utklipp fra BIM-modellen:

Utklippet viser et typisk sengerom. Sengerommet har flere elektriske komponenter. Til venstre er det en lysarmatur (gul). Kabelen til lysarmaturen ligger inni en minikanal (grønn) som går opp til himlingen. Til høyre er det en minikanal (grønn), som går ned til en TV-skjerm (lyseblå). Det ligger også en stikkontakt (grønn) ved siden av minikanalen.

Kablene til komponentene kommer fra korridoren (se døren innerst i bildet). Fra korridoren og frem til veggkanalene og stikkkontakten ligger kablene på en gitterbane. Gitterbanen er en føringsvei som går *over himlingen*. Gitterbanen er ikke inntegnet i BIM-modellen.

15.4 Overordnet om tvistetemaet

Alle kabler ligger på en føringsvei (for eksempel en kabelbro eller gitterbane) eller inni en føringsvei (for eksempel et trekkerør eller en kabelkanal). I korridorene ligger kablene på en kabelbro. Fra korridorene går kablene inn i hvert rom, hvor de kobles til lys, nødlys, varme og tekniske uttak og komponenter, for eksempel en stikkontakt. Uenigheten handler om føringsveien fra korridoren og frem til for eksempel en stikkontakt inne i et rom.

Partenes uenighet handler om forholdet mellom postene i kontraktens C.2.1 Teknisk beskrivelse kapittel 41.0411 Systemer for kabelføring, 179 og postene i kapittel 43.0433.2 Kursopplegg. 180

I innledende tekst til kapittel 43.0433.2 Kursopplegg fremgår det at «*Fra kabelbroer i korridor føres ledningsanlegget i rør eller på kabelrenner av trådnett over himling frem til vertikale kanaler på vegg eller installasjonsfelt på vegg ved dører.*» Videre fremgår det at prising av kursopplegget skal baseres på et såkalt punktprisprinsipp, som er nærmere definert slik: «*Punktpris defineres som sum av alt materiell for kursopplegg fra underfordeling, frem til og med uttak, dividert med sum antall punkter.*»

Helse Stavangers anførsel er at punktprisen inkluderer føringsvei i form av rør eller kabelrenne av trådnett, fra korridor og frem til elektriske komponenter i rommet. For eksempel mener Helse Stavanger at følgende poster for stikkontakter inkluderer alt av materiell frem til stikkontakten, herunder føringsveien:

40.43.0433.2.5	WL1.319A PUNKT Anvendelse: For elkraft Kapslingsgrad: Etter NEK 400 og rommets anvendelse Lokalisering: Se BIM modell og plantegninger teknisk Montasje: Innfelt, utenpåliggende, i kabelkanal Andre krav: a) Omfang og prisgrunnlag Punkt for stikk. Se krav i innledende tekst kap. 0433.2. Som punkt regnes her kursopplegg til tekniske kurser 16A/2p+j med stikkontakter (1-veis, 2-veis, 3-veis). c) Utførelse Kabeltype i kursopplegg i pkt. a) angitt i underposter.					
40.43.0433.2.5.1	Kursopplegg med standard kabel som type PR eller tilsvarende. Bygg 71 2 545 Bygg 81 7 924	stk	10 469	527,00	5 517 163,00	
40.43.0433.2.5.2	Kursopplegg med brannresistent metallskjermet kabel som type BFSI eller tilsvarende. Bygg 71 283 Bygg 81 880	stk	1 163	583,00	678 029,00	

Bravidas anførsel er at kabelrenner av trådnett ikke dekkes av punktprisene i kapittel 43.0433.2, men skal avregnes etter posten som finnes i kapittel 41.0411 Systemer for kabelføring.¹⁸¹

¹⁷⁹ FU03 s. 1603 flg

¹⁸⁰ FU03 s. 1691 flg

¹⁸¹ FU03 s. 1607

40.41.0411.1.6	WP2.324A KABELRENNE AV TRÅDNETT Materiale: Stål, varmforsinket Lokalisering: Innvendig i og mellom byggene Dimensjonerende last: 50kg/m Bredde: Se underposter Konsolltype: Valgfri Avstand mellom konsoller: lht. leverandørens spesifikkasjon. Montasje: Monteres i tak/ på vegg Andre krav: a) Omfang og prisgrunnlag Se innledende tekst kap 0411					
40.41.0411.1.6.1	Kabelrenne av trådnett 300mm Bygg 71 50 Bygg 81 150	m	200	352,00	70 400,00	
40.41.0411.1.6.2	Kabelrenne av trådnett 200mm Bygg 71 200 Bygg 81 400	m	600	322,00	193 200,00	
40.41.0411.1.6.3	Kabelrenne av trådnett 100mm Bygg 71 100 Bygg 81 150	m	250	272,00	68 000,00	

Helse Stavangers anførsel er at disse postene, som ligger i kapittel 41.0411 Systemer for kabelføring, ikke gjelder den typen føringsveier som er omfattet av punktprisen i kapittel 43.0433.2 Kursopplegg.

Forholdet mellom postene i kapittel 41 og kapittel 43 er beskrevet i innledende tekst til kapittel 41.0411 Systemer for kabelføring.¹⁸² Der fremgår det for eksempel at «*Trekkerør i dette kapittel omfatter ikke den del av kursopplegget som naturlig faller inn under koden WL 1.3 Punkt som benyttes for kursopplegg.*» Alle poster i kapittel 43.0433.2 Kursopplegg har koden WL.1.3. Det er altså tydelig angitt at poster som har koden WL.1.3 skal inkludere føringsveien, i tråd med punktprisprinsippet.

15.5 Kommentarer til tingrettens vurdering

Tingrettens rettsanvendelse og bevisvurdering er feil. Tingrettens vurdering synes i hovedsak å basere seg på innledende tekst til kapittel 43.0433.2 Kursopplegg, som er sitert i dommen side 148:¹⁸³

0433.2 KURSOPPLEGG

ORIENTERING

I dette kapittel beskrives kursopplegg for lys, nødlis, varme og tekniske uttak og komponenter.

Ledningsanlegget består i hovedsak av kursopplegg på kabelbro ut fra fordeling til korridorer. Fra kabelbroer i korridor føres ledningsanlegget i rør eller på kabelrenner av trådnett over himling frem til vertikale kanaler på vegg eller installasjonsfelt på vegg ved dører. Generelt benyttes ikke skjultanlegg i vegger bortsett fra rom som har spesielle krav til renhet, tetthet o.l. Det skal derfor legges vekt på at åpne installasjoner utføres på en pen og god måte.

For kursopplegg til utstyr som ikke er montert i en kabelkanal eller i et installasjonsfelt er minikanal medtatt som egen prispost i kap 0411.3.

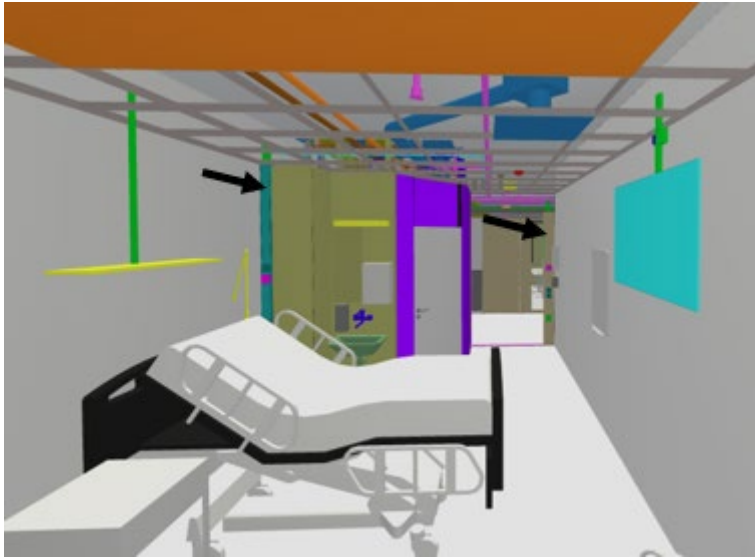
I de to første avsnittene i dommen side 149 trekker retten frem det siste avsnitt i utklippet (markert rødt), og konkluderer deretter med at «*Alt kursopplegg i de ulike rom går på fellesføringer og i minikanaler.*» Dette er en feil forståelse av sakens faktum.

I sengerommene er det for eksempel montert utstyr i pasientkanal og et installasjonsfelt ved døren (markert med piler i utklippet under). De grønne, vertikale linjene, som går til en lysarmatur over

¹⁸² FU03 s. 1604

¹⁸³ FU03 s. 1691

sengen og en TV-skjerm på veggen, er minikanaler. Disse minikanalene har egen prispost i kapittel 41.04.11.3.

Mot ytterveggen i det samme rommet (se utklipp under) finnes en leselampe (gul) og to stikkontakter (grønn). Kablene til disse ligger i et trekkerør i veggen, og har altså verken vanlig kabelkanal eller minikanal. Disse trekkerørene har *ikke* noen prispost i kapittel 41.04.11.3.

Tingrettens slutning i de to første avsnittene i dommen side 149 er altså feil. Den samme feilen ligger til grunn for tingrettens vurdering i dommen side 150 nest siste avsnitt, hvor retten skriver at «Bygg-herren kan heller ikke høres med at det skal etableres fellesføringer i hver ende av et kursopplegg hvor føringene mellom disse er dekket av punktprisene.» For å illustrere det vi oppfatter som rettens vurdering, viser vi til følgende utklipp fra Bravidas redegjørelse for modellen som er brukt for å finne mengdene som kreves dekket:¹⁸⁴

¹⁸⁴ FU151 s. 1051

Kablene kommer fra kabelbroer i korridorene (til venstre i utklippet). Inne i sengerommene (gul markering i utklippet) finnes ulike elektriske komponenter. Den *horisontale* røde linjen i utklippet går forbi en TV-skjerm og en stikkontakt og bort til ytterveggen. Der den horisontale linjen stopper, er det en leselampe og en stikkontakt. I utklippet vises også to vertikale linjer. Den midterste, vertikale linjen har for eksempel kabler til en pasientkanal og en lysarmatur over sengen. I enden av den vertikale linjen som ligger langs ytterveggen ligger det en stikkontakt.

Tingretten synes å legge til grunn at alle elektriske punkter i rommet har en kabelkanal eller minikanal med prispost i kapittel 41.04.11.3. Med dette som grunnlag synes rettens betraktning å være at det ikke fremgår tilstrekkelig klart av kontrakten at føringsveien fra korridoren frem til kabelkanalen eller minikanalen skal dekkes av punktprisen i kapittel 43.0433.2 *Kursopplegg*. Faktumet som legges til grunn (at alle punkter i rommet har en kabelkanal eller minikanal), er feil.

Det sentrale avsnittet i kontraktbestemmelsen som tingretten har trukket frem i dommen side 148 er markert i gult i utklippet som er presentert tidligere under dette punktet i anken. Der oppgis det at *kursopplegget* til postene som fremgår av kapittel 43.0433.2 i den tekniske beskrivelsen, skal føres fra korridor og *over himling* frem til kanaler og installasjonsfelt i rommet. Her tydeliggjøres det med andre ord at føringsveien fra korridoren og frem til vertikale kanaler og installasjonsfelt på vegg og dører er en del av *kursopplegget*, og dermed skal inkluderes i postene i kapittel 43.0433.2.

I avsnittet som er markert gult, i utklippet som er presentert tidligere under dette punktet i anken, fremgår det at kursopplegget føres «i rør eller på kabelrenner av trådnett». Dette er utgangspunktet for rettens vurdering av entreprenørens valgfrihet i dommen s. 149 fjerde avsnitt. Videre, i dommen side 149 sjette avsnitt, refererer retten til et samhandlingsmøte avholdt 27. januar 2020.¹⁸⁵ Som retten nevner, fremgår det av referatet at føringsveier i sengerom skal utføres «som beskrevet i kontrakt». Rettens sitat og vurdering er imidlertid ufullstendig. Det som står i referatet, er følgende:

12.05.2020

Avklart at føringsveier inne i sengerom utføres som beskrevet i kontrakten.

Bravida ser på løsninger basert på egen kost nytte.

tilbakemelding senest innen neste møte. svar samtidig ut saken

¹⁸⁵ FU151 s. 2360

Tingretten har unnlatt å nevne teksten som er markert i gult. Helse Stavangers anførsel for tingretten var at referatet samsvarer med Helse Stavanger sin forståelse av kontrakten. Når det står i den innledende beskrivelsen til kapittel 43.0433.2, som gjelder *kursopplegg*, at ledningsanlegget føres «*i rør eller på kabelrenner av trådnett over himling*», så innebærer det en valgfrihet for entreprenøren, slik tingretten også legger til grunn i dommen side 149 fjerde avsnitt. Formålet med å gi entreprenøren valgfrihet, er at prisen for føringsveien er inkludert i punktprisen, for eksempel for en stikkontakt. Om entreprenøren velger å legge kabelen frem til stikkontakten i et rør eller på en gitterbane er derfor opp til entreprenøren selv. Som det fremgår av referatet, er dette altså en vurdering entreprenøren må gjøre basert på «*egen kost nytte*». I forlengelsen av dette ble det poengtert at dersom Bravida mente å ha krav på oppgjør etter post 40.41.0411.1.6.3, så ville det ha vært naturlig at Bravida sørget for måling av det faktiske antallet meter gitterbaner som ble levert, i tråd med det som er måleregelen for denne posten. Det har Bravida ikke gjort.

I tingrettens dom side 148 har retten trukket frem to kontraktsbestemmelser. Den som gjelder innledende tekst til kapittel 43.0433.2 er allerede behandlet. Den andre bestemmelsen retten har trukket frem, er fra innledende tekst til kapittel 41.0411, og har følgende innhold:¹⁸⁶

Trekkerør

Her inngår rørpakker som etableres som fellesføring. Trekkerør i dette kapittel omfatter ikke den del av kursopplegget som naturlig faller inn under koden WL1.3 Punkt som benyttes for kursopplegg.

Rørføringer skal utføres med plastrør. Beskrevne rørpakker skal utnyttes med inntrekking av flere kabler i samme rør, slik at det etter ferdig kabelinstallasjon er ledige rør for senere installasjoner.

I områder med demonterbar himling kan alternativt kabelrenner av trådnett erstatte rørpakker.

Om denne bestemmelsen skriver tingretten, i dommen side 149, at «*I rom med demonterbar himling/ systemhimling, vil trådnettrenner kunne erstatte rør, slik det fremkommer uttrykkelig av avsnittet inntatt fra kontraktsdokumentene ovenfor.*» Det er uklart hvordan retten kan tolke bestemmelsen til å handle om rom med demonterbar himling, når begrepet som brukes er «*områder*». Kontraktens begrep «*områder*» sikter til større enheter enn enkeltrom, typisk fløyer eller korridorer. Det synes dessuten klart at rettens vurdering kun er basert på deler av bestemmelsen (rød markering i utklippet). Etter Helse Stavangers syn er det vanskelig å forstå hvordan retten kan unnlate å behandle teksten som er markert i gult, og som beskriver et tydelig skille mellom trekkerør som behandles i kapittel 41.0411 (som ikke har poster med kode WL1.3) og trekkerør som «*naturlig faller inn under koden WL1.3*». Alle poster i kapittel 43.0433.2, som har enhetspriser som skal baseres på punktprisprinsippet, har koden WL1.3. Ut ifra dette må det være klart for en normalt forstandig tilbyder at føringsveiene som knytter seg til elektriske punkter inne i rom, er dekket av punktprisen for de ulike elektriske komponentene i rommet.

16. FASTSETTELSESDOM – RIGG- OG DRIFTSJUSTERING VOLUMFORMEL (UENDRET BYGGETID) K4003

16.1 Innledning – tingrettens konklusjon – overordnet om ankegrunnene

Bravida krevde i tingretten fastsettellesdom for at Bravida hadde rett på justering etter kontraktens formel for justering av rigg og drift i uendret byggetid for tilkjent beløp av «*forserings-/byggherresvikt-kravet*», i henhold til kontraktens Del II punkt B.2.17.1¹⁸⁷. Kravet gjaldt den delen av byggherresvikt/ forseringskravet som påløp innenfor uendret byggetid i perioden august 2022 – desember 2023.

Tingretten konkluderte med at Bravida hadde krav på rigg- og driftsjustering av beløpet Bravida ble tilkjent for «*forserings-/byggherresvikt-kravet*», i henhold til formelen i punkt B.2.17.1 i perioden august

¹⁸⁶ FU03 s. 1604

¹⁸⁷ FU01 s. 119

2022 til og med desember 2023. Tingretten fant at retten til justering etter formelen gjaldt «for de deler av kravet som omhandler byggherresvikt og på de premisser som fremkommer i premissene her»¹⁸⁸.

Tingretten har etter Helse Stavangers syn inkludert kravsposter som ikke skal inngå i formelberegningen.

16.2 Kontraktens formel for regulering av rigg og drift i uendret byggetid (økt volum)

I kontrakten for K4003 er det inntatt en formel som bestemmer hvordan vederlaget for rigg og drift skal beregnes ved økt volum i uendret byggetid. Bestemmelsen lyder slik:

B.2.17.1 Regulering i uendret byggetid

Hvis prisen på netto vederlagsjusteringer som følge av forhold beskrevet i NS 8405 pkt. 25.2 ikke overstiger 10 % av kontraktssum, gis det ingen kompensasjon.

Overstiger prisen på netto vederlagsjusteringer 10% av kontraktssummen, gis det kompensasjon etter følgende formel:

$$\frac{0,5 * A * (B - 1,1 * C)}{C}$$

A = avtalt pris på opprinnelig rigg- og driftskapittel ekskl. mva.

B = kontraktsverdi av utført arbeid på tidspunktet for opprinnelig sluttfrist ekskl. mva.

C = opprinnelig kontraktbeløp (kontraktssum ekskl. mva.)

Ved utregningen av kontraktsverdi av utført arbeid på tidspunktet for opprinnelig sluttfrist ekskl. mva. (B), skal det ikke tas hensyn til;

- *regulering av kontraktssummen pga. lønns- eller prisstigning,*
- *utbetaling av påslag pga. administrasjon av sideentreprenører eller tiltransport av entreprise/leverandørkontrakter,*
- *avbestillingserstatning,*
- *endringsarbeid som gjøres opp inklusive rigg/drift, og*
- *kompensasjon for økt rigg og drift i endret byggetid.*

Formålet med bestemmelsen er å gi et standardisert oppgjør for entreprenørens merkostnader til rigg og drift i forbindelse med økt arbeidsomfang. Overstiger prisen på netto vederlagsjustering 10 % av kontraktssummen, skal oppgjør skje i henhold til formelen.

Det er ikke uenighet om skjæringstidspunktet for bokstav B som sådan. Retten avgrenser kravet på justering etter kontraktens formel til «til og med desember 2023».¹⁸⁹ Dette er i tråd med begge parterers standpunkt.

¹⁸⁸ Tingrettens dom s. 153 siste hele avsnitt

¹⁸⁹ Tingrettens dom s. 153, siste avsnitt før punkt 12

Uenigheten mellom partene gjelder hvilke kravsposter i forserings-/byggherresviktkravet som skal inngå i bokstav B.

16.3 Fastsettelse av kontraktsverdi av utført arbeid på tidspunktet for opprinnelig sluttfrist – bokstav B

Retten tok ikke stilling til om Bravida hadde krav på oppgjør etter formelen, det vil si om prisen på netto vederlagsjusteringer overstiger 10 % av kontraktssummen. Det var heller ikke retten bedt om. Det retten tok stilling til, var hvilke deler av et tilkjent krav om vederlagsjustering for forserings-/byggherresviktkravet på kontrakt K4003 som kunne være gjenstand for regulering etter formelen.¹⁹⁰

Etter bestemmelsen omfatter bokstav B kun «*kontraktsverdi av utført arbeid på tidspunktet for opprinnelig sluttfrist ekskl. mva*». Kostnader som er unntatt fra formelen, jf punkt B.2.17 siste avsnitt, skal ikke være gjenstand for regulering etter formelen.

Helse Stavanger er ikke prinsipielt uenig i at deler av kravspostene i forserings-/byggherresviktkravet kan være relevante for formelberegningen, forutsatt at inngangsvilkåret er oppfylt. Dette beror imidlertid på innholdet i bokstav B, og må vurderes konkret for den enkelte kravspost. Kravsposter som ikke utgjør «*utført arbeid*», skal ikke inkluderes. Eksempelvis må administrasjonskostnader som prosjektledelse og opplæring holdes utenfor. Slike kostnader er etter Helse Stavangers syn allerede dekket av kontraktens poster for rigg og drift, og skal ikke inkluderes i formelen. Tilsvarende unntar formelen endringsarbeid som gjøres opp inklusive rigg og drift.

I tingrettens dom heter det på side 153:

Retten skal ikke kalkulere eller utmåle kravet om vederlagsjustering etter formelen for rigg og drift i uendret byggetid, men vil presisere hvilke deler av tilkjent krav om vederlagsjustering som følge av byggherresvikt som kan være gjenstand for regulering etter formelen her.

Faktor «B» omfatter ikke LPS eller kompensasjon for rigg og drift i endret byggetid. Det er kontraktsverdien av «utført arbeid», herunder endringsarbeid, logistikk, samt arbeid etter kontraktens timesatser, jf. vedlegg 2.1 F.1 Prissammenstilling punkt 1.3, som omfattes av «B». Videre vil oppgjør for montørtimer som er merkostnad for entreprenøren i uendret byggetid, omfattes. Det samme gjelder for merkostnader for bas-timer, opplæring og ineffektiv drift og tapt effektivitet, innleie av montører og ekstra baser.

Retten finner at Bravida har krav på justering etter kontraktens formel for justering av rigg og drift i uendret byggetid som følge av byggherresvikt i perioden august 2022 til og med desember 2023. Rett til justering etter formelen gjelder for de deler av kravet som omhandler byggherresvikt og på de premisser som fremkommer i premissene her.

Helse Stavanger anfører at tingrettens vurdering beror på uriktig rettsanvendelse og bevis-bedømmelse.

Tingretten avgrenser faktor B mot LPS og mot kompensasjon for rigg og drift i endret byggetid, i tråd med formelen. Tingretten foretar imidlertid ingen konkret vurdering av vilkåret i bokstav B, nemlig om de enkelte kravspostene utgjør «*utført arbeid*». Retten vurderer blant annet ikke om de ulike kravspostene faller utenfor formelen fordi de er rigg- og driftskostnader som dekkes av kontraktens rigg- og driftskapittel. Dommen inneholder dermed ingen reell prøving av de enkelte kravspostene mot ordlyden i bokstav B. Helse Stavangers anførsel om at flere av kostnadene allerede er dekket av rigg- og driftskapittelet er verken gjengitt eller behandlet.

¹⁹⁰ Tingrettens dom s. 153, tredje avsnitt

Tingrettens mangelfulle vurdering medfører risiko for dobbeltbetaling. Rigg- og driftskostnader som administrasjon og prosjektledelse dekkes av kontraktens poster for rigg og drift. Disse postene er gjenstand for regulering etter B.2.17.2. Dersom de samme kostnadene også inkluderes i faktor B, øker de beregningsgrunnlaget og utløser en ytterligere justering etter B.2.17.2. Samme kostnad dekkes da to ganger.

Helse Stavanger anfører at merkostnader til opplæring og logistikk er rigg- og driftskostnader som allerede er dekket av kontraktens rigg- og driftskapittel. Slike merkostnader skal ikke inn i formelen. Videre må vurderingen av bas-kostnader knyttes til hva de aktuelle timene faktisk gjelder. Helse Stavanger mener at flere av personene som Bravida har krevd dekket som bas har utført ledelsesoppgaver på prosjektet. I den utstrekning utførte timer gjelder planlegging, prosjektledelse eller andre administrative funksjoner, må også disse holdes utenfor formelen.

Helse Stavanger gjør også gjeldende at Bravidas merkostnader for innleie av montører og ekstra baser for utførelse av kontraktarbeidet skal holdes utenfor formelen. En betydelig del av kostnadene Bravida har hatt med innleie av montører var knyttet til utførelse av kontraktarbeidet. Volumet av kontraktarbeidet er etter Helse Stavangers syn ikke økt. Den delen av Bravidas merkostnader til innleie som var knyttet til kontraktarbeidet innebærer ingen reell økning av utført arbeid. Dersom slike kostnader inkluderes i formelen, omgjøres en kostnadsøkning på uendret arbeidsomfang til en tilsynelatende volumøkning som utløser kompensasjon etter formelen. Dette stiller seg annerledes for endringsarbeider som utføres etter kontraktens enhetspris eller timepriser. Der vil merkostnadene være knyttet til et økt volum av «*utført arbeid*».

Når det gjelder merkostnader til ineffektiv drift og tapt effektivitet, er tingrettens utmåling skjønnsmessig. Tingretten uttaler i dommen at den ikke har inkludert oppgjør for rigg og drift i sin skjønnsutøvelse.¹⁹¹ Denne uttalelsen må imidlertid være feil. Forserings-/byggherresviktkravet som tingretten har gitt Bravida fullt medhold i, inneholder blant annet kostnader til ekstra prosjektledelse og opplæring. Det fremgår ikke av dommen at tingretten har vurdert dette. Etter Helse Stavangers syn skal ikke slike kostnader inngå ved regulering etter kontraktens formel for rigg- og driftskostnader i uendret byggetid.

16.4 Oppsummering

Tingretten har i punkt 10 i slutningen lagt til grunn at Bravida har krav på rigg- og driftsjustering av beløpet tilkjent for forserings-/byggherresviktkravet. Slik det har fremgått, anfører helseforetaket at tingretten i premissene har medtatt kostnader som ikke skal inngå i formelen.

Ettersom helseforetaket bestrider at det er grunnlag for Bravidas forserings-/byggherresviktkrav, gir kravet uansett ikke grunnlag for regulering etter kontraktens formel for rigg- og driftskostnader i uendret byggetid.

¹⁹¹ Tingrettens dom s. 93 første avsnitt

17. LØNNS- OG PRISSTIGNING

17.1 Innledning

For flere av kravspostene har Bravida krevd tilleggsvederlag for lønns- og prisstigning (LPS). Siden Helse Stavanger mener tilleggskravene er uberettigede, er det heller ikke grunnlag for LPS-regulering.

Under enhver omstendighet synes tingretten å ha håndtert LPS-reguleringen uriktig. Partene inngikk i september 2023 en minnelig avtale om hvordan LPS skulle håndteres i prosjektet. Vi vil kort redegjøre for bakgrunnen for nevnte forliksavtale.

17.2 Forliksavtalen 29. september 2023

Det første søksmålet fra Bravida omfattet krav om tilleggsvederlag for lønns- og prisstigning på kontraktssummen i K4003 og K3207. Bravida fremsatte kravet i stevning 19. januar 2023.¹⁹² Kravet ble fremsatt sammen med kravene om rigg- og driftsregulering i forlenget byggetid og krav om dekning av ulike merkostnader som følge av utsatt oppstart. De sistnevnte kravene er fortsatt en del av tvisten. Helse Stavanger bestred kravene i tilsvar den 31. mars 2023.¹⁹³

Tvisten om kravene i stevningen av januar 2023 var berammet til behandling i Sør-Rogaland tingrett i oktober 2023. Før hovedforhandlingen ble partene enige om å stanse saken etter tvisteloven § 16-17. Bakgrunnen var at Bravida skulle ta ut nytt søksmål om forserings-/byggherresviktkravet og øvrige krav, og at den pågående saken burde forenes med den kommende saken.

Samtidig med avtalen om stansing ble partene enige om en minnelig løsning på Bravidas krav om tilleggsvederlag for lønns- og prisstigning på kontraktssummen i K4003 og K3207. Forliksavtalen av 29. september 2023 er fremlagt i FU153 side 109. Forliket gikk ut på at det avtalte fastpristillegget skulle erstattes med indeksregulering basert på SSBs indeks «*Boligblokk i alt, hele bygget*». Lønns- og prisstigning skulle beregnes på alle fakturaer knyttet til kontraktssummen, men med fradrag for fastpristillegget. Se forliksavtalen punkt 1 a) til e).

I forliksavtalen ble partene også enige om prinsipper for beregning av lønns- og prisstigning på endelig rigg- og driftsregulering i forlenget byggetid, mengdejusteringer og bestemte endrings- og tilleggsarbeider. Se nærmere vilkår for dette i forliksavtalen punkt 1 f) til i). Disse bestemmelsene fra forliksavtalen skal dermed følges for eventuelle krav som Bravida tilkjennes i rettskraftig avgjørelse, som faller inn under kravskategoriene omfattet av forliksavtalens punkt 1 f) til i).

Forliksavtalen ga også en foreløpig løsning på Bravidas krav om rigg- og driftsregulering i forlenget byggetid, hvor Helse Stavanger aksepterte å betale midlertidige beløp til Bravida i de to kontraktsforholdene. Det endelige oppgjøret skulle likevel avgjøres ut fra resultatet i rettskraftig dom om kravene. Vi viser til ankens punkt 7.5 og punkt 8.5 hvor det redegjøres for helseforetakets syn på korrekt formelregulering og oppgjør i henhold til forliksavtalen.

17.3 Nærmere om innholdet i forliksavtalen og tingrettens dom

Etter kontrakten skulle det ikke skje noen regulering av kontraktens priser, det var en såkalt *fastpris-kontrakt*. Ved forliksavtalen ble partene enige om å endre kontrakten på dette punktet. Forliksavtalen innebar at Bravida skal ha oppgjør for LPS med grunnlag i indeksen SSB Boligblokk i alt, hele bygget. For K4003 skal 110,7 (januar 2019) brukes som basisindeks, og avregningsindeks skal være måneden arbeidet kommer til utførelse.

¹⁹² FU01 s.1

¹⁹³ FU02 s. 4272

Flere av punktene i tingrettens domsslutning inneholder en henvisning til forliksavtalen av 29. september 2023 for utmåling av LPS.

Domsslutningen punkt 1 (forserings-/byggherresviktkravet)

I domsslutningen punkt 1, som gjelder det såkalte forserings-/byggherresviktkravet, har Bravida fått medhold i krav på betaling av totalt 236 723 162, 40 kroner. Det er uklart hvordan retten har kommet frem til denne summen. Hvis man summerer hovedkravene som retten oppgir i dommen side 78-92 får man en hovedstol på 213 913 105, 08 kroner. Det er nærliggende å anta at differansen knytter seg til LPS.

Den manglende begrunnelsen fra tingretten gjør det vanskelig å etterprøve LPS-beregningen. Helse Stavanger får ikke beregningen til å stemme. Retten synes for eksempel ikke å ha tatt hensyn til nedjusteringen av KBS-106 (dommen side 79-80), og beløpene som oppgis for KBS-140 og KBS-148 (dommen side 90-91) samsvarer ikke med Bravidas krav.

Helseforetaket antar at tingretten har benyttet Bravidas LPS-fakturaer som utgangspunkt for å tilkjenne LPS. Fakturaene mangler imidlertid stort sett en redegjørelse for hvilke indekser som Bravida har lagt til grunn.

Domsslutningen punkt 2 (task force)

I domsslutningen punkt 2 dømmes Helse Stavanger til å betale et beløp som, ifølge dommen side 99, utgjør summen av en kontrollsummering av fakturaene som Bravida har krevd dekket. I fakturaene som er oppgitt i domsslutningen punkt 2 fremgår imidlertid ikke noe om LPS. Det fremgår derimot av utmålingsmappen til Bravida (Bravida Dag 8 side 65) at timeprisene som ligger til grunn for kravet er kontraktens timepris pluss LPS, ekstrakostnad på 200 kroner + LPS og ekstrakostnad bas på 130 kroner + LPS. Det er uklart om dette faktisk er lagt til grunn konsekvent i Bravida sin fakturering.

Helse Stavanger kan ikke se at det er grunnlag for at ekstrakostnadene skal oppjusteres med LPS.

18. FORSINKELSESRENTER

Bravida har krevd at det skal beregnes forsinkelsesrenter på kravene om tilleggsvederlag. Siden Helse Stavanger mener tilleggskravene er uberettigede, er det heller ikke grunnlag for forsinkelsesrenter.

Subsidiært anfører Helse Stavanger at det uansett ikke foreligger et betalingsmislighold som gir grunnlag for forsinkelsesrente.

Etter NS 8405 punkt 31.1 gjelder forsinkelsesrenteloven ved byggherrens betalingsmislighold. Det følger av NS 8405 punkt 29.1 at byggherren skal betale «*innen 28 dager etter at han har mottatt faktura*». Bestemmelsen må forstås slik at det er et vilkår for betalingsplikt at fakturaen oppfyller kravene til spesifikasjon og dokumentasjon i NS 8405 punkt 28.3. En slik forståelse er i tråd med det som gjelder for NS 8407, jf HR-2025-977-A *Jordal Amfi*.

Helse Stavanger anfører at Bravidas fakturaer ikke oppfylte vilkårene i punkt 28.3. Fakturaene var verken spesifisert eller dokumentert på en slik måte at helseforetaket kunne kontrollere om de fakturerte beløpene var i tråd med kontrakten. Fakturaene utløste derfor ingen betalingsplikt, og det er ikke grunnlag for forsinkelsesrenter.

19. BYGGHERRENS MOTKRAV

19.1 Innledning – oversikt over byggherrens motkrav som påankes

For tingretten anførte Helse Stavanger at Bravida var pliktig til å svare dagmulkt for oversittelse av kontraktens sluttfrist, for oversittelse av delfrister, og at kontraktens ansvarsbegrensning på 10 % ikke kom til anvendelse som følge av grov uaktsomhet. Det ble også krevd erstatning som følge av mislighold av samordningsplikten. Tingretten ga ikke helseforetaket medhold i motkravene.

Helseforetaket anfører at tingrettens avgjørelse knyttet til byggherrens motkrav er uriktig (domsslutningen knyttet til motkravet punkt 1). Helseforetaket fastholder at Bravida har oversittet dagmulktbelagte delfrister, at Bravida har opptrådt grovt uaktsomt, og at Bravida har misligholdt samordningsplikten. For å begrense saken for lagmannsretten har helseforetaket likevel kommet til at de økonomiske kravene knyttet til disse forholdene frafalles.

For lagmannsretten fastholder helseforetaket kun kravet på dagmulkt for oversittelse av sluttfristen for K4003. Helseforetaket anfører at avtalt sluttfrist for kontraktsarbeidene var 31. desember 2024. Ferdigbefaringen ble imidlertid først gjennomført fra 16. september 2025. Det påløp dagmulkt i denne perioden, tilsvarende 215 dager. For lagmannsretten begrenses likevel dagmulktskravet til 10 % av kontraktssummen i tråd med kontraktens ansvarsbegrensning. Det tilsvarer 100 dager forsinkelse. Dagmulktskravet utgjør 28 924 479 kroner.

Kravet knyttet til dagmulkt for ferdigstillelse av arbeidene på K4003 behandles i tingrettens dom side 155 –162.

19.2 Helse Stavangers krav på dagmulkt for oversittelse av sluttfristen

19.2.1 Kontraktens regulering av dagmulkt

Byggherren har krav på dagmulkt dersom entreprenørens arbeider ikke er ferdigstilt innen den avtalte sluttfristen, eventuelt justert for fristforlengelse, jf NS 8405 punkt 34.2, jf punkt 34.1.

Dersom det ikke er avtalt noen sluttfrist, skal denne fastsettes ut fra at entreprenøren påbegynner utførelsen snarest mulig etter at kontrakten er inngått og gjennomfører arbeidet rasjonelt og uten unødvendig opphold, jf NS 8405 punkt 34.1.

I K4003 var det avtalt at dagmulkt slutter å løpe ved godkjent ferdigbefaring, jf B.2.21.4.¹⁹⁴ Byggherren kan avvise ferdigbefaringen dersom vilkårene i B.2.21.3 er oppfylt¹⁹⁵. Bestemmelsen lyder som følger:

B.2.21.3 Byggherrens rett til å avvise ferdigbefaringen

Byggherren kan avvise ferdigbefaringen hvis det ved befaringen påvises slike mangler at disse eller utbedringen av dem vil hindre den forutsatte bruken av kontraktarbeidet eller hindre oppstart av prøvedriftsperioden.

Byggherren kan avvise ferdigbefaringen hvis det ikke foreligger slik testing, innregulering eller dokumentasjon som det er avtalt skal foreligge ved ferdigbefaringen, og som er nødvendig for at byggherren skal kunne vurdere om kontraktens krav på vesentlige punkter er oppfylt, eller som er nødvendig for å starte prøvedriftsperioden.

Byggherren kan dessuten avvise ferdigbefaring før avtalt sluttfrist.

¹⁹⁴ FU01 s. 122

¹⁹⁵ FU01 s. 122

Hvis byggherren urettmessig avviser ferdigbefaringen, skal ferdigbefaringen anses akseptert.

For å ta stilling til byggherrens dagmulktsskrav må det dermed fastlegges når sluttfristen inntrådte og når arbeidene ble ferdigstilt.

19.2.2 Helse Stavangers anførsler

Det fremgår av K4003 punkt B.2.23.1¹⁹⁶ at dagmulktssbelagte frister er angitt i konkurransegrunnlaget «E.1 Frister». I E.1 «Frister»¹⁹⁷ fremgår at «ferdigstillelse kontrakt» er dagmulktssbelagt, og at dato skal fastsettes «i henhold til omforent fremdriftsplan». Det fremgår med andre ord av kontrakten at det skal være en dagmulktssbelagt sluttfrist ved «ferdigstillelse kontrakt», og at tidspunktet for denne skal fastsettes i omforent fremdriftsplan ved kontraktsinngåelse.

Tidspunktet for «ferdigstillelse kontrakt», etter ferdig taktplanlegging, fremgår av omforent hovedplan av 30. juni 2022¹⁹⁸. Av planen fremgår at arbeidene ferdigstilles 31. desember 2024. Helse Stavanger anfører at dette var den avtalte sluttfristen.

For det tilfelle at retten skulle komme til at det ikke var avtalt noen sluttfrist, anfører helseforetaket subsidiært at 31. desember 2024 også må legges til grunn som sluttfrist basert på at entreprenøren påbegynte utførelsen så snart som mulig og gjennomførte arbeidene rasjonelt og uten unødvendig opphold.

Kontraktsarbeidene var likevel først klare for ferdigbefaring 16. september 2025. Slik det fremgår ovenfor i punkt 7.3 innkalte Bravida til ferdigbefaring i november 2024. På dette tidspunktet forelå imidlertid vesentlige avvik ved kontraktsarbeidene, og svært mange av testene som er en forutsetning for oppstart av prøvedrift var ikke gjennomført. Helse Stavanger anfører derfor at byggherren hadde rett til å avvise ferdigbefaringen på dette tidspunktet, jf bestemmelsen i kontrakten B.2.21.3 som angitt ovenfor.

Først 16. september 2025 ble det gjennomført ferdigbefaring, jf protokollen¹⁹⁹. Også på dette tidspunktet gjenstod det tester som ikke var gjennomført, blant annet tverrfaglige egentester, integrerte tester, fullskalatester, virksomhetstester og stabilitets- og ytelsestester. På grunn av de omfattende forsinkelsene som forelå besluttet likevel helseforetaket å akseptere ferdigbefaring til tross for manglende tester.

Helseforetaket har krav på dagmulkt i perioden mellom avtalt sluttfrist 31. desember 2024 og oppstart ferdigbefaring 16. september 2025.

19.2.3 Tingrettens dom – ankegrunner

Tingretten har lagt til grunn at det ikke forelå noen avtalt sluttfrist i kontrakten. På side 156 i dommen uttaler retten:

Det er byggherren som har bevisbyrden for at det er fastsatt milepæler som klart og entydig har dagmulktsvirkninger og som entreprenøren kan forholde seg til og planlegge ut fra. Bevisbyrden er ikke oppfylt.

Helse Stavanger anfører at tingrettens vurdering på dette punktet beror på feil rettsanvendelse og bevisbedømmelse.

¹⁹⁶ FU01 s. 124

¹⁹⁷ FU01 s. 1411

¹⁹⁸ FU04 s. 2797

¹⁹⁹ FU215 s. 333

Den siterte uttalelsen tyder på at tingretten har lagt til grunn at kontrakten oppstiller skjerpede beviskrav, og at byggherren ikke har oppfylt beviskravene. Dette er i beste fall en misforståelse. Helseforetaket anfører at det ikke gjelder noen skjerpede beviskrav knyttet til dette temaet. Spørsmålet om det er avtalt en sluttfrist, vil bero på en tolkning av kontrakten.

Fordi tingretten konkluderer med at det ikke er avtalt noen sluttfrist, tar tingretten utgangspunkt i at denne må fastsettes skjønnsmessig etter NS 8405 punkt 34.1 annet punkt, basert på de premissene som fremgår der. Tingrettens videre drøftelse av dette spørsmålet på side 158-159 i dommen er imidlertid vanskelig å følge.

Tingrettens drøftelse ender likevel med en konklusjon i tråd med Helse Stavangers standpunkt om at dagmulktbelagt sluttfrist var 31. desember 2024. Det brukes derfor ikke mer tid på akkurat dette spørsmålet i anken.

Når det gjelder spørsmålet om ferdigstilling av arbeidene, konkluderer tingretten på side 162 i dommen, med at Bravida hadde ferdigstilt sine arbeider i oktober 2024. Retten har derfor kommet til at Helse Stavanger ikke hadde rett til å avvise ferdigbefaring høsten 2024.

Helse Stavanger anfører at tingrettens bevisbedømmelse på dette punktet er feil. Slik det fremgår ovenfor, forelå en rekke avvik og det gjenstod en rekke tester som skulle være ferdige før ferdigbefaring og oppstart prøvedrift, da Bravida innkalte til ferdigbefaring i november 2024.

Tingretten synes å ha lagt avgjørende vekt på at det var forhold på helseforetakets hånd som var årsaken til at de utestående testene ikke var gjennomført i oktober 2024. Tingretten har i den forbindelse ikke vurdert om Bravida har varslet krav om fristforlengelse i tråd med kontrakten, men tilsynelatende lagt til grunn at det kun er et spørsmål om Bravida har bevist at selskapet har krav på fristforlengelse.

Helse Stavanger bestrider at helseforetaket er ansvarlig for forsinkelsen på sluttfristen 31. desember 2024. Men i den grad det skulle ha vært forhold på helseforetakets side som ledet til forsinkelse, ville dette i så fall kunne gitt Bravida rett til å kreve fristforlengelse, forutsatt at dette var varslet på kontraktsmessig måte. Om helseforetaket forsinket testene før ferdigbefaring, ville det *ikke* innebære at Helse Stavanger var forpliktet til å akseptere ferdigbefaring før kontraktens vilkår for ferdigbefaring var oppfylt.

Bravida har ikke påvist at selskapet har krav på fristforlengelse på fristen for ferdigbefaring 31. desember 2024, herunder at slikt krav er varslet i tråd med kontrakten. Helse Stavanger har derfor krav på dagmulkt.

19.3 Oppsummering

Helse Stavanger anfører å ha krav på dagmulkt for oversittelse av fristen for ferdigbefaring, i perioden fra 31. desember 2024 og frem til 16. september 2025. Dette utgjør 215 hverdager (mandag til lørdag). Dagmulksatsen utgjør 289 244,79 kroner. Dette gir i utgangspunktet et dagmulktkrav på 62 187 629,85 kroner.

For tingretten ble kravet begrenset til dagmulkt i seks måneder/145 dager, totalt 41 940 495 kroner.

For lagmannsretten har Helse Stavanger besluttet å begrense dagmulktkravet til 10 % av kontraktssummen, i tråd med kontraktens ansvarsbegrensning. Dagmulktkravet utgjør dermed 28 924 479 kroner.

20. GJENNOMFØRING AV ANKEFORHANDLINGENE OG MEKLING

20.1 Fagkyndige meddommere

Tingretten var satt med fagkyndige meddommere, og det anses hensiktsmessig at også lagmannsretten settes med fagkyndige meddommere.

De fagkyndige meddommerne bør ha erfaring med håndtering av store, komplekse byggeprosjekter hvor tekniske entrepriser inngår. Det bør tilstrebes å finne fagkyndige meddommere med balansert erfaringsbakgrunn og som begge parter har tillit til. Det anmodes om at partene gis anledning til å komme med forslag.

20.2 Varighet av ankeforhandlingene

Når det gjelder varigheten av ankeforhandlingen, ber Helse Stavanger om å få komme tilbake til dette etter å ha sett Bravidas anketilsvar.

20.3 Rettsmekling

Helse Stavanger er positiv til mekling. Tvister av denne karakter egner seg for minnelig løsning, og det vil spare partene og samfunnet store ressurser om en kan unngå nye rettsforhandlinger. Om mekling bør skje i form av rettsmekling eller utenomrettslig mekling vil blant annet avhenge av lagmannsrettens mulighet til å sette av tilstrekkelige ressurser til å forberede og gjennomføre meklingen. Vi antar at partene vil drøfte dette dersom Bravida er positive til mekling.

21. PÅSTAND

Det nedlegges slik

påstand:

- 1) Helse Stavanger HF frifinnes.
- 2) Bravida Norge AS plikter å svare dagmulkt med 28 924 479 kroner for oversittelse av sluttfrist for K4003.
- 3) Helse Stavanger HF tilkjennes sakskostnadene for tingrett og lagmannsrett.

* * *

Ankeerklæringen er sendt via Aktørportalen.

Advokatfirmaet Haavind AS

Johnny Johansen
advokat